BELETRISTIČKA KNJIŽNICA MATICE HRVATSKE

Svezak 4—6.

PJESNIK I SVIET.

ROMAN

J. I. KRASZEWSKOGA.

Ciena svakomu svezku 25 novč.

ZAGREB

TISKOM DIONIČKE TISKARE

1877.

PJESNIK I SVIET.

ROMAN OD J. I. KRASZEWSKOGA.

PREVEO

IVAN BROZ.

BELETRISTIČKE KNJIŽNICE MATICE HRVATSKE
SVEZAK IV—VI.

U ZAGREBU 1877.
TISKOM DIONIČKE TISKARE.

Josip Jgnjat Kraszewski,

potomak bogate i plemenite staropoljske obitelji, rodi se 26. srpnja 1812. u Varšavi. Odgojen u kući prababe si Konstancije Nowomiejske i babe si Malske u Romanovoj na Podlašju podje na nauke u Bialu i Lublin*) pa onda na gimnazij u Svisloču. Kako je bio bujne i žive mašte, uze djakom jošter, snovati pripoviedke i romane. Nagovoren prijateljskimi savjeti učitelja Walickoga, prionu uz ozbiljnije nauke te stade izučati jezike i poviest. Uputiv se u literaturu i jezik poljski, pa uvještiv se jeziku latinskomu, francezkomu i ruskomu, stupi g. 1829. na Vilensko sveučilište; tuj se posvema posveti naukom literalnim te uze izučati vrstnije p'odove domaće knjige, najpače djela iz zlatne dobe poljske literature, iz dobe Sigmundove. Napisav razpravu o poviesti jezika poljskoga, zatraži g. 1832. stolicu jezika poljskog na sveučilištu Kijevskom. Razpravu mu odobriše, nu pošto bi domala dokinuta stolica za poljski jezik, ne postiže profesure. Pripoviesti, što ih je napisao tih godina i izdao pod imenom „Kleofasa Fakunda Pastenaka“ (Jan Walery 1831. „Wielki świat malego miasteczka“ 1831 i dr.) ne uspješe nimalo. Godine 1835. ode na Volinj te tuj probavi tri godine, pišuć marljivo u „Tygodnik petersburgski“.

*) Sjećajuć se Lublina napisa roman: „Maleparta“, (hrvatski prevod od J. E. Tomića u listku „Narodnih Novina“ od god. 1875.).

*

Tih godina nikoše „Poezye", lirske pjesme, „Szatan i kobieta" dramatična fantazija u 11 noći, „Ulana," jedna od najboljih njegovih pripoviedaka, „Witoloranda," pjesma, crpena iz litavske poviesti (to je prvi dio epijske trilogije „Anafielas". Drugi dio „Mindows" izda 1843. a treći dio, „Witolwowe boje", 1845.). Oženiv se 1838. sa Sofijom Woroniczowom, ode 1840. na dobro svoje Grodek. Bavio se tuj gospodarstvom, čitanjem i risanjem, a uz to napisao silu božju, što pripoviedaka*), što učenih članaka. Uslied toga imenovali ga u Odesi članom tamošnjeg archeologičnog družtva a do mala postade članom archeologičnog družtva u Kodanju a g. 1848. izabra ga Varšavsko učeno družtvo svojim članom. — Od g. 1841.—1852 izdavaše „Atheneum," u kojem objelodani mnogo svojih sastavaka. Preseliv se u Žitomir, gdje je ostao sve do g. 1860., postade začastnim kuratorom tamošnjeg liceja i ravnateljem kazališta. Od g. 1851. stade marljivo pisat u „Dziennik Warszavski" i „Gazetu Warszawsku" a g. 1859. preuze uredničtvo „Gazete Codzienne". G. 1860. ode u Varšavu, gdje osta do g. 1863. Kad ga g. 1863. razgnaše, podje u Galiciju a zatim u Draždjane, gdje još i sad boravi.

U poljskoj literaturi uzalud ćete tražiti pisca plodnijeg od J. I. Kraszewskoga. Njegova su djela najraznovrstnija: u njih ćete naći pripoviedaka historičkih, običajnih, humorističkih, socialnih, pučkih; naći ćete pjesama, tragedija i veselih igara, pisanih što vezanim što ne vezanim slogom; naći ćete putopisnih, etnografijskih sastavaka, historičkih razprava, naći ćete osim političkih članaka takodjer članaka o umjetnosti pače i o filosofiji. Uz to valja znati, da sva ta djela niesu

---

*) Tih godina napisa pripoviest: Ostap Bondarczuk. (Hrvatski prevod od J. E. Tomića u listku „Narodnih Novina" od god. 1876.).

možda djela tek osrednje ruke: historički njegovi spisi razsvietliše mnogi dielak poviesti poljske a njegovi putopisni i etnografijski sastavci nadkriliše u velike djela te ruke, što ih poznaje literatura slovjenska u obće a naposeb poljska — a sve je to pisano živo, zanimivo, vjerno.

Kad se u dvadesetih — tridesetih godinah ovoga vieka ustalo protiv tobožnjega klasicizma, koji je zavladao bio poljskom knjigom te ju učinio pukim robom kojekakvih tudjih — najpače francezkih — kopija onih pravih staroklasičkih uzora, poče i roman poljski stresat sa sebe okove, u koje ga sputao nadriklasicizam. Sretno ga započeše svojimi historičkimi romani Niemcewicz, Bernatowicz, Wezyk, Skarbek, a Rzewuski, Czajkowski, Kaczkowski, Korzeniowski, Chojecki, Zachariasiewicz i dr. izvojevaše svojimi historičkimi, političkimi i socialnimi romani poljskomu romanu častno i sjegurno mjesto u modernoj svjetskoj literaturi. Nu nijedan tih pisaca ne može se — što je plodnosti i uspjeha — mjeriti sa J. I. Kraszewskim: oni su oslobadjali poljski roman tudjih okova a Kraszewski ga je oslobodio; oni su tjerali tudji, naposeb francezki roman iz poljskih salona, a Kraszewski ga je iztjerao. Njegovi običajni romani („Chata za wsią Ulana", „Poeta i świat") u kojih nam riše s jedne idealiste a s druge sviet pa onda propadajuće boljarstvo i radini požrtvovni srednji stalež; njegovi političko-tendencijozni romani, što ih je napisao u drugoj dobi svoga književnoga rada (od g. 1863) pod imenonm „Boleslawita" (Dziecie starego miasta, Szpieg, Para czewona, Žid i dr.) u kojih riše uzroke, razvoj i posljedice dogodjajâ g. 1863; njegovi historički romani crpeni iz prapoviesti poljske („Lubowia," „Zmartwych wstańcy", „Boleszczie" i dr. bit će ih do 60 svez.), u kojih crta borbu medj Slovjenstvom i Njemstvom; napokon njegovi pravi histo-

rički romani, crpeni iz dobe Saksonaca (1700—1763) pa onda iz dobe posljednjeg kralja Stan. Poniatowskoga, („Brühl", „Z siedmoletniej wojni", „Starosta Warszawski"; — „Ostatnie chwile Ksiecia Wojewody" i dr.) ovjekovječiše J. I. Kraszewskoga u poviesti literature poljske.*)

Prve njegove romane, kao što bi spomenuto, primiše Poljaci prilično hladno. God. 1839. izda u Poznju roman: „Poeta i swiat", u kojem nam vjerno i živimi potezi predočuje boj, kojino bije prava, idealna, pjesnička duša sa neprilikami zemaljskog života. Taj mu roman prokrči put k slavi. Istina, našlo se je kritičara, koji su i tomu djelu koješta prigovarali. Tako su se primjerice neki pobojali, da će se ih naći, koji će se povesti za Gustavom; neki su opet nazirali u tom romanu suviše skepticizma pače i bezvjerstva, nekim se opet niesu svidjale one mjestimice rezke i ujedljive reflexije itd. Kraszewski nije vriednim scienio ozbiljno odgovoriti kritičarom te ruke, jer je držao, da će djelo samo dovoljno odgovoriti svakomu kritičaru, koji će ga zbiljnije pročitati. Kraszewski se nije prevario: do mala izadje ruski, češki, francezki i njemački prevod njegovog romana — a to je najljepša ocjena, najbolja kritika.

Pružajuć hrvatskomu svietu jedan najboljih romana, što ih poznaje poljska literatura, pripomenut nam je, da će do godine biti petdeset godina tomu, što je J. I. Kraszewski započeo raditi na književnom polju. Da se što boljma uzmogne proslaviti petdesetgodišnjica tog velikana, priredit će se u Varšavi sjajno izdanje naj-

---

*) Bilo bi neprilično a i od slabe koristi, da se na ovom mjestu pobroje sva djela J. I. Kraszewskoga, kojih je do sada izašlo do 500 svezaka. Gubrynowicz i Szmitt u Lavovu izdaju od nekoliko godina svekolike njegove romane (na godinu po 20 svezaka).

boljih njegovih spisa a u Poznju izaći će „Złote myśli“, izbor mislî, izcrpenih iz njegovih djela.

Već je tomu petdeset godina, što se Kraszewski trudi na književnom polju a udilj jošter nija klonuo duhom: kako je bio prije deset, dvadeset godina tako je i danas: bodar, neumoran. Dao Bog te se Kraszewski ovjenčao jošter kojim lovor-viencem!

Prevodilac.

PRVI DIO.

I.

Djeca i cvieće.

Vidiš li djecu ondje na livadi, izvezenoj poput perzijskoga saga raznolikim cviećem, štono ga je kiša i zemlja satkala a sunce omastilo? Troje ih je ondje izpod šumice: dva dječaka i jedna djevojčica. — Jedan tih dječaka pripasao drvenu sabljicu, nabio na glavu papirnati šešir, prikopčio slamnate naramice a na noge pritegnuo drvene ostruge pa poigrava drvena konjica. — Djevojčica nosi na rukû lutku, koju je okitila cviećem i vienci do dva puta većimi od same lutke. Isto se primjeri gdjekad i udesu: i on će po koji put dati ljudem veću sreću, nego l' što su oni sami. — Onaj drugi dječak zagledao se u nebo u ruci drži cviet.

— Što si ti tamo stao razmišljat o tom cvietku? doviknut će mu djevojčica, bit će bolje te ga pokloni mojoj Mandici, kojoj upravo spremam svatove.

— Ne! odvrati dječak, zagledav se u čašku zvoničarke; ne, škoda je toga cvietka. Kad sam ga ubrao pomislih: moguće te neće on biti za to uzrastao i procvao da vene u naših ruku; gledj, Marice, kako ga je Bog liepim ruhom zaodjeo! Divno li je ovo safirasto ruho — kao krila lepirova! O ta tvoja safirasta suknjica, štono ti ju majka prigotovila, nije ni par ovoj. Čuj! Meni se sve čini, da i cvietak mora da žive, mora da ljubi svoje

sestrice, svoju braću — ostalo cvieće; a mi ga ubijamo — — —

— Cvieće ne žive, uzvrati djevojčica, ta ono je, Gustave, ko što i moja lutka.

— Molim! prihvati dječak, tvoju lutku načiniše ljudi, a cvieće ti je samo niklo iz zemlje razcvalo se na suncu, zadojilo se rosom, nahranilo se zemljom, sve ljubeći svoju braću — cvieće.

Još oni u rieči — al eto drugog onog dječaka: zajahao konjica, i maše drvenom sabljicom pa svakomu cvietku, štono mu se na putu namjerio, odkida glavu.

— Stid te bilo, Frane! reče Gustav, što toliko cvieće satireš; da si barma to cvieće, ko što Marica, savio u vienac.

— A zašto mi raste tuj na putu? odvrati onaj drugi dječak.

— Pa tko ti je rekao, da upravo tud bježiš?

— A tko će mi to zabraniti? prihvati oholo Fran: moja je livada, moje je cvieće.

— Livada i cvieće, to je božje a ne tvoje!

Fran to čuje i nečuje — jaši on dalje.

Gustav ostao sam, sklonio glavicu pa promatrao cviet.

Znadete li onaj čas, kad no u dušu djetinju sadje s neba prva pomisao, kadno prvi onaj sierak ponimanja, blied kao mjesečina, obastre driemajuću jošter glavicu? U taj vam se čas probudi duša!

U taj čas kao da se sve razgaljuje, kao da sve nazireš očima inim, očima duhovnim; u taj čas kao da ti neki nutrnji glas progovara duši, kao da ti se dugi crni snovi razbijaju o vedrije mašte. — Tako je ćutio Gustav, razgledjući cvietak, koji mu je prvu misao zaciepio u dušu.

Promatrajuć odielo njegovo zače Gustav kao kroz san domišljat se tomu, da će valjda biti tkogod, koji mu je stvorio i sazdao oto odielo, koji je razasnuo oto

cvieće po livadi, koji je kazao tomu cvieću da raste, cvate, vene. . . . . . . I podiže Gustav oči k nebu — a na nebu zalazilo sunce.

Na ružičastom ležaju, obkoljenom oblačići, umire polagano sunce, bliedi, pogled mu biva sve slabiji i slabiji, dok najzad neugasne. Nu posljednji mu jošter pogled kaza Gustavu isto što i cvietak. U taj par shvatio je Gustav Boga i sviet — da što na koliko je u obće moći u toj dobi shvaćati — a sitno mu srdašce obuzeo strah i neponjatno neko čuvstvo milja, udivljenja, veličanja.

— Vidiš li ti Frane, sunce? upita ga Gustav.

— Vidim — zapada! odvrati dječak vježbajuć onako na vojničku svoju sestricu.

— Pa zar ono tebi ništa ne govori?

— Sunce? zar sunce govori? Samo u bajkah i pričicah.

— Zar ti ništa ne misliš, kad gledaš gdje sunce zapada?

— Mislim, da će do mala biti večera a zatim da ćemo poći spavat.

— A ovaj cvietak?

— Ta znadeš, da cvieće tek u bajkah govori.

— A zar niesi mislio, Frane, gledajuć cvietak, da ga je morao netko stvoriti, da mu je morao netko kazati da cvate? Tako i suncu. Zar ti nisi na to mislio?

— Ne! odvrati Fran, jer ja na gospodina Boga tek u crkvici mislim, ako nije slučajno zima, pa onda kad molimo, ako niesam pospan.

— Ta on je svagdje, reče Gustav, u cvietku, u suncu — svagdje. Pomolimo mu se Frane ti za majčicu i ćaćka, a ja ću za svoje, prem su mi već pomrli.

— Ja ću se već u večer pomoliti! Hio, hop, hio, hop! I pobježe na konjicu a za njim prista Marica sa lutkom. Kako je nagnula bježat uznjihao se vienac te se tako mnogi cvietak putem izgubio. Tako vam se i

čovjeku na putu njegova života izgubi mnoga obmana, mnoga nada.

Kako niesu Gustava vršnjaci mu razumjeli, pomisli on u prvi mah, da su mu valjda bile misli tek čudnovat neki san; morao se osvjedočiti, da je pravo mislio — tà to mu je srce govorilo; nije druge, mora da otvori srce ma komu, koji će ga razumjeti — i s toga hajde k tetki.

— Molim te teto, reći će Gustav unišav u sobu, je li da je Bog tako krasno zaodjeo cvieće?

— Jest, diete moje.

— Zar ne, da je cvieće za oto na svietu, prekide mu Fran, da ga mi beremo?

— Je l' tetko, da nije za oto cvieće na svietu? doviknu Gustav. Ta cvieće žive; ta cvieće ljubi cvieće, ko što čovjek čovjeka.

— Cvietak, drago moje, odvrati gospoja Vernerova, ne ljubi i to s toga, jerbo nema duše, niti može misliti, cvieće rabi čovjeku hranom, uresom, ljekarijom.

— Ah! teto, nastavi Gustav, zar je to sve Bog stvorio za čovjeka? pa što vraća čovjek za oto Bogu?

— Čovjek mora za oto da bude pobožan, poslušan dobar, da sve ljubi a nikoga da ne mrzi, valja da ljubi gospodina Boga nada sve — — —

— Ali, teto moja, teto moja, prekide ju Gustav, je li to moguće, da bi cviet klicao, nicao, sisao zemlju, pio rosu te se na suncu otvarao — tek čovjeku za volju? A u pustinjah, gdje nema ljudi, zar ne, da ima cvieća?

To pitanje smelo je malko gospoju Vernerovu, nu da se rieši dječaka, odgovori:

— Nema, diete moje.

Gustav se zamislio.

— Pa kako to ljudi znadu, kad tamo nema ljudi?

— Kadkada se namjeri po koji čovjek i u te krajeve, odgovori tetka.

— Pa kad dodju ljudi u te krajeve, niknc li odmah cvieće?

— Dakako, ako ga tko posije.

— Ali samo od sebe neće da nikne?

— Ne.

— Ja bih rekao, teto, da je gospodin Bog stvorio cvieće ne za ljude, nego za cvieće; a ljudi da to govore samo onako, jer im nitko nemože zabraniti, da beru cvieće.

— Šta brbljaš Gustave! ozva se grubim glasom gospodin Verner ustajuć sa kanapeta, na kojem je mirno pušio svoju lulu. Tetka znade to bolje nego ti.

Zamuknu Gustav, bojao se strica kao žive vatre, zamuknu pa pogledav na ruže, štono su cvale na prozoru, pomisli u sebi:

— Ta ove biedne nevoljnice nisu same amo došle; gle, kako im cvietići zirkaju na polje — ovdje mora da im je tavno! Sirotice! kako su bliede! One ruže, štono rastu pod prozorom na svježem zraku, mnogo su ljepše od ovih tuj.

— Teto, počet će iznovice, potegnuv ju polagano za suknju pa pogledav plaho na strica, je li ovo cvieće iz vrta?

— Jest, iz vrta.

— Dakle isto što i u vrtu?

— Jest, isto.

I opeta ušuti te se zamisli.

Medjutim Fran gradio na stolu palaču od karata: kako bi ju sagradio, dune u palaču a palača se sruši. Marica stala živo razgovarat sa svojom lutkom — Gustav gledao to pa mislio.

— Teto, upita iztiha Gustav, opaziv, kako se Franu srušila palača, bi li se i naše kuće srušile, kad bi čvrsto zapirio vjetar?

— Znade se gdjekad i to dogoditi, kad su zlo zidane — — —

— A ako su čvrsto sazidane, uzdrže li se za uvjeke?

— Za uvieke ne — al dosta dugo.

— Kako dugo?

— Kako kad; kadkada veoma dugo. Daleko odavle u najvrućoj strani svieta, u Africi, zove se jedan kraj Egipat i tuj imade ogromnih zdanja, sličnih vanjskim licem onoj tamo palači, što no ju diže Fran; a buduć da su ta zdanja ogromna te od samog kamena, preživješe već mnoge i mnoge tisuće ljudi.

— Kako se zovu te sgrade?

— Piramide.

— A jesu li to crkve ili kuće?

— Grobovi.

— Pa grobovi preživješe ljude? zapita Gustav. A ova tu zdanja, gdje mi sada stanujemo, budu li ta doskora propala?

— Do sto godina sjegurno ih više nema.

— A onda?

— Moguće da ih tko iznovice sagradi, a moguće da ih više nitko nediže.

— A šta će biti onda na ovome mjestu?

— Na ovomu mjestu može biti sve — ili ništa: polje, crkva, groblje staje.

— A neće nitko znati, da smo mi ovdje stanovali?

— Sjegurno nitko.

— To je žalostno! — — — —

— A je li će se smjeti na istom mjestu, gdje ćemo mi umrieti, takodjer zabavljati?

— Zašto ne!

— Šta buncaš, Gustave, šta naklapaš; čemu dosadjuješ tetki, odazva se gospodin Verner; čemu ta pitanja? Ako te je već volja pitati a ti pitaj što pametnijeg. Šta se ti brineš za ono što jest, što će biti; uči pa ćeš malo po malo moći sve to razumjet. Zašto

radje nepitaš, kako se žito sije, kako se polja oru, kako se volovi krme, kako se kupuje, kako se prodaje?

— A šta će to meni, striče? zapita Gustav.

— Ta danas sutra bit ćeš gospodarem.

— Neću!

— Kako to? a da što kaniš?

— Ne znam. — Ja ću misliti o gospodinu Bogu i o cvieću.

Pogledali se Vernerovi — oni niesu toga razumjeli. U to se ozva Fran.

— A ja ću majko biti vojnikom; imat ću svietle naramice — ko što gospodin Adolf, krasnu perjanicu, čižme sa podkovami i sa velikimi bielimi ostrugami. Poći ću u boj, pa ću se biti — sve ću smlavit, postat ću gjeneralom — a kašnje i kraljem. Zatim ću oženit prekrasnu kraljevnu, koja će imati, — ko što ona u pričah — mjesec na čelu, a skute od samih zviezda — a plakat će samo biserje. — Ne — ne će plakati; ta čemu plakati? — I tako ćemo biti veoma sretni, imat ćemo veliki, veliki grad od samoga zlata, a prozori će mu biti od čistoga alema.

— Pa što ćete raditi? upita majka sinčića, uhvativ ga za podvoljak.

— Šta ćemo raditi? Liepo ćemo se odievati, sjedit ćemo ko što ti i tata, pa ćemo se tako dugočasit.

Roditelji udariše u smieh.

— Čemu se dugočasit? Ta mi se nedugočasimo.

— Zar nije to dugočasno, sjedit tako sveudilj na jednom kanapetu?

— Mi i radimo.

Kakav mi je to posao, kad mamica čarape plete a tata noge njiše!

— Al tata često piše i uza to svedjer misli — a i ja kada ništa ne radim, promišljavam.

— A, kakove misli! Ja neću nikada mislit — čemu

to? Šta će to meni? To je odviše dosadno! Ja ću se okolo klatariti! Ej Marice! kad budem jednom kraljem, vidit ćeš, kakovo ću odielo pokloniti tvojoj lutki, a tati i mami dati ću mnogo, mnogo, cielu vreću novaca jer tata i mama to osobito vole.

— A ti Marice? upita ju otac, koga je to veoma zanimalo.

— Ja neznam, tato, kako će biti; ja bih rekla, kad porastem, da ću biti gospodjica kako treba, tada ću sjedit na kanapetu a sve će mi se klanjat i ruke cjelivati. Tada neću više imati dadilje ni lutke, mnogo ću govorit i smijat se medju gosti, pitati ću zajutrak — jer ću biti veoma krasna. U to opazit će me kakvi bogatun, pa će me oženiti; kupit ćemo si dvoje djece pa ćemo ih njegovat i ljubit ko što i nas ljube i njeguje tata i mama. Kad ostarim, bit ću ko što je gospoja kastelanova, — mjesto lutke, imati ću psića, nositi ću naočale, ići ću svaki dan k svetoj misi, o svakoga ću se jezikom zadievat, plesti ću čarape i zievat.

— A kakav si ti, Gustave, želiš, život? Kako bi ti najvolio?

Biedno se diete porumenilo, pogledalo sve na okolo pa odgovorilo kroz plač:

— Ja ću mislit o Bogu i o cvieću.

— Pa ćeš biti sretan?

— Ne! odvrati sirotan, otiruć si suze. Ja neću biti sretan, dok nevidim mame i tate.

Tetka pogleda na nj, pa kako ju to bilo rastužilo, privine ga k sebi, poljubi ga u čelo — ali ni rieči da bi prozborila.

— Je l', teto, da će i oni jednom izaći iz toga groblja, izpod te trave, što no na njih raste, i izpod kamenja, što ih tišti? upitat će potiho sirotan.

Je l' da ću ih jednom ipak vidjeti? je l' da će me ljubiti tako, ko što ti, teto, ljubiš Mandaljenu i Frana?

— Jest, jest, srce moje — ma nemoj plakati. Hajde se zabavljat, hajdete se igrat sliepoga miša.

— Sliepoga miša! opetovahu djeca vukuć sa sobom Gustava, koji si je jošte suze otirao te iz tiha šaputao:

— Ja bih volio mislit o Bogu, o tati, o mami o cvieću.

— Čudnovata mi dječaka! ozva se gospodin Verner odlažuć lulu — je l' Sofijo? Ja mislim, da će on sjegurno poluditi, ta svedj mu se motaju po glavi kojekakve bezsmislice a uviek spominje otca si i majku.

— Nesretna sestro! odvrati gospoja Vernerova; dao Bog te bilo joj diete sretnije od nje. Tako je rekla, a mislila je jadna žena: dao Bog te bilo sretnije od nas sviju.

Gospodin Verner pogleda ženu, uze si nešto pripievati i ode da si iznova napuni lulu.

II.
Poljubac.

Jesi l' kada na selu doživio tihu večer? Mà ne na kakovom visu, s kojega je vidjet, kako se po dno tebe nižu šume, doline i brežuljci, ne u pustom polju, gdjeno čuješ tek šuštanj bielih breza, već usred domaćeg si vrta, iza drvoreda lipâ, gdjeno slušaš štektanje svojih pasa, koje razaznaješ po glasu, gdjeno slušaš blejanje ovaca, hrzanje konja, riku volova, veseli smieh čeljadi, spiev slavulja u hvojah razcvale bazgovine, sjetnu pjesmicu svoje ljube, sestre, kćeri, pjesmicu, koja pozdravlja zapadajuće sunce, te odiše večernjom sjetom, pjesmicu, koja trepti nad palom rosom, koja se mieša s dimom tvoje prozajične lule i sa grubimi psovkami tvoga ekonoma — kao što spiev angjeoski sa rikom gjavolskom?

Takovo bijaše podvečerje, kadno je Gustav — sad mu je bilo već sedamnaest godina — sjedio na klupi

u vrtu, pod ogromnim kestenom, sjedio, gledao u zalazeće žarko sunce, što no zirkalo kroz granje — te se zaglibio u misli.

Mladjahna mu već glava gorjela trostrukim zapalom: mladosti, ljubavi i poezije; srce mu udaralo, prsa mu se nadimala od tisuć nejasnih želja, zaplakane oči bacao na sve strane, prekrštene mu ruke drhtale.

I ćutio je jadnik, da mu je plakati, mà zašto? Nezna.

Jadni pjesniče!

U to zabjelasa se kroz bazgovo grmlje suknjica i začu se pjesmica:

> O moj andjelče, ajdmo sadruženi
> Životom, svietom, radošću i jadom,
> Ko zavoj, što na hrastu se zeleni
> I goji stablo mekog lišća hladom,
> Ko suze dvije, ko dva uzdisaja
> Sve zajedno — do žića, svieta kraja;
> Ti sa mnôm viek ja s tobom svako doba
> Na svietu, na nebu i usred groba.

— Ah! I ti ovdje Gustave! prekide Marica pjesmicu, zacrveniv se malko i otresav rosu sa kitice, što no ju slagala.

— Jest, ja sam! odvrati sjetno Gustav.

— A šta si mi tuj radio?

— Ništa — mislio sam.

— Mislio? S toga mi i jesi sveudilj tako turoban, jer svedjer misliš. Reci mi, misliš li, da će ti misli osladit budućnost, promienit ti život i udes? Je l' da neće? Ta misli tek sjetu i kojekakve slutnje radjaju — čemu dakle misliti? — Gle, ja nikad ne mislim!

— Moram dakle ja — za nas oboje!

— Hvala ti! Bit će bolje te se kaniš toga. Zar misliš, da me to veseli, kad te vidim svedj namrštena

čela, uviek bolna? Pa šta je, molim te, liepo te molim, reci mi, šta je tebi te si se tako snuždio?

I poskočiv približi mu se.

— Molim te, reci mi! Bit će to kakva, tajna a medju nami ne smije biti nikakovih tajna. Je li?

— Ne mogu ti reći — jer ne znam.

— Ti se šališ. To nije liepo, Gustave, ne, to nije liepo. — Ja ću se srditi. — Ti moraš!

I nadoveza pogledav kiticu:

— Molim te, liepo te molim, kaži mi! Ja ti iskreno velim, da ja toga nikako ne razumijem: ta mene sve to veseli. — Sunce svieti, cvieće cvate i miriše, leptiri lieću, slavulj pjeva, a sviet je toli dobar . . . kamo krenem svagdje sreća! A ti, — mà reci mi, s česa si se tako snuždio?

— Jer tebe ljubim!

— Ah!. krasna mi uzroka! vriedna od ista da se srdim. Kad tì ja velim, da te ljubim, da snivam o divnoj budućnosti — to ti vidiš u mojoj ljubavi tek jade i nevolje . . . Kad je tako — s Bogom!

I kao da se razgnjevila, htjede pobjeći nu Gustav ju prihvati za ruku, te onako žažarena lica i uzrujana srca, privinu ju k sebi.

— Marice moja! angjele moj! — kad mi jošte tebe nebi bilo, tad čini mi se, život moj bio bi toli nevoljan, ah! toli jadan, da bi mi se od nevolje i jada moralo srce razkinuti — — —

Marica porumeni, ustne joj i oči zatitraše, nu taj drhtaj usana, očiju i govora minu, čim mu se bliže primakla. Ona ga pogleda, privi se uza nj, uzdahnu i zamuknu, a Gustav ju ogrli objema rukama, privinu svoje lice njenomu, pa u vatrenom zagrljaju zatvori oči i uzdahnu:

— Ah! da mi je tako umrieti!

— A meni da je tako živjeti! prihvati Marica.

I stopiše im se nevina ustašca poljubcem, koji im poput munjevne iskre razli plamenu struju svimi žilami: udari u glavu — glava se uzpali, udari u grudi — grudi zabuktješe a srca im uzplamćeše. — U taj par nesta svega: sunce, večer, sviet, bol — sve to izčeznu. — Nesta i cvatućeg bazga i pjevajućeg slavulja — svega nesta, nebijaše ničesa van dvoje usana i nebo nad njimi — tà sav im je život navro na ustne.

Bijaše to onaj svećenja čas, kojemu se stariji brukaju, u koji ženskinje kao da ne vjeruju, iz kojega mladji rado šale zbijaju; bijaše to onaj čas, koji je tek jedan u životu.

Taj je čas kao cviet vječnosti upleten u život ljudski; taj je čas alem kamen ciele mladosti čovječje.

Kašnje se u život u jošte gdjekad probudi spomen na taj čas te ti donosi san iz svieta mladosti — ali nitko više neće položiti na vrele ustne tog prvog poljubca, kojim je čovjek ubrao prvienac zemaljskih slasti, kojim je čovjek naslutio nebo.

I doista — kadno je oboje jošte drhtalo a Marica pridigla sa zemlje kiticu te praštajuć se s Gustavom uprla žarki svoj pogled u suzne mu oči — pomisli Gustav:

— Tako mora da je u nebu!

Na polazku stisnu mu Marica ruku te mu jošter jednom reče:

— Ne budi mi žalostan! Molim te!

I pobježe drvoredom, ubra jošte po gdjekoji cviet a kad je već bila odmaknula, začu se iznovice njena pjesmica:

O moj andjelče, ajdmo sadruženi
Kroz viek bez cilja, zemljom lednom tamnom,
Kroz bure lieta, vihrom od jeseni —
O prijatelju duše podji sa mnom.

— A, gospojice Marice — javi se u dalji gospodin Verner, a taj glas pade na srce Gustavovo, kao crna

rlja na plesnu odoru — vezivo je tamo u dvorani pod rozorom, sve u najvećem neredu razbacano amo amo, pravi darmar — — —

Gustav, koji nije razumio tih rieči, dopirućih iz prostoga mu svieta, dosta da je čuo poznati mu krešteći glas izprekidan kašljanjem i on pobježe.

Sunce, kupajuć se u ružičastom moru, stade zapadati, slavulj je pjevo, hladni je vjetrić vijao večernje misli te donosio sa sobom sladke snove. — Gustav poposta te se zamisli. — U to ga probudi nekakov šuštanj. — Stane, sluša i začu jasni i veseli glas Franov:

— Ma sad mi lje ne utečeš, Ludoviko, sad te imam.

Ludovika vam bijaše služavkom u gospodina Vernera.

— Ma pustite me! — viknu djevojka — evo čujem dolazi gospodin — netko ide — za Boga molim vas, gospodičiću, ne ludujte — molim vas gospodine Frane — ja ću sve gospoji kazati — ja ću vikati — vjere mi, ja ću vikati!

— A na samo jedan poljubac, Ludoviko! — pa što to škodi?

Mogao si čuti kako se to poljubilo i to ne jedan već deset puti — a Ludovika zamuknu.

— A joj! viknu Fran.

— Što je za Boga? upita ga Ludovika.

— Nabodoh se na tu prokletu iglu! Dakako, ti moraš uviek nositi na prsiju te nesretne igle — čovjek te nemože ni taknuti a da se neokrvavi.

Ludovika udari u smieh — ma ne pobježe, akoprem je mogla, buduć da ju je Fran pustio te si onako kisela lica stao sisati krv iz prsta.

— Boli li vas jošte? upitat će ga kroz smieh Ludovika. Vidite, to vam je Božja kazan — takvih se budalaština valja kaniti!

— Pa se ti još šališ sa mnom? — O! toga ti ja

neoprostih; prihvati Fran te će opeta k njoj. Ludovika viknu nu posvema tiho se poljubci i zagrljaji započeše iznovice. Gustav presenećen tom čudnovatom ljubavi, koje nije mogao ponjati, ljubavi toli hladnom, toli lahkoumnom — oneveseli se te malo po malo i eto žar, što no mu ga u srcu ražario prvi poljubac, ohladnje.

U to se začu negdje u blizini lagani, sjegurni, odmjereni korak, koji je odista već mnogi desetak godina gazio ovaj sviet.

Kao striela pobježe Fran na jednu a Ludovika na drugu stranu. U biegu sukobi se jadnica sa Gustavom: pocrveniv vrisnu a prije nego l' što je mogla dalje pobjeći — ukaza se, kakova dva koraka iza njih, liepo počešljana vlasulja gospodina Vernera.

— Divno! Prekrasno! povika u taj čas gospodin Verner. Kako vidim to gospodin Gustav i Ludovika ne dangube. Krasno, mladi moj gospodine, akoprem malko prerano! Dakle toga radi ide se pod večer na šetnju! — Gospodično moja, da ste odmah pobrala svoje stvari pa onda — odlazi iz moje kuće! doda gospodin Verner, a glas mu se potresaše od jeda.

— Ali ja — molim milostivi gospodine — prihvati služavka, prodjoh vrtom, i tako mi Boga, evo sada tek što se sretoh sa gospodinom Gustavom — a ni rieči da bi s njim progovorila. — Kako možete baciti sumnju —

— Dosta! Dosta! Rekoh i — dosta! viknu gospodin Verner po tresujuć crvenom vlasuljom i lupajuć batinom o zemlju. Odlazi! — Izdiri mi iz kuće! S Bogom! S Bogom! Ni rieči! Prekrasno! Našla vreća krpu!

Ludovika ode prkosito a Gustav ni da bi se makao!

— A ti, momče, u svoju sobu! Odlazi! Sutra ćeš u Vilno. U mojoj te kući nije više treba! Razuzdanče nijedni! Dangubo! — Zašto se ne ugledaš u Frana? Jesi l' vidio kada, da je on šta slična počinio?

Tako govoraše gospodin Verner Gustavu, vodeć ga

sa sobom kući. Gospodin Verner udje u sobu, iz koje je prodiralo kroz staklena vrata svjetlo zapaljene svieće a Gustav skrenu sav uzrujan u svoju sobicu.

Gospodin Verner, ušav u dvoranu, tresnu vratima pa baci ljutito šešir i batinu. Supruga mu i kćerka odmah zamietiše da se je gospodin Verner nešto ozlovoljio te kako su radile podigoše oči a Marica će ga upitat:

— Bi li, oče, čitala?

— Ne treba — odvrati gospodin Verner i pljunu.

— A gdje si bio? zapitat će ga supruga.

— U vrtu! Liepoga sam biesa vidio! Tamo u grnovlju — razgovara se Gustav sa Ludovikom! Ja joj naložih, da mi se s mjesta iz kuće nosi.

Marica, čim joj otac spomenuo Gustava, porumeni u licu, ruke joj uzdrhtaše, poniče glavom te nastavi što je brže mogla vezti; nu kad je otac dovršio pripovjest udari joj krv u glavu! Ne može da vjeruje svojim ušima. — Gustav, taj Gustav, taj da bi mogao dati poljubac drugoj kojoj djevojci, služavci? toga nije mogla ponjati, tà još je ćutila na ustnah svojih vrući mu poljubac — toga nije htjela vjerovati a ipak prisiljena da vjeruje, sve i nehotice proplaka a suze joj orosiše vezivo.

— Taj je dječko posvema pokvaren! ozva se gospodin Verner. Prava danguba. Od njega nikad ništa!

— Moguće te si se prevario, osmjeli se po tiho primietiti gospoja Vernerova.

— Molim, milostiva, tu nema varke! moje se oči lje nikad ne prevariše, bubnu starac, lupajuć nogom o pod, moje oči ne varaju! Ta ja sam već odavna zamietio, da je taj dječak pokvaren — to će vam biti pravi razuzdanac! Ja ga nemogu dulje držat u kući, tà može mi još i Frana pokvariti. — Je li se šta takova dogodilo s Franom?

Majka kimnu glavom:

— I on nije bolji.

— Da što, jer ti nije u volji! doviknu gospodin Verner — jest dà, al njegove zabave: psi, konji, lov, — to niesu griešne zabave — a uza to on ni časak da bi ljenčario — Fran će vam biti čovjek na mjestu; on se razumije u gospodarstvo, on mi pomaže u koječem; ovomu tek jednom dadoh domaće račune, i bies si ga znao, šta mi je od njih načinio! — Samo da mu je lieniti se — svedjer je nekako snužden, boležljiv, dosadan — pokvaren! Bit će jedan teret manje u kući. — Sa Ludovikom, molim obračunat pa joj plati što ju ide a onda — s Bogom!

Gospoja Vernerova i kćerka joj odoše iz dvorane.

III.
Ne trpi svaki put krivac.

Plačuć pobježe Gustav u svoju sobicu te se baci na krevet, dočim je Fran posvema hladnokrvno kod stola čistio svoju pušku te si mrmljao, držeć u ustiju smotuljak kudelje, nekakovu veselu pjesmicu.

— A šta je tebi? Jesi l' bolan, Gustave? upitat će ga Fran.

Gustav na to pitanje ni rieči, nu pomisliv, da mu je doskora otići, te tako se prvi put udaljit od svoje Marice i mjesta, gdje je odrasao, spopade ga grozno očajanje te se poče bacati po krevetu.

— A šta je tebi? Možda te je biesan pas ujeo? zapita ga iznovice Fran.

— Šta je meni? viknu Gustav skočiv kao pomaman — šta je meni? Ti si uzrokom te me tjeraju od kuće!

— Ja? molim, to je nešto nova! reče Fran i udari u smieh.

— Tako — smij se — tvoja prokleta Ludovika pobježe, srete se sa mnom, stric nadodje, nadje nas oboje zajedno, nju odpravi a mene protjera!

— A tko vam je rekao da se sastajete? Ti! To je veoma ružno, Gustave!

— Reci ti to sebi, a ne meni, hrdjo nijedna! viknu gnjevno mladić. — Ne! ne toga ne bude! Tko je krivac neka trpi; neka nju pitaju — čemu da ja za tebe trpim!

— Ti za mene? promrlja Fran odlažuć pušku, pa šta sam ja učinio?

— Zar niesi ti bio u grmovlju sa Ludovikom?

— Ja? to je gola kleveta, reče Fran posvema hladno, molim, da nebi svojih ludorija meni prišivao!

— Pa se ti jošte usudjuješ tako bezobrazno lagati?

— Ja ne — valjda ti.

— Ja, ja da lažem! viknu Gustav, i ti se usudjuješ to reći — pogledaj mi u oči, pogledaj, ako si junak!

— Ti si ludov, odvrati Fran a u sebi pomisli: do vraga! ode i Ludovika; — uzme čapku te ode polagano iz sobe.

IV.

Ludovika u svojoj sobi.

Ludovika plakaše, spremajuć si stvari u svojoj sobici; težko joj bijaše pustiti službu a moguće te joj bijaše što drugo ostaviti jošte teže.

Otvore se vrata a u sobu stupi gospoja Vernerova.

— Šta si to opet učinila, Ludoviko?

— Ja? Ništa gospojo — odgovori mirno djevojka. Bog mi je svjedokom, da niesam ma ni riečce progovorila gospodinu Gustavu, tek što smo se sreli i to, duše mi, neznam kako — posve slučajno. — Ma gospodinu nije moguće nikad ništa dokazati.

— Nema druge, drago moje, ja vjerujem, da si ti nedužna, ja bi te zadržala, ali ti poznaješ gospodina.

— Velike li sramote! uzdahnu Ludovika — a šta će sviet na to? Jadnu djevojku na takav način uništiti!

Šta će na to moj zaručnik! Sav mi čestiti život evo propade! Pa zašto da ja trpim? Da bi barem zašto! — dada jecajuć djevojka.

U to se otvoriše vrata, a Fran pomoli glavu, nu s mjesta uzmače.

— Šta tražiš tuj? zapita ga majka.

— Tebe, majko — odvrati smjelo Fran.

— Šta hoćeš?

— Ništa, ništa, kazati ću ti već kašnje. I pobježe prevejanac te pričeka na stubah, dok je otišla majka. Tek što je majka zatvorila za sobom vrata, eto Frana kod Ludovike.

— A šta je to Ludoviko?

— Pa vi još pitate? odgovori Ludovika sveudilj plačuć. Vi ste me upropastili, vi ste mi uzrokom te izgubih i poštenje i službu. — Sve će to saznati moj zaručnik! O Bože moj, Bože moj! Po šta sam išla u taj prokleti vrt!

— Umiri se! ne plači, Ludoviko! čuj me. — Ja te veoma — ljubim.

— Voljela bih neznat za tu ljubav!

— Ja ću do mala stanovat sam za se, otac će mi dati moj imetak a onda ću te ja — oženiti.

— Odlazite do biesa! kriknu djevojka — ja ne trebam ni ljubavi ni milosti vaše — ja netrebam ništa od vas. Tražite si drugu ludu! Hajte do biesa, odlazite — — —

Fran uze fićukat te udari u smieh i podje.

— Kad je tomu tako — a ti ostaj s Bogom! reče na pragu ponešto ljutito.

— Bog dao te si slomio vrat, doda Ludovika otiruć si suze. Spremiv svoje stvari sjede u kut i stade iznovice plakati.

Na hodniku se začu stupaj koraka, ona to preču, vrata se otvoriše — ona tog ne zamjeti; unidje gospo-

din Verner, ona ga ne opazi — tà sveudilj je gorko plakala ta jadnica.

Gnjevnim podsmiehom na modrušnih ustnah, potresujuć glavom i vlasuljom a pljuckajuć oko sebe — nagovori starac djevojku:

— Ti si već spremila?

Prene se djevojka, ustade i plačuć uprie se o stol.

— Eto ti plaće! reče gospodin Verner i baci joj na stol tri rublja; jà izplaćam sve do krajcare!

— Ali učinjene mi nepravde nećete lje nikada naplatiti, odgovori jecajuć Ludovika. Ni kriva ni dužna izgubih dobar glas! Šta će reći sviet? Tko će me htjeti primiti u službu?

— Bijaše ti mene slušati, pa se ne upuštat u takove ludorije, prihvati po iztiha starac.

— Ala vam liepi bijahu savjeti! odvrati mu smiono Ludovika.

— O tom ne bi nitko ništa znao i sve bi bilo u redu — doda starac jošte tiše; ali dašto sviko ti se onaj ludov, Gustav. Valjalo dakako gubiti glavu.

— Varate se, gospodine, jer niti je on meni, niti sam ja njemu ikada mà samo rieč kazala; ako vas je volja, ja prisižem na to.

— Čemu to? Hoćeš li ostati? — dobro, ja sam ti već rekao pogodbe.

Na te rieči pogleda Ludovika prezirno gospodina Vernera, uze svoj svežanj i ne progovori ni rieči više; starac razumjev dobro odgovor, slegnu ramenima i ode.

I opet se otvoriše vrata a netko udje u sobu — Otvori djevojka oči i pogleda — a to bijaše njezin zaručnik Gašpar — mlad momak, plavac, pristao, rumen, okretan, brkat, u ruci mu je ubrus a pod pazuhom tanjur. Čim je začuo da su odpravili Ludoviku, ostavi kredencu i pohiti k njoj.

*

— Što je to? doviknu joj momak — ti si spremna?
— Kako vidiš. Otjerali me.
— A zašto?
— Radi toga prokletoga Frana; pograbio me u vrtu — — —
— Aha! reče Gašpar te namrštiv čelo uze kimat glavom. Tako dakle! I htjede da izadje.
— Poslušaj me barem, doviknu mu Ludovika u zdvojnosti, baciv mu se pred noge. Zar si i ti već protiva meni? Kad je čuo, gdje dolazi gospodin, pusti me i uteče, a ja podjoh na drugu stranu i tuj se sretoh sa Gustavom — nadodje gospodin i opazi nas — — —
— O! Gustav, to je pravi ptić, doda Gašpar, liepih sam ja stvari vidio.
— Kaznio me gospodin Bog i sveta gospa Čestohovska, ako sam išta skrivila!
Gašpar se počesa iza ušiju.
— Ja te veoma volim, ali — — —
— Zar mi možda ne vjeruješ? upita ga Ludovika.
— Vidiš, to ti je tako — što oko vidi, to srce vjeruje. Tako je — vrag si ga znao; tako je sa ženskimi glavami! I opet se počesa iza ušiju. Ludovika umuknu, smrsnu obrve i lupi nogom o pod. Gašpar hodjaše po sobi te sažimaše ramenima.
— Krasno li će to biti, kad te uzmu na jezike!
— Odlazi, viknu mu Ludovika.
— Molim, vrati mi prsten — doda Gašpar.
Djevojka mu baci prsten pred noge i stade ridati. Gašpar turi prsten u džep i prihvati za kvaku od brave.
— Da ste mi zdravo, gospojice — doviknu joj Gašpar. — Adieu!
I ode.

V.
On je nevin.

Nesretna Marica! ode ona u svoju sobicu te udari u plač a srce, kako joj se steglo, stade silnije udarati; iza takova razkošja takovi jadi! Čovjek, što nenadom padne iz sreće u nesreću, mora ili — kao posuda bačena iz hladne vode u vrelu vodu — prsnuti ili grozne muke trpjeti. — Ona je strašne mučila muke.

Kod prozorka, kroz koji je pogledao mjesec u njenu tihu sobicu, stajaše sirotica te držeći u ruku onu istu kiticu, što je bila posrednikom prvoga im cjelova, gledaše u nebo i plakaše.

— Slavulj si je biljisao, Fran fićukao, gospodin Verner sveudilj nešto vrnčao a Ludovika trpjela za sve.

U jedanput predomisli se Marija.

— To nemože da bude, ne, to nemože da bude!

I zaogrnu se rubcem te pohiti u sobu Gustavovu.

Gustav ležaše i plakaše.

— Prekrasno, Gustave! — doviknu mu Marica, stojeć jošte na vratih — to li je tvoja ljubav?

— Zar si ti? viknu mladić te skočiv, baci joj se pred noge.

— Zar i ti vjeruješ? — I stade joj prekidice kroz plač pripoviedati sve, kako je bilo. Marica se zapanjila.

— O taj Fran! Prokleti taj vjetrogonja! odazva se iztiha Marica. Otac ga voli, da što, da neće tebi vjerovati, ali ja ću se barem umiriti, jer znam, da ti tek mene ljubiš, tek na mene misliš, — je l' Gustave, da ćeš me svedjer ljubiti i to samo mene — je l'?

— O angjele moj! Je li moći ma samo i posumnjati o tom? Ali ja odilazim sutra — i ti ćeš na me zaboraviti. — Odilazim, moguće za dulje vremena, moguće za mjesec, moguće te umrem! — —

— Ne govori mi toga! — prekine Marica zaklopiv mu usta — ti ćeš mi se vratiti, ja ću te čekati, te neću

ljubiti nikoga do tebe; ja bih i sad pošla s tobom, dragane moj!

— Kuda? kamo? Ta nemam ni kućišta ni ognjišta? zapita ju sirotče. I udariše oboje gorko plakati i plakahu dugo, ah dugo, a suze im bijahu sladke: ta slievahu im se na gorućih obrazih.

Ogrliše se a Marica mu prišapnu:

— Sjutra rano — o izlazu sunca — u vrtu!

VI.

Prijatelji sirotčeta. Razstanak.

Divno vam bijaše jutro ali žalostno kao svaki razstanak! jer vesela svud na okolo narav, to vam je biela vrpca, štono je na crnom ruhu samo za to, da crnina bude još crnja.

Kao što svagda tako i ovaj put sunce je izašlo, kao što svagda tako i ovaj put ptice su pjevale, kao što svagda tako i ovaj put cvieće se napajalo bisernom rosom a rode šklocale od veselja svojimi kljunovi na visokih jasenih, sve, sve je bilo kao što obično biva, sve osim Gustava.

Već rano u jutro, prije nego što je sunce izašlo, usta sirotče te se pomoli pred krevetom, gledajuć iz daleka na taj sviet, u koji ga je samcata bacilo, u kojem nije poznavao nikoga do Boga i cvieća. — Oh prijatelji, znanci i srodnici sirotanovi — o kako mu često dostaju! Bog i vječnost govore s njim svagdje — a kad se razparano srce zakloni u pusti kakov kutić izpred pogleda i rieči ovoga svieta — i onda jošte nadje one iste vierne si prijatelje. Cvieće, kamenje, zviezde — ti prvi znanci sirotanovi, idu s njim svuda pa i na kraju svieta sastaje se s njimi. — Ti si svietlila mojoj prvoj ljubavi; ti si bilo u viencu moje miljenice; tebe ubrah za njenu kiticu; ti si cvalo na nje-

zinu prozorku; ti si uvenulo u našem zagrljaju! I to su prijatelji i srodnici sirotanovi; najbližji srodnici; jer oni koje imade na zemlji, ljube ga, ako imade novaca, novca radi; ako li je ubog, da ne bude zazorno svietu; drže ga doklen ga trebaju, a otjeraju ga kad im ne može rabiti. Sretan je enaj, koji se odbačen od sviju sjeća svojih prvih prijatelja: Boga i cvieća.

Po dovršenoj molitvi sadje Gustav u vrt: sve je jošte bilo vlažno, kano što njegove oči, srce i njegove misli; nad vodom slegla se magla, na nebu se križali bieli oblačići a jedini slavulj, slavuj-pojac pjevao je svojemu milovanju sjetnu pjesmicu, koje mi ne razumijemo. Svud na okolo tišina, kao da je sve zamuklo u oči razstanka, zamuklo je sve, sve osim slavuj-pojca.

Podje Gustav i sjede na isto mjesto gdje i juče, na klupu pod kestenom, sjede sjetan a pomisliv, da ne će za dugo, a možda nikada više tuj sjediti, pokri si oči i obori glavu.

— Dobro jutro! ozva se Marica.

— Ah! dobro jutro! da si mi zdravo! prihvati joj Gustav te se podiže. Danas nam se je razstati! Tko bi to bio jučer ma samo pomislio?

Umukoše te se približiše: podadoše si ruke kao i juče, ustne im se primakoše kao i juče a duše — već nešto mlačije. Pačila im sjeta a hladno im jutro sa izilazećim suncem porodi onu neponjatnu stidljivost, koju podvečerje zameće, a noć uništuje: poljubljaj im bio hladan kao rosa jutrnja, a čist kad rosa nebeska.

— Dodjoh da se oprostim i donesoh ti nešto na spomen — poče Marica, najprije ovaj prsten i — nu dok si ovdje ne meći ga na ruku.

— Objesit ću si ga, da mi bude na grudih, odgovori Gustav.

— Ja ću reći, da sam ga izgubila, doda potiho Marica.

I to joj bje prva laž u životu.

— Uzmi i ovu ružičastu vrpcu, Gustave; dala bih ti vlasi, nu ne ću, vele, — tako sam čula — da to ne sluti na dobro.

— A šta da ja tebi dadem? Ja ne mam ništa — ni prstena kojim bi te zavjerio pred Bogom.

Na to, kao da se je predomislio, skide s ruke viticu.

— To je vitica moje majke — jedino moje blago — ali za te, Marice — — —

— Ja ću ju nosit, ne ću je nikad izgubiti, jutrom i večerom moliti ću se za te i plakati — gledajuć viticu. — Gledj! Sunce izlazi, ono sluša naše prisege.

Zagrliše se pa gledajuć na jutarnje sunašce i prisluškujuć biljisu slavuja, podadoše si treći u životu cjelov te prisegoše — — — — — Djeca!!

VII.

Razstanak i molitva.

Kad je Gustavu nestalo izpred očiju doma, od kojeg se nije jošte nikad dielio, ne dade mu se nikako obazirat, jer je iza sebe vidjao tek pjeskovite gore — te onako razžalošćenu poletiše suze — ta umio je plakati. Grobove svojih roditèlja i miljenicu svoju i mjesto uz koje je priraslo djetinje mu srce — sve to morade ostaviti te onako na pusto otići u daleki sviet, gdje nije imao nikoga, koj bi ga mogao susretati. I ono jedino srce, koje ga je ljubilo, i ono već ostade daleko, daleko za njim! —

Pomisli na Boga te mu se djetinjim pouzdanjem pomoli, ne bi li mu dopustio te bi mogao jošte kada vratit se u taj kraj. Nije hotio a nije ni mogao pomislit, da se nikad više ne će vratiti; jer nikad, to je najstrašnija, što je ima pod suncem, i rieč i pomisao: pravoga joj i težkoga znamena ne može da shvati srce i

oko mladjahne duše. Treba ti daleko iza sebe ostavit život te više poletiti, da uzmogneš strašni taj i ogromni lik shvatiti onako kao što jest. — Nikad to je gore od smrti; jer iza smrti ostaje jošte ona evangjeoska: vidjet ćemo se — a iza ove strašne rieči: nikad nema ništa, ništa, tek ogromna neskončljiva tama.

O zemljo! na kojoj umiruć ostavljamo toliko uspomena, o zemljo, krasna majko naša! — Kad se razstajemo s prijatelji, nadamo se vidjeti ih ondje gore, u nebu; nu milih nam miesta, tvojih lipovnika, malenih koljebica, rieka i potočića, tvojeg svedjer mladjahnog proljeća, tvoga ljeta, tvoje jeseni, svih onih uspomena, koje za života razsijasmo po tebi — nikad, ah, nikad ne ćemo više vidjeti. Gdje će biti slavulj, gdje li cvieće, gdje divna jutra, gdje li sjetne večeri, gdje će biti sve nevine nam zabave i razkoši?

Bude li nebo tako veliko, tako veselo, te ćemo mi zaboraviti stare naše prijatelje? Bude l' pred rajskimi vrati tekla zabitljiva Leta?

O! doista, al umirući, kadno smo jošter grudom zemlje, toli je težko vjerovat u nebo te sve to ostaviti!

Da ne plačemo zemlju, valja se od nje dieliti zimi, kadno je turobna, blieda, pokrita sniegom, kadno njom probijaju vode, kadno je obastrta naoblačenim nebom, kad njom duvaju mrzli vjetrovi, kad ju naseljuju vrane i gavranovi te kad je kao mrtva; treba se dieliti od nje plačuć nezahvalnost ljudsku, svoje krivine i izranjeno srce; valja se od nje dieliti, kad je za nas mrtva — a tada je ne ćemo žaliti.

Gustav nije tako ostavio jedinog mu milog i znanog mjesta na zemlji; ostavio je on ondje sve — i uspomene i miljenicu i proljeće toli mlado, toli svježe, toli krasno!

Nije još bio daleko odmakao i on opazi pred sobom seoce i malenu crkvicu sa drvenim križićem, iztrošenim

plotom, i sa humovi što no ih privinula k sebi; oko crkvice poredale se lipe i narod, koji čekajuć službu božju, posjedao po grobovih te stao veselo razgovarati.

U dubini otvorene crkvice ckiljela uljenica a sjetan i polagan spiev dopro mu do ušiju — i on stade. Bi li mogao ljepše započeti svoj put po svietu nego l' što ga je započeo — molitvom? Podje te na izprhlih daskah pred velikim žrtvenikom, što no bijaše zavješen vienci, lancem i platnom — pomoli se i poče plakati. U to pričini mu se, da vidi na obrazu gospinu, koju je navikao već od malenih nogu poštivati, blisnuti suzu, štono ju ona prolila nad njegovim udesom i jadom.

Sad pohrli narod u crkvu te ga obkoli, zvona i zvončići zazvonješe, kadionice se zadimiše, pjesme zamnješe, svećenik pristupi k žrtveniku a služba božja odpoče.

Dugo se moljaše Gustav i razmišljaše, kad eto brkata kočijaša, koj je medjutim povjerio nekomu konje, te ga probudi iz pobožnih snova.

— Budemo li ovdje hranili? zapita potiho — ja sam gladan a i konji stoje onako gladni već čitavu uru.

Gustav se okrenuo — i nije ga razumio. On mišljaše o nebu, a taj nesretnik dodje te mu razbi pjesničko-vjerske njegove mašte, sjetiv ga onako suhoparno konjâ i sebe! — S mjesta usta biedni pjesnik te muče podjoše dalje.

Je l' da je čovjek, koji je velikih misli te koji se mora prilagoditi neznatnomu životu dvonožaca — skupocjeni biser, štono je u mjesto puceta prišit na grubu seljačku surinu?

VIII.
On i oni.

Putujuć tako dalje mišljaše Gustav:

Zašto nisam ja poput inih ljudi, kojim se misli kreću tek u uzahnom krugu svjetovnih zamišljaja, koji ne umiju plakati, koji se rugaju patnjam srca, te vjeruju da je moći tek s gladi, zime i kljastosti patiti — jer samo oto mogu ćutiti.

Oti ljudi i usred gorkih suza, koje se ne dojimlju srca već očiju njihovih, misle jošte na jelo i na san. Nebo im je mjesto, gdje će produljiti zemaljski svoj viek; utvaraju si, da će jednom onamo dospjeti, ali o nebu nikad ni ne misle ni ne govore, jer ga ne umiju ponjati. Vele oni, da je dobrinja ne raditi ništa zla, da čovjek može biti dobrim sve bez žrtava i bez zataje, sve onako udobno u toploj sobi, dočim sirotinja i nevolja škrguće zubi od gladi, zime, pogrde i ruga; vele oni, da ga nije u tom dobrinja, da činimo dobro, već da dostaje da ništa zla ne tvorimo. Kamenovi! — Takovi se ljudi obično nikad ne žene, jer u ženi vide tek brige a najmanju žrtvicu zovu oni ludosti. Ako li se i ožene, to jadikuju čitav život na ženitbu, te si od žene i biedne djece stvaraju roblje; ne ostave im ni volje ni razuma, ništa, što bi bilo njihovom svojinom, titraju se njimi kako im se kada svidi, te se uza to smiju, muče ih kad ih je volja, onako za zabavu; njim su to stvorovi podčinjeni, kojim neće svanuti dan oslobodjenja.

Djeca im i žene nemaju nikad svojih misli, svojih želja; misli tih samoljuba, te židovske, cincarske misli, kreću se tek u oko dukata, kano što vuk oko jame, u kojoj gusak sjedi; svi se moraju za njimi povoditi, njihovo ledeno srce ima biti cielomu podredjenomu im rodbinskomu svietu pravilom života, uzorom čuvstva; njihova sreća mora da dostaje svim, koji od njih ovise a ljute se, ako se komu premalo čini tek ota vruća sebična sreća. Jao si ga ženi

i djeci! Potrate život u robstvu i duševnom i tjelesnom a takav čovjek ne može ni da pojmi žrtava učinjenih njega radi, to on drži dužnosti; ne razumije im patnja i smije se, sjedeć kod tople peći, potuže li se te nesretne žrtve, da pate.

Ja niesam takav, kao što su ovi ljudi, ja se scienim slugom svoje braće; ja mislim, da sam više za njih nego l' za se stvoren; svoj život, svoje srce, sve bi im dao te bi si želio tek tu nagradu, da ih vidim kako im srce gori angjeoskom ljubavi za sve, kako su si podali desnice da bude mir; da vidim vječno proljeće nad njimi: proljeće zemlje, proljeće srca, proljeće razuma, jer svaka je zima strašna, a najstrašnija ona, koja je zavladala srcem i glavom, koja stvara od čovjeka suhi kostur, koji skuplja u sebi sve trakove cieloga svieta, koji žive tek o jednoj misli, o jednoj riečci: Ja! Štovanje koje si nastoji steći, novac koji zgrće, lica koja privlači k sebi hladnom i podlom — jer hinjenom — ljubavi svojom, sve to smjera onomu: Ja!

Ine su moje misli i moje srce; meni je zemlja tek predvorjem neba — dočim je njima nebo; ja se smatram ovdje putnikom te nazirem u njihovih velezamašnih poslovih djetinjarije, u njihovoj bojazni i naprezanju tek puste trice. Da što oni pogledaju na zemlju sa zemlje a ja s neba, gdjeno mi misli žive. Kršćani vjeruju u Krista za to, jer je učio pokornost, dobročinstva, milosrdje, ljubav, a to sve oni za sebe zahtievaju; ja vjerujem u Krista, da uzmognem nauku njegovu vršiti, a oni tek da se okoriste njegovom naukom. — Njim je poezija, ti rajski zvukovi duše, koja te visoko uznosi, koja te najzad posvema odkida od svieta, neponjatnim žagorom, u kojem sladak sklad i melodiju ciene, ali misli im ne razumiju, zanosa im ne ćute. Oni vjeruju u dušu, jer im ona obećaje život budući; ali za života na zemlji putaju ju u svoje razkoši, ubijaju u sebi, trude se i

nastoje, da se po njoj užiju svih zvierskih slasti, te zahtievaju jošte k tome život, koji je obećan angjelom. — Koji je od njih bio ikada pjesnikom? Ni da bi jedan; jer mišlju svojom kruže tek okolo sebe — kao što svilac koji vije nit oko sebe; zgodi li se te otvori koji usta, to će zapjevat tek o sebi i o svojem. Nikada ne poleti on više a misli su mu mutne, muzgave, pune kala u kojem se pitomci iz črede Epikurove kaljaju — napunjuju nebo zemaljskimi razkoši, kao da je u nebu druge razkoši nad ljubavi, koja sve obimlje, koja miljune miljunâ staplja u jednu cielost s Bogom!

IX.

Što je pjesniku grad?

Kad je unišao Gustav u Vilno, čudnim mu se pričini grad, ta došao je iz sela toli dražestnoga, toli poetičnoga, toli mirnoga, toli naravskoga! Sve i nehotice padoše mu na um rieči englezkoga pjesnika: „Bog je stvorio selo a čovjek je sagradio grad.“

To množtvo ljudi, koji su toli blizu jedan drugomu a ipak medju sobom su si tako tudji kao nigdje, koji stanuju u uzkih kućah iz kojih nema izgleda van na crvene krovove, na zadimiljeno nebo, na komad pločnika i zelenu svjetiljku — množtvo ljudi hladnokrvnih, sebičnih, koji ne čuju ino van što je njim u prilog, sve to pričini se Gustavu posve inim svietom; te velike sgrade, hladne, puste: pričinjahu mu se grobovi a grad sam grobljem živih.

Pače i u crkvah bijaše ini Bog a ne onaj što na selu; smiešnim mu bijaše ono zlato, srebro, drago kamenje, mramorje, kojim htjelo uresiti mjesto, štono samo svojom veličajnosti nadkriljuje sve urese. — Sveštenici u grimizu, u zlatu, ne činjahu mu se slugami onoga Boga, koji no je naučao poniznost i ubožtvo. Služba božja koja se dojimala očiju a ne srca, bijaše hladna i tašta

te mu ne mogaše nadomjestiti skromnih onih molitava u seoskoj crkvici, gdjeno puk na trulih daskah, pred drvenim žrtvenikom, sa suzom u oku hvali i moli Boga!

A gradski ljudi, koji no imaju za svakoga dosta podsmjeha a za nijednoga pomoći; kojim je sladka učtivost na ustnah a u srdcu mraz i otrov sebičnosti — bolesti, nerazlučive od njihove naravi; koji odbijaju sa pogrdom uboge a klanjaju se možnim i bogatim većma nego l' u crkvi, kamo zalaze ne da mole, već da svoje dražesti pokazuju — koli pokvarenimi pričinjahu se ti ljudi priprostomu seoskomu srcu Gustavovu!

A ženskinje gizdave, dražestne, milostne sa podsmjehom na ustnah, kojimi će na mig ovoga ujesti, a s onim ljubakati, ženskinje koje ne umiju porumeniti niti oboriti očiju, koje niesu imale nikada mladosti, — buduć da niesu poznavale stida, — ženskinje, koje su izgubile nevinost jošte prije nego l' im je mogla uzrasti u srcu — čim se dotakle svieta: ote ženskinje daleko li se odmakoše od uzora prečistih angjela, o kojih je Gustav snivo!

I žalostnim se pričini pjesniku grad, jer grad je stecište i sjedište trgovine svake ruke; u gradu je utrnuti svakomu čuvstvu a tek sebičnost kraljuje; sve se prodaje: razum, dragosti, razkoš, štovanje, zdravlje — sve počam od lule duhana pa sve do molitava, štono ih mole na grobu za pokojne duše.

— Ah! — mišljaše Gustav, koliko bi si ti ljudi privriedili na selu u svježem zraku, u sladkom naručaju tihe prirode, u većoj samoći; manje bi pogledali na se a tim bi većma ljubili, ondje bi ćutili Boga, koga ovdje ni ne vide ni ne čuju, jer od ropota karuca nije čuti njegova gromka glasa. Čudesom njegovim ruga se glupa svojta nadrimudraca. Veličajnost njegovu uništuju sit-

narije ljudske, koje se svetinji pričinjuju velikimi. O ti ljudi svedjer skrpani znadu svoje pogrješke, podsmievaju se vrlinam; nikad im ne dostaje vremena da promišljaju, jer u vječitoj smetenosti kreću se bez misli, kao da su u vrtlogu brze rieke.

A ote žene, svježe, mlade a bliede, odcvale prije nego l' im je bilo procvasti; žene koje su vidjele sto puti sav život ljudski na nahižju, na ulici, koje ne vjeruju već u dvanaestoj godini u ništa osim u novac, kako bi ote žene oživjele pod seoskim nebom, gdjeno sve odiše čistom ljubavi, vjerom i uhvanjem, što ćeš zaman tražiti pod nadimljenim krovom gradskih zidanica!

Pa vele, mišljaše Gustav, da se za oto šalje mladež u gradove, da se ugladi, da se uputi u svietu. — A čemu se nauče? — Nauče se drzovitosti a izgube stid — u kratko: izkvare se. Izobraziti reći će: izgubiti vjeru, čuvstva, stidljivost i ljubav, osvjedočit se o tom, da je najzad nuždna sebičnost pa onda vratiti se kući te zaprljanim srcem i ustma zavoditi seljake, njima se rugat te im podavati uz dobre kamate ono, čim su ih u gradu primili: ruganje i varanje. — Nekoliko dana obćaše Gustav sa mladežju i već se uvjerio, da do mala izgubi tuj mladež — ma i bila doma dobro uzgojena, priprostost, iskrenu pobožnost i kršćansko srce, upriličeno obiteljskimi čuvstvi i materinjimi rukami. — Vidio je kako se mladež uzajamno zasliepljuje, kako trati svoj viek u takovih razkoših, koje ni imena razkoši ne zaslužuju, kako gubi skupocjene dane onako u pusto, nepromišljeno.

Bolno ga je stislo oko srca, kad je vidio i čuo gdje se grde čuvstva, koja je on u ovaj par držao svetimi: štovanju i zahvalnosti naprama roditeljem i srodnikom, požrtvovnosti za prijatelje, svetomu poštovanju ženskoga spola, strahopočitanju pred siedimi vlasi — svemu tomu se rugalo. Boljelo ga čuvši, gdje huljenje drže umljem;

gdje govore: biti bezočan i drzovit — to će reći, znati živjet; gdje molitvu njegovu, štono ju molio na koljenih pred krevetom, popraćuju dugotrajnim smiehom i prezirnimi pogledi. — Nu sav rug i svi zli primjeri koji inače najjače smućuju — neuzkolebaše Gustava.

Šetajuć jednom po ulici, mišljaše upravo o tom gradskom svietu, koji je toli različit od tihoga mu dana, gdjeno ga uzgojiše, toli različan od seoskih ljudi, od onih ženskinja — — — — kad, eto opazi pred sobom staricu, sieđu, zgrbljenu, gdje ide upiruć se o štaku. Lice joj bliedo, nabrano, oči upale, ruke suhe; u jednoj ruci imadjaše suncobran, prevučen komadom žutkaskog perkala. Po odielu sudeć nije tomu davno što je osiromašila, jer odielo joj bijaše sastavljeno od ostataka nekadanjeg izobilja: suknja joj bijaše stara, otrcana ali od altasa — a rubac sada na gusto izpreoran, bijaše nekoč od batista. Svjetina prolazila hladno mimo starice a mnogi ju je i gurnuo, mnogi je opet dobacio ili koju ujedljivu rieč ili pako još ujedljiviji pogled — tek Gustav, dirnut u srcu, pogledao je na tu ruševinu nekadanjeg obilja, kako se tužna, sama, zapuštena povlači medju veselimi i bogatimi.

Starica, ne gledajuć nikoga, idjaše polagano napried; podiže veliku knjigu iz koje su virile naočali te će svršiti molitvu, taj razgovor duše s jedinim prijateljem zapuštenih, s Bogom.

U to iznenada iza njih začu se kako dovikuje kočijaš; u šesteropréžnoj kočiji vozaše se nekakvi propalica, koji je jošte živio, kao pijavica, od suza i krvi nekoliko obitelji. Lete konji, dovikuje kočijaš, svi bježe s puta što brže mogu — samo se starica ne uklanja; bijaše bo ta sirota gluha te nije čula kočijaša a nije ni vidjela gospodske kočije. Sad će ju na pogaziti konji, kad al eto Gustav, probudjen iznenadnim krikom, uhvati prestravljenu staricn pa ju povuče na stran te prije,

nego li se osviestila starica umakne Gustav dalje, samo da izbjegne njezinim hvalam i zahvalam. Nu starica nagnu za njim, ne pusti ga s oka, te kad je on popostao, uhvati ga za kaput.

— Stani, diete moje, reče mu tihim glasom; stani, da ti zahvalim za tvoju čestitost — daj, da te blagoslovim.

Gustav sklonu glavu a starica ga polagano blagoslovi. — Bog ti naplatio, diete moje, ja ti ne mogu inače van svojimi željami a u spomen evo ti ove sličice.

— I izvadi iz svoje molitvenice svetoga Antuna Padovanskog, na kojem su se jošte vidjevali tragovi poljubaca; jošte ga jednom poljubi te ga dade Gustavu.

— To je najbolji moj zaštitnik, najkrepčiji, — nastavi starica — njemu se uteci, kad te snadje nevolja na svietu; on me je često spasio!

I biedna je starica hvalila svoga spasitelja prem da ju je ostavio u otrcanom odielu, samu samcatu, o šljaci pod starost, bez djeteta, bez prijatelja.

Tako je dobio Gustav prvi blagoslov u životu, a prem da ga je blagoslovila tudja ruka, ipak je oćutio, da je ponio sa sobom blago. Ta zar nije starački blagoslov blago?

Morao je takodjer svoje ime kazati starici, jer inače ga nije htjela starica da pusti.

Na to uze sličicu, zahvali se starici i izniknu skrenuv u drugu ulicu. Starica se odvukla kući držeć se zida i dovršujuć prekinutu molitvu. Jedan od drugova Gustavovih vraćao se u taj par kući te je sve to vidio. Došav u svoju sobicu, baci knjige na pod te poče svojim sudrugovom:

— Taj Gustav vam je ludov! Sad sam vidio gdje malo da se nije bacio pred konje — da spasi nekakvu staru babu. Da je bila mlada — još još, — mogao bi se nadati kakovoj nagradi! A tako je dobio nekakav blagoslov i molitvicu! Ha! ha!

X.
Razmišljanja.

Prepušten sàm sebi, mučen vlastitimi svojimi misli, znao bi Gustav po čitave dane razmišljati.

Ljudi, mišljaše on, pokvariše sve na svietu, hoteć sve popraviti; oholi njihov um obrete kosture u cvieću i mrlje na suncu. — Oto čisto, vedro nebo, na kojem trepte zviezde, to ruho naše neumrlosti, u koje upire čovjek svoje oči, idući zemljom — oto nebo, naše zauhvanje, prometnuše oni dahokrugom plinova; blistajuće zviezde, prehodnice života, s kojimi su nam skopčane tolike uspomene, nazvaše oni grudami kala; od sunca načiniše ognjevitu peć, a munja — to im je iskra podvržena zakonom konductorâ. Povukoše crte, ustanoviše brojeve, pobrojiše svjetove i nebo — kao da je to njihova svojina, razdieliše to medju sobom te stadoše gospodarit, opredieliv prazna mjesta zvjerinam a plaćena junakom.

Od kiše — te rose i suze, kojeno roni nebo nad zemljom — učini čovjek nečist izliev zemaljskih izparina. Bistru i hladnu vodu potočićâ raztvori u počela.— Od svačesa učini isto! Nema toga mjesta, gdje nije um čovječji zatro svaki trag poezije, koji mu po naravi pripada, te gdje nije stavio svojih suhoparnih istina na mjesto toli bajnih maštâ. — I život posta od razkošnoga prolaznoga sna zbiljnim i žalostnim putovanjem. — Tražahu istinu — a nadjoše pustu žalost i crnu budućnost, koje odprije bilo nije. Sve su odkrili a sada, pošto nemaju čemu da se dive — zievaju. O Bože moj, kako su ti ljudi pokvarili tvoj sviet, koji je bio odprije toli krasan, nevin i svjež! — Livade, na kojih beru djeca cvieće a s cviećem i misli o sebi i o nebu — te livade razparaše ljudi, zasijaše ih travami, pretvoriše u novac; protjeraše cvieće iz prirodjene mu djedovine a posijaše trave! — Ote gore, gle! kako su ih razčupale ruke

ljudske, tražeć željezo i zlato — smrt drugim, razkoš sebi! Te moći zemaljske, kosti mamutove, što no su spavale tisuće godina u utrobi majčinoj, oni izkopaše, očistiše, nebi l' iz njih odgonetali starost svieta, nebi l' po pješčanih zrncih izračunali, koliko je godina tim kostim. Lakomo razderaše pcetične zavjese prošlosti i — to im ne bje dosta, — opredieliše viekove budućnosti, proračunaše ih, postaviše stup, te zapovjediše suncu da utrne, kao njihova svieća na stolu. O mudraci! O ludjaci! čemu li ste nas probudili iz krasnih sanja, da nas ubijete istinom? zar nije bilo bolje spavat u djetinjoj koljevci te se ljuljat pjesmom uspomenâ i nadâ.

Liepe doline — vas više nema! zaprljani gradovi spustiše se na vaša djevičanska prsa! Poput stara razuzdanca otrše oni svojim dodirom sa vašeg lica onaj mašak nevinosti i djevičanstva, koji vas je nekoč resio. — Rieke! Mostovi vas obujmiše, vaša ledja moraju da im nose proračunane dobiti a gole vaše obale pune su žitnica. I vas, drveće, podložio si je čovjek: on vas je porazsadio na pravac kao vojnike, uredio, pobrojio, pobilježio u knjižicu, nadjeo vam imena, da se nikad ne divi vašem lišću i cvieću, da vas svako već iz daleka uzmogne razaznat po boji i po kroju. On vas je izčupao iz rodjene vam zemlje: sa leda prenio vas u vrućinu, izpod žarkog sunca prenio vas u sniegove — taj gospodar, gazda ovog svieta! Ništa nije više onako, kao što je bilo, svagdje je opaziti tragova ljudskoj ruci — kao na lovčevu odielu tragove šapam medjedovim.

Hladni stvorovi! Učiniše si od zemlje krletku, izmjerenu, zatvorenu, pretraženu, u kojoj nema ni kutića kog nebi znali, a ni nade, da će odkrit što nevidjena, nova, nepoznata! O kako se je postarjela zemlja od onog poetičkog doba, od početka empirizma u nauci.

U ono vrieme živjeli su jošter na zemlji grifi, zmajevi, orijaši, patuljci; pelikan je napajao djecu svoju

krvlju svojih grudi a fenić se pomladjivao na lomači, u grobovih su stanovali duhovi, a u drveću hamadrijade; Vezuv je bio kovačnicom Vulkanovom, zviezde su se radjale sa čovjekom te mu ravnale na nebu udesom; cvieće je bilo spomenom, kao što narcis ili tajnom kao što lotus; potočići su bili živuća bića a u zvjeradi i kamenju bile ljudske duše!!! O krasni časovi vjere! o poetični vjekovi zemlje — kuda ste se djeli!?

Zasuše vas kojekakvi tehnički nazivi bez značenja, blieda i iztančena pravila, koja nalažu prirodi: ovo radjaj — onog ne radjaj. Sve su odbacili ljudi kao što onaj, koji bi se iz sladkoga sna probudio navlaš samo záto, jer da ne će uživati takove slasti, koja je tek sanja. — Sanja! Pa kažite mi što je na zemlji san, a što istina?

Vaše istine tamane se medjusobno kao što djeca Kadmova: jedan viek ubija drugi, nauka nauku, novija iznašašća starija — dakle ni u vas nije istine! Vi ju vidite tamo negdje iza oblaka, hrlite za njom kao pijani za divljim ognjem, ma ogreznut ćete, ogreznut! Blago istine pogleda na vas, kao kostur iza neprozirne zavjese; vam se pričinja da je iza ove zavjese lice i život — al kad dignete zavjesu a to je kostur!

Kažite mi, mudraci, otvoreno — stavite ruku na srce — je li bio ma samo jedan od vas, koj nije u onaj čas, kad se zamislio ili počivao, driemajuć ili dugočaseć se — rekao o sebi, o svojoj mudrosti i o nauci svojoj: — veliko ništa!

Kažite mi iskreno — je l' da se je vas svaki potiho sam sebi smijao; jer vaša zemaljska mudrost tako je ništetna i suhoparna, da onaj, koji se je jednom s njom sprijateljio, izgubi za uviek vjeru, nadu i svaku volju za život?

Što učiniste, mudraci, od žene, tog dragog cvietka biedne naše zemlje? — Stroj, koji od nužde ljubi, koj plače kao oblak kad se u njem suviše sakupilo suza,

koji ljubi kao gušilica-zmija, kad se gladna obavije oko svoje žrtve. Šta ste učinili od njezinih najljepših čuvstva stidljivosti i nevinosti, — tiesno ruho neuputne mladosti; od njezinih skupocienih suza? — gorko slanu tekućinu; od njezina posmieha? — trzaj mišica smijalica; od njezine ljubavi? — nagon životinjski; od njezinih zagrljaja? — pomame; od njezinih poljubaca? — dodir dvaju ustnih rubova; a od najdražje razkoši? prostu normalnu funkciju!! — Đajte mi, mudraci, onaj pjesnikov sviet, one nekadanje ljude, njihovo djetinstvo i njihove pogreške, njihove sanje i mašte, a uzmite si vaše hladne istine, koje kakò pomalo gore, izpale sve u čovjeku, te ga stavljaju na kostur ovog svieta, da bude kosturom bez duše, da mu bude u ruku šestilo, pred očima teleskop a u srcu — očajanje!

Sve su ljudi pokvarili, sve — pače i ono što najmanje podpada njihovoj vlasti, što se najteže dade pokvariti — a to je neuzkolebivo, neuništivo vrieme, o kom se mislilo, da si ga nije čovjek podvrgao. — U davnini, kadno nije jošte palo čovjeku na um da razkroji vrieme, da ga razmjeri kao što je zemlju, na kojoj sjedi, te da ga podieli u jednake česti — ne bijaše sati i časova; bijahu dani — ali ti dani ne bijahu — kao što danas, ravni jedan drugomu; bijahu godine, ali godine bijahu sad dulje, sad kraće. U davnini ne bijaše sat satu, čas času, godina godini jednaka; nesretniku bijaše vrieme duže, sretniku kraće, sto sati onomu, bijaše ovomu tren oka. — Nu čovjek ne htjede toga; on je rekao: sat satu, a dan danu ne smije da bude jednak; ti, koji imaš dvadeset godina, i ti koj imaš isto toliko godina — vi ćete biti vršnjaci, makar si ti u onih dvadeset godina proživio njih tisuće, a ti možda tek koju. — Grozne mi nepravednosti! — Strašne mi laži! Ded pogledaj na zeca i kornjaču, ti hladni uraru! — U jednom će satu prevaliti onaj milju — a ova

možda dva koraka, a ti hoćeš da ljudi u istom vremenu isti viek života proživu? Jedni malo po malo, istom nakon mnogo godina, postanu izkusni, dočim drugi ni sami ne znadu, kako su postali izkusni; a opet imade i takovih, kojim je razum hrpa smeća, što no se malo po malo nagomilala: takovim je sve izkustvo u onom, što im je sporo protičuće vrieme iza sebe ostavilo i snašlo, kao kal i mulj, što ga snaša rieka.

Pomamiše se ljudi: hoće da sve vjeruju i da sve znadu — a to je pokvarilo sve, što je na svietu. Odkako se propisalo čovjeku: u tih godinah razviti će ti se razum, u tih ćeš ga opet izgubiti, u tih ćeš godinah biti sretan, u tih oduševljen, u tih hladan i mlak — od onda je čovjek hladnom grudom zemlje, štono se kotrlja po propisanoj joj koloteČini i strojem, kojim teorije kojekakvih trubilâ kreću. Od tog vremena nema čovjek svoje volje — morao ju podložit zakonom; od tog vremena nema čovjek značaja — morao ga žrtvovati učtivosti; od tog vremena družtvo je jednolikim bliedim kipom i gromadom sličnih si stvorova — koji nastoje da barma vanjštinom budu si što sličniji. Od tog vremena nema više pojedinac svoga mnienja — vlada javno mnienje; u pjesničtvu nema zanosa — tek oblik vriedi; nema ljubavi — od nje preosta tek ukočena, dotjerana, nabožna, kriepostna, skromna i mlaka vanjština. Nema ništa više što bi bilo naravski, sve je umjetnost, šestilo, zakon, pravilo, teorija. Od tog vremena čovjek je robom svjetovnih nazora, u koje se sam zakiva pa se muči i kini, misleć bezumnik, da je sve onako, kao što mora da bude!

Tko ne pozna — zapisa Gustav u dnevnik svojih promatranja — one vrsti ljudi, po kojoj smo mi najbliži srodnici majmunom? Ta stvorenja imadu lice podobno čovječjemu, glas čovječji, nos zakovrčen, čelo plosnato, usta široka, smieh im je glup a u mjesto

mozga imadu komad spužve, sve imadu što i čovjek osim volje — njihova je volja, da sve oponašaju. S toga je i moći takova čovjeka nazvati majmun-čovjekom te mu nadjet ono ime, što ga je nekoč darežljivi Linné nepromišljeno nadio majmunom, a to je: Homo troglodytes. Ta bagra ne nalazi se možda tek u stanovitom podneblju ili u stanovitoj strani svieta — svagdje je ima; pače ona postaje i od običnih ljudi. Osobiti biljeg, po kojem se razaznaje, jest taj, da svedjer oponaša druge. Sami od sebe ne čine ništa; šupalj im mozag ne može da probavi i porodi ma ni mrvice misli. Kao što pijavica pije krv iz drugih stvorova — tako i ovakovi sišu misli iz tudjih glava te tako od gotovoga živu. Takovi su ljudi u gradovih prvi zatočnici mode; njim ne uteče iz frankfurtskog žurnala ni jedan zavežljaj rubca, ni jedna boja, kojom se je svidjelo parižkomu prosvjetitelju namazati sliku: moraju se nosit, kako im moda nalaže i prije bi se dali objesiti, nego li bi dopustili, da se ma u čem sgrieši protiva zakonom te kraljice. Takov kicoš-majmun razlikuje se od ostalih kicoš-magaraca, kicoš-telića i kicoš-lisjaka, da on nikada ne stvara mode, već da ju uviek samo prihvaća.

Na selu Homo troglodytes pazi na svaku promjenu, što se dogadja u susjeda —, samo da ju može što nespretnije oponašati. Pazite samo. Susjed kopa grabe, da izsuši močvaru; i on se prihvati posla: kopa grabe na suhoj livadi, jer — veli — nema ljepšega nad grabami! To je najbolje! I kopa grabe, one mu ostanu suhe a trava ih zaraste. Kašnje se čudi, gdje to ništa ne koristi, pa udari psovati susjeda — a tko mu je kriv? — Susjed sije rano — i on sije rano; susjed žanje — on ne žanje; od tog vremena ne sije nikada više rano pa se tuži na susjeda i na ranu sijadbu. — Susjed diže vjetrni mlin — diže ga i on; onaj na brdu, a ovaj, jer nema brda, u dolini medju šumami; onaj se

okreće — ovaj da što stoji, pa s toga nemaju za nj vjetrni mlinovi nikakove vriednosti itd.

Drugi opet lieće amo tamo pa traži rieči, izraze, misli, da ih pokrade te pod svoje da ih proda drugomu. Čuje li koga, gdje psuje kazalište i kazalištne komade — to će sutra odmah kamo na večeru, tuj će zaprest razgovor o kazalištu, samo da se iztakne svojimi misli, što ih je juče pokrao. Buduć da ne umije podkriepiti svojih navoda, to se čudi, kako to, te ne može nikoga da osvjedoči. Al šta istom onda, ako tko proti tim pokradenim i gotovim nazorom stavi protivne nazore! Strašna borba i neodlučnost! I ovo i ono mnienje čini mu se dobrim, vriedno bi ih bilo posvojiti, ma da i jesu protivni, uzruja se, stane mislit, sažme ramenima pa hajde dalje! On hvata čitave misli rieč po rieč pa ih tura u svoj razgovor; on skuplja svoje duševno blago, kao oni siromasi, što po smetištih sabiru dronje. Njegova glava priliči prosjačkoj suknji skrpanoj od komadâ, koji su se tuj prvi put tako na blizu sastali.

Takovi ljudi osobito vole poslovice; buduć da su te gotove a dadu se uz to dobro navraćati — to su im dobro došle. Gdje nema misli, dobro može pristati poslovica a to je veoma sgodno; s toga valjda i zovu poslovice mudrošću narodâ, prem one dokazuju nešta posve inog.

Poznavao sam čudnovatog nekog majmuna, koji je, čuvši kakovo mnienje ili misao ili izraz, najmanje četvrt sata to isto opetovao onim osobam, koje su to isto baš ovaj čas čule iz inih ustiju.

Toj bagri pripada ona čeljad, koja je tobože stvorena za literate. Takove je čeljadi sila božja: malone svi kompilatori, strukovnjaci, prevodioci pače i mnogo originalnih pisaca, koji samo njuškaju nije l' se gdjegod pojavio novi, neobični umnik, nebi l' se gdjegod domogli nove kakove forme stila. Izmami li novi kakav Mojsija

šibikom svog veleumja iz hridine izvor-vodu, — oho! — eto ti njih oko te vode: piju i piju, mute, razlievaju, grade mostove, piljane, valjare, spuštaju mreže, kupaju se, utapaju se, nose vodu na vedra, navraćaju na svoja polja, u kratko, oni se ljudski užiju tog dara; a upitaj ih, odakle to vrelo? Kako bi ga našao? upitaj ih, ne ćeš dobit odgovora. Nesretni se Mojsija nije ni užio te vode, nije se je ni napio, oteli su mu ju muklojelice!

Svakoj je školi na čelu mal' ne uviek ili veleum ili pako veliki talenat: njegovi su nasljedovnici puki majmuni, koji si prisvajaju njegove forme, osebunjke, nazore, — pa pišu. Gdjekad umiju pokupiti prilično dobre komade, od kojih zatim nešto skrpare, al je lasno razpoznat krpariju od onog, što je od jednog komada, od onog što nije na mahove sašiveno.

Osobit nam primjer poda nedavno Sir Walter Scott. Još nije bio ustalio oblika svojim romanom, kako mu pokazuju prvi romani — i već su oni, koji love uzore, opazili u njegovih djelih nešto osobita i s mjesta su se latili posla. Čini se, da su ti oponašatelji ili bolje prenašatelji Walter Scotta, pokazali sami tomu piscu njegov način pisanja po nezgrapnom oponašanju i da je po tom stalno usvojio poprimljenu formu.

Da nema takovih literalnih majmuna, nikad nebi bilo onog, što nazivamo školom; svatko bi pisao i mislio onako, kako ga je narav usposobila, ali škole pomažu, te se prikupi oko svake umne glave čitav roj manjih glavica, koje se nahere na onu stranu, na koju se je okrenula uzor-glava. — Imade dašto pisaca — ti su posvema osebujni — za kojimi se neda povesti.

Takav je u Niemaca Richter i to je možda jedini takav pisac. Ne znam, da bi tko i pomislio povesti se za njim. Hoffman, čudak kao što i Richter, ne bijaše tako sretan — jer je bio priprostiji.

U književnosti ćeš razpoznati djela majmuna po tom, što ona nemaju ama nikakove osebitosti; svaki im je svezčić odraz inog kojeg djela, što no su ga vješto prilagodili vremenu u kojem pišu, ili je pako odsjev knjige, koju su netom pročitali; osim toga njihova djela kao da su si u rodu.

Ovoj je bagri moći pribrojit i one ljude, koji oponašaju i najneznatnije navade, grieške pače i ludorije velikih muževa.

Takovi majmuni, ugledav se u Fridrika velikog, kralja pruskog, nose burmut u džepu, vrze stolicom, objeduju hodeć, kao što je Napoleon objedovao i hodao; oni nose poput Napoleona sivkastu kabanicu, stoje prekrštenih ruku, ne tuže se, da ih boli glava itd., — a to nam jasno pokazuje, da je nebo podobnije zemlji, nego što su oni njemu.

Pazite: buduć da su učenjaci i pjesnici, koji živu na inom svietu, obično raztresene pameti, to se svi, koji hoće da su literati, ili hvale ili nariču, da su raztreseni i smeteni.

— O teladi!

XI.

Srce.

Kako je mnogo razmišljao, a još više plakao, uvidi najzad Gustav, da nije druge van prihvatit se rada, te oćuti, da mu jedine one nauke, koje mu pokvariše njegov djetinji sviet, mogu biti provodičem u životu. Uvidiv da je nuždan rad, a to se pjesnikom ne mili, uzdahnu i odluči, da će polaziti predavanja raznih nauka, te onda da će si odabrati struku pa nastojati svimi silami, da bude u njoj što vrstniji. Ali težko bijaše birat: u prvi mah pričini mu se sve sjajnim, a pošto je bolje razmislio, uvidi, da je sve ništetno. Liečničtvo je smatrao Gustav veoma koristnim, nu nije ni pomislio kolika se množina

nauka hoće za tu jednu struku. Odabra si tu struku, jer po njegovu mnienju, nema ljepše i častnije dužnosti od one: spašavati i tješiti ljude.

— Biti ću liečnikom! pomisli — i ode jednomu svojih znanaca gospodinu Adamu.

Gospodin Adam tek nedavno što je postao liečnikom. Staviv svoj pergamenovi patenat u okvir, započe sa siromasi. Stan mu bijaše upravo na liečničku: velika zračna soba, na stieni anatomičke slike bez okvira, u kutu kostur: na glavi mu liečnička čapka, a kod nogu papiri, razbacan novac, sat i britve, prsten od kose i obvezci, ljubice i očimci!! Kraj kreveta list od gospojice Petronele, a na njem pilule od žive; nad krevetom pištolji i Hanemanova slika. Sve to razbacano, sve to u neredu: čudnovatim nekim načinom izpremiešao se tuj naš sviet i liečnički sviet.

U sred toga nereda sjedjaše na široku stolcu gospodin Adam: u ustiju mu lula, u ruci razprava o koltunu a pod pazuhom jedan svezak Valter Scottovog romana, V j e r e n i c a L a m e r m o o r s k a. Sjedjaše i driemaše.

Čim je unišao Gustav u sobu, usta gospodin Adam sa stolca, stisnu mu ruku, te ga ljubezno umoli, da sjede.

— Što mi ga radiš, mladi moj prijatelju, nagovori ga Adam, je l' ti dosadno u gradu?

— I te kako — odvrati Gustav. S toga upravo i dodjoh k tebi, da me svjetuješ. Naumih učiti.

— To je najlaglje! Ali šta da učiš? Valjda ne liečničtvo! — doviknu mu kroz smieh Adam. Mnogo truda, nastavi hvastavo, a slabo koristi. Znanost ota temelji se na kojekakvih domnjevah nije — čvrsta. — Možeš mi vjerovati, ta sam sam liečnikom — i pokaza na svoj patenat — a ne misli, da ti ne navidim,

pa da te s toga odgovaram: imade, hvala Bogu, dosta bolestnika, a jošte više ludjaka — dosta za sve nas.

— Naumih posvetiti se liečničtvu, odvrati Gustav, jer to je stališ, u kojem možemo mnogo dobra tvoriti.

— Ali i mnogo zla, prekide mu Adam. Ta će ti nauka oteti svako čuvstvo i vjeru, postati ćeš materijalistom, bezbožnikom, prije reda ćeš ostariti, biti ćeš nesretnikom. Iz daleka pričinja se liepom: čovjek plemenita srca može ju zavoljeti, njom može pomagati ljudstvu; ali dati se na liečničtvo dobitka radi, to ti je proštitucija.

— Za taj trud, kao i za svaki ini, hoće se nagrada, primjeti Gustav.

— Jest, ali što ćeš mi kazati ob onom, koji imajuć u svojoj ruci život brata svoga, prima novca zato, da mu dade život? Zar ne znaš, da je prvom dužnosti svakoga čovjeka, da pomaže srodne si stvorove? Zar možemo za ono, što smo dužni činiti, primat nagradu? Sreća i Bog, Gustave, te nitko ne pazi na to. Ja ti velim i opetovano velim: liečničtvo ti izsušuje sviet, ono stvara od ljudi strojeve, po liečničtvu nema nam život nikakve dražesti: život je lutkarnica u kojoj vidjesmo niti, kojimi se kreću lutke.

— Dobro, reče Gustav, ali ne ogorčava tek liečničtvo života; svaka nauka čini isto. — Ja sam na čistu.

— Ah! kad bi ti znao, koliko ćeš izgubiti blago! povika zanosito Adam, — svu, svu dražest ovoga svieta! — Kako si se jednom upoznao sa liečničtvom, čovjek će ti biti onaj karteni dječko, njegov gnjev biti će ti razdraženost živaca, izliev žuči, a zaustave kojekakvih sokova, dojam vlažnog dahokruga njegova ljubav — djetinje sebičnost. A žena! taj zemaljski angjeo, u kojem vidi mladić tolike čare, razkoši, toliko idealnih izvrstnosti — žena biti će ti tek tridesetidvorebro stvorenje

na dvie noge! Kad si ju jednom vidio nagu na anatomičnom stolu, izvrgnutu pogledom stotine i stotine ljudi, koji ne znadu ni stida ni ikojeg drugog nježnijeg čuvstva kad ti pokažu mišice i izpod rumenih joj jagodica žilice, u ustih žliezde slinovnice, u oku živac, što ide do moždjana, izpod biele joj puti žutkastu kost, zatim izpod sniežnih joj grudiju kostur i srce, u kojem nema ništa do kolajuće krvi — tad će ti ona biti, dok si živ, mrtvom, sjedio ti uza nju ili ju grlio, glednuv na nju, pomisliti ćeš na skalpel i pincetu; kad ćeš joj stiskati ruku i nehotice ćeš joj brojiti kucaj bila: istina, gola istina, kostur nauke ubit će u tebi snivanu sreću. Ne uči liečničtva, Gustave, ne uči, smiluj se sam sebi. Ja na primjer, nastavi Adam, prodjoh tu vatru, jošte niesam posve osurovio, a već ćutim, da sam prilično daleko od one prijašnje, djetinje plemenite ćudi. Kad sam bio gladan, zadužen, bez prebite pare, pa me pozvalo k bolestniku, o koliko mi puti pade na um misao: ne bi l' mu produljio bolest — za novac! A tako radi polovica onih liečnika, koje sviet drži najsvjestnijimi ljudmi. Grozno je to — iz tudje nesreće crpiti dobitak! užasno je željeti bolesti, svedjer se kretati medju suzami, nemirom, strahom! Treba tomu tvrda i kamenita srca!

Gustav uzdahnu.

— Volio bi liesove pravit, volio bi biti grobarem — reče Adam — strašno je biti liečnikom. Dodaj tomu, što sam ti rekao, jošte i to: naše oko vidi smrt na licu prijatelja, rodjaka, supruge, djece, godinu dana prije nego l' tko drugi! — Promisli nadalje, da se mi sami grizemo za cielog nam života, utvarajuć si kojekakove bolesti; da svaki od nas, kad lieči sušičava, traži u sebi klicu i znakove sušici, da svaki liečeć bolest, nadje u sebi zrcalo te bolesti, te nekim čudnovatim moralnim pojavom odrazuje sve boli, koje ga okružuju. — To je kombinacija sebičnosti sa naukom. T u l p i u s spominje,

kako je netko samo čitajuć liečnička i ranarska djela, izgubio pamet, a Monro je poznavao jednog, koji je slušao liečničtvo kod slavnog Boërhava, pa kako je bio hipohondar, svaki si je put, kad je slušao Boërhava, uvrtio u glavu, da boluje od bolesti o kojoj je govorio profesor. Na taj način bijaše se tako zatro, da se je morao u polovici svojih nauka kaniti liečničtva, samo da si spasi život.

— Uza sve to, reče Gustav, to mi je sva nada. Moram barem pokušati. Ajdemo slušat predavanje.

— Koje? — zapita ga Adam, udariv u smieh — zar misliš, da je samo jedno? Ha! Ha! Ta ti je znanost storuki Briarej; ona sastoji od toliko posebnih nauka, da im je težko i imena izbrojiti. Prije nego ćeš samo liečničtvo počet učiti moraš proučiti: fiziku, kemiju, mineralogiju, botaniku, zoologiju, matematiku, poviest, jezike. Sad dolazi anatomija, a u njoj opet imadeš: osteologiju, angiologiju, neurologiju, sindesmologiju, miologiju, splanhnologiju. Iza toga eto ti farmakologije, fiziologije, terapije, patologije, kirurgije, dietetike, klinike, sudbene medicine, veterinarstva itd. — ta morao bi ti do jutra dosadjivati, kad bi ti htio podati tek površni oris tog predmeta. Zapamti dobro, da je malo, ako ti kažem, da ćeš koji desetak tisuća naziva, česti tiela, bolesti i ljekarijâ morati naučiti na izust, kao papiga, ako si voljan postati liečnikom. Zakovat će te u forme, a branit će ti svaku vježbu. Nalažu ti, da stupaš kao tele stopami predšastnikâ, nesmiješ mozgati i tražiti uzroka. Dosadnimi nazivlji ubit će ti svaku energiju; a kad svemu tomu udovoljiš, opazit ćeš, da neznaš ništa, jer niesi imao vježbe, i izkustva; a bez toga si kao onaj, koj umije zarezati pero, a neće umjeti pisati, ako ne počme od potezâ. A valja biti rutave ćudi, hoćeš li se uvježbati, jer će to mnogi platiti životom. — Hoćeš

li dakle uza sve te potežkoće i neprilike posvetit se liečničtvu?

— A šta da učinim? odvrati Gustav. Ajdemo slušat anatomiju.

— Ajde, reče Adam.

Putem mučahu oba. Gustav si otiraše rukom čelo i uzdisaše. Težina budućega rada pritisla mu srce, a neka slutnja privela mu pred oči taj bliedi i žalostni sviet, kako ga je opisao Adam.

Udjoše u dvoranu. Dvorana bijaše prostrana i vidna, a oko dvorane dizale se postupice klupe, a mnogobrojni slušatelji posjedali po klupah: žamore, smiju se, kao grobari na karminah. Oko njih donesene kosti sa preparati živaca i mišica. Jedni u dvoranu drugi iz dvorane. Oči im bijahu upale od rada, nespavanja, lica žuta, prsa stegnuta; guši ih zagušljivi zrak u dvorani, kašlju; odielo im bijaše otrcano i staro.

Usred dvorane bijaše okrugao stol i stolac za profesora, na stolu ležaše nešta velika, a bijaše pokrito plahtom; izpod plahte virila noga čovječja, noga maljušna i biela. Cielomu družtvu bijaše ona predmetom šalâ — bijaše to noga biedne nekakove djevojčice. Do mala i udje profesor Bielkievicz, — sve je zamuknulo. — Sjede, a podvornik skide plahtu — ukaza se truplo s jednom tek nogom, a bez ruku: bijahu to odrezali — trebalo je za pokuse. Gustav prikri oči — bijaše truplo djevojčice; ostrižena joj glavica sa zatvorenim očima, bliedima ustnama, visaše niz stol — kao da spava. Do trupla stajaše profesorov podvornik, ridja, garava, plečasta ljudeskara, zvjere u čovječjoj koži; kako je viko gledati trupla i smrt, prometnuo se mesožderim zvjeretom; parajuć truplo, oblizavao si prste, a istim nožem, kojim je komadao čovječja trupla, rezao si pečenku.

Zavladala grobna tišina: pera stoje nad papirom,

svi uprli oči u sredinu dvorane, pa slušaju! — Nož razpara prsi, razkomada tielo, podiže kosti i razgali srce. — Iza toga začu se zvonki, tihi, ugodni glas. —

„Srce, Cor, jest organom i središtem kolanju krvi, jest mišica, koja nije podvržena volji; imade u njem šuplinâ, koja obće sa plućnimi žilami-krvnicami. Srce naliči piljku, kojemu je temeljnik, basis, šira strana srca, te obći sa žilami; vršak mu je dolje okrenut, te je gdjekad razdieljen brazdicom. Prednja mu je površina dutka, a stražnja oploštena. Srce je izvana razdieljeno brazdicami, kojim odgovaraju šupljine Sulcus cordis longitudinales.

— Bježmo! Bježmo! — poviknu Gustav, potegnuv za kaput Adama, koj se sveudilj smijao — Bježmo! — i pobježe, začepiv si uši. — Čim su stupili na ulicu, sav se strese, te pogledav Adamu u oči, uzkliknu:

— Srce! Srce! — To što smo mi vikli držati najljepšim u čovjeka, to srce, nije ino van mišicom, koja je središtem kolanju krvi? — kriknu Gustav — ne, neću da budem liečnikom!

Adam udari u smieh. — Nesretni pjesniče! To što si sada čuo, to ti nije jošte ništa! Koliki bi predmeti izgubili za te svaku dražest, kad bi ih vidio na anatomičnom stolu!

— Budeš li mogao odsele, prekide mu pjesnik — izustiti toli znamenitu rieč: srce? Budeš li mogao koga pohvaliti s dobra srca, prekoriti koga zlim srcem? — tà u oba je tek krv, koja nije podvrgnuta volji, krv i ništa više! — A gdje je duša? zapita ga naglo.

— Svagdje i nigdje — odgovori mu Adam — posrednici medju dušom i tielom jesu živci, a njihova je matica u moždjanih.

— To me ne smućuje — reče Gustav, udarajuć rukom o čelo — dà, dà, ćutim, da mi je tuj duša.

— A popitaj se u žena, one će ti reći, da im je duša u srcu, buduć da ju one ondje ćute.

— Moguće.

— Ali kako bi se ti istom začudio, biedni Gustave, kad bi ti profesor u tom stanu tvoje duše pokazao n. pr. Varoljev mostić i tursko sedlo. Krasnih mi imena! Kad bi ti, Gustave, poznavao čovjeka onako, kao što ga mi poznajemo, ti bi s neba spao na zemlju! Kad bi ti vidio, kako neznatni zemaljski dojmovi vladaju njegovim zapalom, misli, gnjevom, suzami, dobrotom! Kad bi ti vidio, da je moći u njem, kao u kakovom stroju, ovom ljekarijom razpaliti ljubav a onom mržnju; da može jedno zrnce driemka otvrdnuti njegove moždjane, po kojih će onda hodati kojekakve čudnovate utvore; da gdjekad čaša kave ili čaja podaje pjesnikom oduševljenje i zanos, onu svetu vatru, koja se često prigotavlja u samovaru ; da će to isto porodit u ovog čašica vina, u drugog kakva god druga ljekarija — o! kako bi se tebi, Gustave, grustio taj stvor!

— Ne! odvrati Gustav, jer kad bi sve i vidio tu nevolju duše, koja je podvrgnuta tielu — buduć da u njem stanuje, to ipak nebi nju, neumrlu, nikad pogrdio: za nju su ovi časovi kušnjom, da se izkuša, prije nego l' će u nebo!

— A tielo čovječje, prekide Gustav, taj mikrokosmos, sviet u malenom, kako bi ti se ono sgrustilo, kad bi ga iz bliza promatrao u svih njegovih prelazih, koje prolazi, dok se ne razpadne u pepeo, što no oživljuje i hrani ostale stvorove? Čovjek je nikao od crva te je pun crvi: crvi u vlasih, crvi u ranah, koje ga kriju, u krvi mu plivaju crvi, u želudcu mu živu crvi, u dlesnih i u zubih stanuju crvi; crvi svud i svagdje, dok ga najzad po smrti posve nepožderu! Kad pomislimo na to, je li moguće da ljubimo žene! O! Gustave! to je grozno!

— Šuti! Ne govori o tom — prekide Gustav, koga to sgrozilo. — Nu, nastavi za koji čas, da li nam je, kad spoznamo tu čudnovatu gradjevinu čovječjeg tiela, jasnije veličanstvo božje, a vjersko čuvstvo plemenitije?

— Pače ona sve to uništuje, odgovori Adam i uzdahnu. Od sto liečnika dvadeset i devet nevjernika, materijalista, bezbožaca. Jer šta su vidjeli pod skalpelom i pincetom? Tielo pa opet tielo! A pod sitnozorom? Crviće! Nigdje nisu našli duše, nisu je pipali, parali, pa s tog i ne vjeruju u nju. Ludjaci!

— Ne ću biti liečnikom, — reče Gustav, ja niesam za oto stvoren. Taj jedini pokus dugo mi ne će dati spavati, a moguće, te ću se jošte, budem li uz ljubovcu, budem li joj se dotako udarajućeg srca, sjetiti tog gnjusnog predavanja anatomije.

— Ajde k meni, reče mu Adam, da ti pripovjedim čudnovat dogodjaj iz godina mojih nauka. Kako je poetičan taj dogodjaj, to ćeš ti sjegurno od njeg učinit kakovu baladu ili legendu.

— Dobro, odvrati Gustav, zadubiv se u misli i udjoše u stan Adamov.

XII.
Mrtvi hoće svoje.
(Pripoviest liečnikova.)

Naložili na ognjištu vatru, primakli dva traljava stolca, a Adam uze prigotavljati čaj.

— A tvoja propoviest? sjetit će ga Gustav.

— Dok sam pripravio čaj, pripravio sam i pripoviest — odvrati kroz smieh Adam, — pa ću te onda ponuditi obojim.

Za koji čas pa je gotov i čaj i pripoviest. Sjedoše, zapališe lule, a mladi liečnik odpoče:

— Bijaše to zimi, pred izpiti, u drugoj godini mojih nauka, kadno sam upravo anatomiju slušao. Dva dana

i dvie noći sjedili smo u mrzloj sobi; gorljivost, kojom prionusmo uz nauk, bljutavi čaj pa ljuti duhan — to nas je troje grijalo. Bilo ti je naučit na izust cielu anatomiju, sva ona latinska imena krstî, mišićâ, kožica, kucavica, živaca, plinova itd. Sve to morao sam naučiti tako, da bi mogao na svako pitanje odgovoriti, jer o tom je visjela ciela buduća godina: ne podju li izpiti za rukom, a ti šibaj natrag pa iznovice jošte jednu godinu gutaj školsku prašinu. Domišljaš se i sam tomu, kako je mučno izgubiti godinu, — a osobito nam, koji smo bili krajnje sirotinje, koji smo danju živjeli od toga, što smo si noću zaslužili prepisujuć bogatijim predavanja; koji niesmo imali ni dobra kaputa ni dobrih cipela, koji smo tek od nade živjeli, te nestrpljivo brojili svaki časak — ne će li nam se jednom već izpuniti nada. Dugo smo sjedili za stolom, opetovali cielu anatomiju pa vukli pitanja. Nesreća htjede te ja povukoh nekoliko puti pitanje iz osteologije; a ja neznam dobro opisati kosti; prepao se ja i nije druge — osteologiju preda se, pa čitaj cielu noć, dok ne naučiš da ne možeš bolje, sve do najneznatnijih onih apofiza, eksostiza, rubova, uzvisa; riečju sve od početka pa do kraja.

Sat udari jedanaest i pô. Užgah novi komadić svieće, popih čašu zdene vode, zapalih lulu, cmrknuh burmuta, pa skupih sve sile, ne bi l' protjerao san. Iza tog izvučem zaprašene bilježnice a iz ormara izvadim čitav kostur složen od svakojakih kosti, što sam ih našao na groblju, ili ih kupio ili pokrao. Razredah kosti po stolu pa da ću učiti. Al tek što ja sio, već mi se krpe oči — ta nisam već dvie noći spavao. Taman sam ja tjerao san misleć na nevoljni svoj udes, na izgubljenu godinu, jer domala i san posta po moje tielo toli potrebitim, da mi je sve ine misli shrvao i pao na oči, a ja opetujuć f r e n t a l i s usnuh onaj težki san, koji napade

vojnika na dugom mu hodu: vojnik mu se otimlje al mu se ne može oteti.

Tek što ja zaklopio oči, al preda mnom pukla svietla nekakva dolina, duga, da je ne možeš okom opasati; nad dolinom nadvilo se nebo, jasno, vedro — a na njem nema ni sunca, ni zviezda, ni mjeseca. Dolina se sjajila, bjelasala, a na njoj ni da bi travce, ni stabalca, ni kuće, — ništa; duga bijaše ta dolina, gladka, ravna, neokončljiva kao propast. Za koji čas i eto u daljini vidiš gdje se nešto stalo micat pa sve bliže k meni; izprvice kao crna kakova točka — a kašnje sve to veće i veće, dok napokon ne opazih, da su to nekakovi stvorovi — kao da su ljudi.

I obuze me neki neponjatni strah: stadoh drhturit — a ne možeš s mjesta kao da si prikovan. Do mala i ja razabrah, da je to velika četa kostura — namjeriše prema meni. Jedan bio bez glave, drugi bez ruku, taj se upire tek o jednu nogu, ovaj bez kičme, a onaj bez rebara, sve to hrli prema meni, napravac prema meni — a ja sàm samcat. Vlasi mi se stadoše ježiti, noge mi se izpružiše, hoću da utečem al da, ni makac. Neponjatna neka sila kao da me prikovala.

Hoću da viknem al ne možeš ustiju da otvoriš. A vidjet tu rulju, groznu žutkastu, kako hrli urličuć k meni: sve bliže i bliže, maše rukama, stoji vika kao iz tisuć grla. — Što oni bliže k meni — a to veća tama preda mnom; pot mi stao curkom curiti, živci mi se kao struna pod lučcem stali tresti, krv mi navali u prsi, u zatiljak, u sliepočice, srce mi stade skakat — sve se uzrujalo, nebi l' se otelo toj muci, al sve uzalud: ja ni s mjesta, a rulja viče pa surla sve bliže k meni.

Već su nà do mene te me stadoše okruživat. Nasta tmina, a tek žutkaste kosti svjetlucahu u tamnoj noći. Iz bezubih čeljusti orahu se grozni glasovi i eto ih već oko mene, za mnom, preda mnom, nada mnom; krv mi

susta a živci mi obumrieše. Zamrh te ležah ukočen ali ipak čujah sve.

U to će jedan iz rulje jednako k meni, baci mi se na grudi pograbi me za kaput, te mi pokaza da nema glave; a drugi, koji je bio bez ruke, zakrešti mi upravo u uho:

— Amo naše kosti! Lopove nijedni! Lupežu! Amo naše kosti! Vrati onomu glavu!

— Vrati mi ruku!

— Vrati mi nogu!

— Moje rebro!

— Moju kičmu! — i sunuše svi na mene, pa me stali vući za ruku, za glavu, za noge, kao da me naumiše sad nà razderati.

— Kako ću ja stajati na sudnjem danu bez nogu? — doviknu mi jedan — amo moje noge! Šta si učinio od mojih nogu? Amo — ili ću si tvoje uzeti! Valjda si od njih načinio voštilo za svoje čižme, ili tuš za svoje risarije, ili kakovu boju? Moje noge! Kako mogu biti ja bez nogu?

A drugi mi je rekao s druge strane: Moja čeljustnica! Moja čeljustnica! Hoćeš da budem sablazan, bogalj? O što ću objesit svoje tielo? Čim ću jesti i cjelivati u nebu? Čim ću u paklu škrgutati? Moja čeljustnica! Amo moju čeljustnicu, jer je trebam! Ona je moja! Četrdeset i šest sam ju godina nosao, a ti šta si mi učinio od nje? Podložio si njom svoj šepavi stol, učinio si od nje kljuku za svoja vrata?

Nisu mi dali da im odgovorim, svi u jedno vikali pa me stali čupat sa svih strana. Ja sam grozne muke trpio.

U to će opet jedan priskočit: Gdje su moji zubi, moji liepi bieli zubi? Nisam ih valjda pojio dok sam bio na životu — a nisu ni iztrunuli, ni izpali, bili su liepi, mladi, bieli. Izpukao si ih iz moga trupa, poraz-

bacao si ih po smetištu; gdje da ih sad tražim? Amo, propalice, moje zube!

I razvali svoje čeljusti, kao da će me proždrieti a svoje žute prste rinu mi u usta, da mi poizpuče zube.

A svi vikahu:

— Moja noga!

— Moja ruka!

— Moji prsti!

— Moje rebro!

— Njegova glava!

— Moje srdce! Gdje je moje srdce, moje liepo, mlado srdce — šta si iz njeg učinio? Možda si ga zamarinovao u spiritu? — Možda si ga pojio?

— Moje diete! Šta si učinio od mog djeteta, dovikne mi drugi kostur: stavio si ga na ormar — pa su mi ga miši izjeli. — Vrati mi sinka!

— Kamo, lopove, možgjani moje žene? zavrišti mi drugi. Ha! Ha! Sjegurno si ga namočio, prigotovio, razrezao, razdrobackao — a tko će sad za nas dvoje govorit na posljednjem sudu? Ona je odlučila da će i mene i sebe braniti. Ah! nesretna mene! Šta ću ja bez možgjana moje žene!

I tako vikahu svi redom, a ja drhćem, ne mogu da utečem. U to iznenada zamuknu rulja a pred mene stupi visoki kostur, tako visok, da mu je lubanja bila u oblacih a noge mu do koljena bile u zemlji, a imao samo jednu ruku.

— Tiho! zaviknu, ta valjda ga ne ćemo moliti, da nam vrati, što je naše? Svaki uzmi svoje!

Tek što je to izustio, a rulja na mene: orijaš mi odkinu ruku, onaj zube, treći mi uze iz lubanje možgjanc, četvrti rebra, peti noge, šesti srce: riečju od mene ne preosta ništa — a ja sam sve to ćutio. Rulja se udari svaditi za plien, stadoše jedan drugomu preotimat, stadoše se tući, vrištat, bježat — a ja se pro-

budih. Na stolu mi goraše stienj izgorjele svieće, od plamena mu ogariše se kosti, a moje vlasi planuše a polovica stola i papira izgorješe. Vatra se već stala hvatati posteljâ i spavajućih mi sudrugova, smrad i oblaci crnoga dima napuniše sobicu. — Skočih na noge, viknuh i sruših se na tle.

Iza toga oboljeh, uhvati me vrućica i ja bolovah dugo, izgubih godinu; nisam položio izpita — te kako vidiš, posve očelavih.

Bi li možda još treću čašu čaja?

Gustav se strese, stavi čašu na stranu, otre si rukom čelo i zahvali se gospodinu Adamu za čaj. Ono predavanje i ova pripoviest pokaza Gustavu, što bi od njega bilo, kad bi se posvetio liečničtvu. Od tog časa ni da bi pomislio o liečničtvu.

XIII.
Samostan i pravnik.

Bit ću dakle duhovnikom, reče si Gustav, i u tom staležu moći je biti liečnikom duša, utješiteljem nesretnika, posrednikom medju Bogom i čovjekom. Zatvorit ću se u samostan: nit sam ja za sviet nit je sviet za mene. Ja i ljudi ne možemo se sporazumjeti — ostat ću dakle s Bogom, koji me razumije.

Tako govoreć podje razgledat samostane, ne bi l' u kojem od njih našao skroman si stan, i grob, u koj bi se živ zakopao. Djetinja njegova mašta prikazivala mu te zidine gluhimi, lica tih stanovnika bliedimi i sjetnimi — sve poetično i zbiljno kao grobna tišina. Nadao se tomu i podje, ali kao što svaki put tako se i ovaj put prevari biedni Gustav, koji je sve risao poetičnimi crtami i ono, što nije nikad ni bilo poetično. Na mjesto sjetnih golih zidina, nadje biele, čiste, svježe stiene, na mjesto hladnog kamena nadje skoro izribani pod, na prozorih povehlo cvieće u lončićih, sve proza-

jično i hladno. Nigdje kostreti i bičeva, nigdje sjete na čelu, svagdje živu crven, upravo bljutavu pretilost, bučnu radost, nigdje onog tihog veselja, koje gleda mirno s našega svieta na nebesa — već svjetski smieh, izprekidan štucanjem i kihanjem.

Tek za službe božje, obzorje se samostansko — kao da je sunce izašlo — promienilo i uzdiglo k nebu dušu Gustavovu. Kad su zagrmjele orgulje a samostanci na koru zapjevali, kad se nad razprostrtom mrtvačkom prevjesom razliegalo Dies irae, kad su usried oblaka od tamjana u sumračju crkvenome zackiljele bliedim svjetlom voštanice — kao da su zviezde na nebu zatitrale — u taj čas pojavi se na obrazu tog života čudnovata ona poezija samrtne postelje, a sva ta rumena lica poblie-diše razsvietljena trakom zanosa Nu tek što se posljednje amen razbilo o svodu i palo na pod — nesta onog čarobnog sna a nastupi java sa smiehom, kašljanjem, štucanjem, trbušinami, smrdežem, java gadna, gladna i željna žira — — a nesretni ju Gustav odbježe.

Jadni je Gustav za tog prvog posjeta tek jednu stranu samostanskog života upoznao a i te ne posvema. Kad bi se on bio odputio u pustinju kartuzijancem i kalmudoncem, to bi se oštar život tih redova magnetičkom nekom silom dojmio bio njegove poetične duše, te bi bio oćutio, da nema ljepšega, poetičnijeg života nad onim, gdjeno se dragovoljno čovjek podaje promišljanju i umrtvenju; bio bi oćutio, da je mnogo učinio onaj, koji se odrekao u istinu cieloga svieta, koji se je odrekao puti, da uzmogne djelatnost i uzhit duše pobožnim zaniećem uzdignuti. Nu na nesreću a moguće na sreću njegovu (jer tko zna, kamo li ga to dovelo) vidio je on tek one samostane, u kojih je nekadanji onaj život, posvećen nauci i promatranju, zamienila briga za tjelesnimi pogodami. Nesretniče! U današnjem vieku niesu samostani ono, što su nekoč bili. Čistiji je danas u njih

život od onog, kako ga čitamo u nekadanjih biskupskih vizitah — ali se zato slobodno, pozemno razvija jedna i jedina misao o trbuhu, o dobroti materijalnoj: to je postalo jednim jedinim ciljem samostanaca. Nekadanji izgredi bijahu tek izgredi, prestupci, današnje nehajno životarenje bez rada i misli gore je, jer je prošlo u navadu, u običaj.

Ne mogu da budem liečnikom, ne mogu da budem samostancem, biti ću dakle pravnikom, reče si Gustav. U tom staležu mogu biti štitnikom sirota i ubogih, mogu podpomagati nevoljnike, mogu se uviek boriti za pravo; mogu zasramljivat varalice, upućivat neuputne, podavat ruku pomoćnicu ostavljenim; moći ću dokazat da se pravica ne kupuje nego podaje, da se zakon ne osvećuje nego da kazni; da su naredbe više zato da preprieče zlo, nego l' zato da ga guše ako bukne. — Bit ću pravnikom!

Razmišljajuć tako podje Gustav vještomu nekomu pravniku, koj smješeć se sasluša njegovu namisao i molbu. — Pravne znanosti — reći će pravnik — to vam je neizcrpivo more: Pandekte, novele, kodeksi, statuti, kazneno pravo, gradjansko pravo, pravo javno, naravno pravo, kanoni i zakoni crkveni, poviest u najširjem značenju, filozofija — temelj svemu, jezici — pomoćne znanosti, politična ekonomija — posliedak, i tisuće inih predmeta sačinjavaju pravne znanosti; dodaj tomu poznavanje svih zakona počam od Mojsije pa do predsjednika Montesquieu-a, sa tisućami tumača, kojih je deset puti više od samih zakona: treba dakle već u napried, prije nego l' ćeš stupit nogom u taj labirinat, omjerit svoje sile i uztrajnost, a hoće se posvetiti toj znanosti cieli život. Kao što svaki stalež, komu se čovjek posvećuje dobitka radi, tako i ovaj zahtieva da izmjenjuješ svoju rječitost i svoje znanje izlicitovanom robom. U nas nema pravednosti — u nas je tek novac;

odvjetnik ne brani onoga, koji je nevin, već onog koj plati. Ako ste voljan žrtvovat svoju sviest, svoj život, a što je najviše dobar svoj glas — ajte u pravnike, odvjetnike, bilježnike — što vas je volja. Nu mislite li, da će smrtna osuda, zator ciele obitelji, njezini jadi i suze, zatim sviest, da su vašom pripomoći otela djeca, ili prevejani kakvi lopov ili susjed kojoj obitelji i zadnju koricu kruha — ako će vam to težko biti na duši — a vi se kanite! To vam je na bludničku, podavat mà komu god svoj razum, talenat, znanja, mnienje, svoje časove, a najzad i svoju sviest.

Takvim načinom stečeni komadić kruha ogrkne u ustiju: valja da je dobro gladan i nesretan, koji će za njim segnuti. Kad bi na samrti imali birati: hoćeš nevolju uz čistu sviest ili pako zlato popljesnivjelo od suza, stečeno tim, što smo prodali dušu — a to je gore, nego l' ako prodademo tielo — mi bismo odabrali nevolju. Sviet često izvinjuje — sviest nikada, i oni dapače koji nas na oči štuju, koji nam se klanjaju, koji nas hvale, čine to onim čuvstvom, kojim čuvar pasa njeguje ukroćena vuka. Imadete glavu i ruke a pred sobom tisuć puteva — vidite i radite.

Ode Gustav zamišljen, a rieči, što mu ih rekoše Adam i pravnik, sjetiše ga na one Mollierove: Vous êtes orfévre, Monsieur Jossé!

I nehtje poći ni u liečnike ni u pravnike.

XIV.

Četiri godine.

Kašnje je ogledao Gustav svaku nauku, ali svaka ga je prevarila.

Pod sbiljnim plaštem povjestnice odkrio je tek suhoparnu mješavinu kojekakvih podataka, imena, razmatranja, bajka i kronologijskih prepiraka. To može na-

trpati šuplju glavu nepotrebitom hrpom imena — ma bez ikakove moralne koristi, bez ikakove svrhe. Žalio je, što u mjesto te velike slike, kojoj tek bezlike crtaju crte, žalio je, što ne podaju mladeži životopisa takovih ljudi, kojih čini bijahu u savezu sa daljnjim njihovim preznačenjem, životopisa ljudi, rodom nižih al značajem plemenitijih, ljudî, koji se ne spominju u poviesti, ali koji to zavriediše prije od mnogih inih, koje je mjesto, što no ga zauzimahu u svietu, turilo u poviest, koji su imali za sobom skupo plaćenu slavu a zlo užite talente. Što si ga bolji, kad čuješ, da se je Aleksandro Veliki pred smrt opio, da je zavirio u Diogenov lagav poželio biti Diogenom, kad nebi bio ono što je bio t. j. kad nebi bio tako slavan kao što je bio, to bi želio imati barem toliko slave, kao što je imao Diogene? Koga će poboljšat toli čest primjer ljudi, koji sve posvetiše slavi, jadnoj slavi Herostrata, izprosjačenoj podlošću i zločini? Tako — mišljaše Gustav — poviest ne bi imala biti za oto, da ju uče djeca, već za oto, da ju razmišljaju stariji. —

Tako ga isto prevarila literatura. Literaturu i estetiku nadje on suhim kosturom, u kojem je bilo više razdiela, razreda i definicija nego l' mislî, u kojem je bio pusti mekanizam jači od samog duha; pravila i zakoni zagradiše put umovom, udariše svemu propise i uzore dovikujuć toli tvornikom koli naravi: Ne radjaj ništa, što ne bi bilo podobno onomu što je jurve radjeno, što se nebi dalo skučit u vrstu, rod, razred, oblik.

Morao se podsmjehnuti sve od sažaljenja i smilovanja onim cjepidlakam, koji su u pjesmi tek usjeke i srokove vidjeli a u prozi razgodke tek i pravopis, koji su pisali rieči bez mislî ili pako sa misli ne samoniklimi već povadjenimi iz svog pustog pametovanja. Smijao se onim tričarem, koji se naježili latinskimi rečenicami te za svaku Horaca (kao što oni liečnici, koji

za svaku bolest rabarbaris), koji grme i udaraju na malko poletnije umne plodove te hoće, jer im se ne mogu dovinuti, da se svatko snizi u tjesnac njihova ponimanja.

Smijao se onim ljudem, koji bogatstvo jezika umataju u prnje frazeologije te dovikuju jeziku: Nećeš dalje! koji počitanjem cjelivaju rječnike a prisižu na slovnice, koji živu od trulih navoda a umiru praćeni pljeskanjem svjetine, koja ne zna zašto ih uznosi.

Smijao se svim onim, koji stežu razmnjevu te vežu kojekakvimi zakoni maštu za noge; smijao se kumirovcem starinâ te onim koji no drljaju ode, elegije, pjesme, pa se nazivaju pjesnici, a jedva što umiju skovati koji kukavni sročić i brojiti slovke, koji nemaju a mà ni iskrice nebeske vatre u svojoj duši, koji nemaju ni žara ni vjere pa pišu hladno ditirambe te ih griju kod peći i boce, koji pišu tragedije na stolu uz čaj a elegije usried buke, kad se kod kuće povade za luk i peršin.

Smijao se svim onim, koji pišu a niti razumiju sebe niti umiju pisati, koji pišu a niesu na to zvani već pišu jer okolnosti tako hoće; — košto čižmar čižme šije, a drvar drva ciepa samo da si hljeba steče, tako i oni: kada hoćeš i kako hoćeš — samo da je plaćeno!

Smijao se svim onim, koji ulievaju žar i čuvstvo, koji grade pjesnike kao lonce od gline, koji razvijaju umove, umove! koji se sami razvijaju bez ičije pomoći životom pa izabranom i krepkom naukom. Svim tim smijao se Gustav te ih žalio. Ah! poeziju učiti! — nije li to čudo? ne znači li to pačati se u božje poslove — u stvaranje? Pjesnika da je moći od ništa stvoriti! Zar je moći zapovjediti magarcu, da sagradi dabrovu kliet ili da izvije nit paučine — gdje mu narav nije dala potrebitih ustroja i sila? Bit će to pjesnik, kao što je onaj P. F. D. ili onaj P. I. S. ili onaj T. M. ili čitava abeceda takovih velikih pisaca, koji slove kako je duga ulica gdjeno stanuju; ali stvorite mi — ako vas je volja

— Byrona, Goethe-a, Shakespeara! Ovakovih, čini se, nestvara nitko — ovakovi se rode!

I tako je dvie godine i jošte dvie godine zagledao Gustav svakoj nauci na dno, a svedjer je na dnu našao ili crno bezdno ili mutni talog; oni, koji su površje pregledali, zamietiše mnogo liepa. Na to mu klonuše ruke a život mu se prikaza tužnim, dugim, koj se ne da preživjeti, pričini mu se hranom, od koje ni prvih zalogaja ne može da probavi!

Četiri godine! Koliko su one promienile mladenačku njegovu ćud, koliko se je puti prevario u te četiri godine, koliko se je puti raztužio, koliko se je puti bacio na krevet željan ne osvanut drugog jutra. Četiri godine, koje je potratio podučavajuć djecu, da si privriedi koru hljeba, prodavajuć svoj život dnevice od prvog pa do posljednjeg sata za hranu, odielo i krov — do česa inače nebi bio došao! Koliko je puti prokleo dan, u koji se je rodio, gledajuć oholu gospodu, ujedljive gospodje, razuzdanu djecu, gdjeno se rugaju gospodinu odgojitelju, koga su scienili ravnim plaćenomu svomu lakaju!

Onaj, koji nije okusio zanata jadnog odgojitelja, ne pojmi, kako taj kruh, naočice toli lahak, moraš sticat mnogimi tegobami a uživat ga — imaš li iole mrvu čuvstva — težkim jadom.

Gustav, ničemu inomu sposoban, morao se latiti toga staleža; ali do mala i on uvidi, da bi mnogo lagodnije bilo rukama si služit hljeb, biti zanatnikom bez mislî nego l' mislećim čovjekom, vezanim sponami odgojničtva, i da su jošte ljući okovi, u koje ga okovaše ljudi, okoristiv se njegovom nevoljom.

Samo da bi se mogao nadati komu mjestu, trebalo je okrilja, oglasa, pohvala. Trebalo je obilaziti, moliti, poniziti se i pravo rekuć prosjačiti, ne bi li mu prihvatili i naplatili trud. Tomu prosjačenju i poniženju pridodaj ovu gorku: prezirno ga primali naduti oholice, koji pra-

vilno, ni najmanje nježno ne postupaju s onimi, koji u njih traže ma kakove pomoći.

— Dodjite sutra, — vidit ćemo! odvratili bi zaštitnici A kada ga uveli, tada istom bijaše ujedajućih pogleda i pitanja, kojimi mučilo biedna mladića. Majka, otac, ujak, tetka, bratučeda i djeca — sve ga to redom ogledalo, kao kakovo pokućtvo, što ga htjelo kupiti, kao konja na tržištu.

— Ne svidja mi se, reći će tetka, ne nosi ogrce!

— Pričinja mi se očajanim, odazva se majka — čelo mu je namršteno.

— Umijete li šah? zapita ga otac.

— Premlad, odsieče ujak, — jeste li već gdjegod služio?

— Suhonjast je, bit će boležljiv, ne će moći točno obdržavati predavanja, doda zabrinuta majka. Čemu bolesti i brige u kuću!

Nakon te paklene kušnje odpraviše ga praznoruka iz kuće. Sad je trebalo iznovice obilaziti, moljakati, pa se ponizavati. Ovim je bio preskup, onim premlad; ovi htjeli Franceza, oni Niemca; a drugi opet tražili da umije udarat u glasovir, slikat uljenimi mastmi, plesat, mačevat i bog si ga znao šta sve nisu htjeli da imade — kao nož koji u jednih koricah imade po dvadeset oštrica.

Svatko ga je ogledao, kao staro odielo na starežištu, pa ga odbacio! Nu to bijaše tek predigra životu odgojiteljevu!

A život sam! Vi ga, bogatuni, ne možete ni pomislit! Dvonožnomu zvjeretu, koje ne ćuti u sebi duše, dobro je na takovu mjestu; ali čovjeku, u kog je čuvstva i duše — ah jao njemu, jao! — bolje, sto puti bolje bilo bi po nj, da obraća mlinsko kolo!!

Izprvice kako tako, djeca se ga boje i kao da ga štuju, roditelji su barma učtivi, svi samo gledaju i paze,

što radi i kako radi: da li rano ustaje, da li šta piše, da li se je komu smijao, da li je pogledao koju gospodju, da li je koga u predsoblju nagovorio. Nu do mala, kako se š njim upoznaju — kao vrebci sa strašilom — djeca i roditelji — počima muka. Muke počimaju tim, što mora linovati papir za upisnike pa onda gospodjicam dosadne uzorke risat u mrzloj sobi, a za to bude naplaćen hladnim naklonom. Iza toga šilju ga u grad sa porezom; i mrgode se ako preskupo kupi asignate; mole ga, da bi pomogao kod obiranja jabuka, kod pretakanja rakije; mole ga, da bi prepisao molitvicu, slovo, gdjekad i cielu knjižicu, pošiljaju ga, postupaju s njim, rabe se njim kao starom metlom i drže ga čovjekom, koji je za svašto, te uza to sciene, da mu timi dosadnimi i suhoparnimi poslovi, koje mu naprćuju, izkazuju čast; kad se već posvema s njim sprijatelje, to mu sve iz pouzdanja i prijateljstva za nagradu, što je gdjekad, kad nije bio praznik, morao loveć zeca stajati na kiši ili, što je na kakovoj staroj mrcini morao letati za hrtovi, počimaju oduzimat, što mu je najpotrebitije za život: dodju li gosti — odprave ga u žitnicu, dodje li kakova komisija, mora ju zabavljati; u svetak ne sjedi s ostalimi za stolom; napajaju ga čajem bez sladora; hrane ga onim, što je preostalo od prekjuče; smiju mu se u oči; gospodja ga moli da joj pridigne klupko a i isti gospodin znade mu izpodmaknut stolac!

Ja nebih izbrajao tog jadnog grizkanja, da ne bi u njem bilo nahvalična jeda i moralna potištenja, koje najzad završuje tim, da gospodin odgojitelj ne smije nikada imati svojih nazora: usmjeli li se ih koji put spomenuti — sve sažima ramenima, sve mu se čudi, sve se naburi, sve mu se ruga!!

Više vam o tom mučeničkom životu ne ću da kazujem: niste li ga upoznali iz ovo nekoliko crtica — neupoznaste ga nikad.

O, koliko je puti u te četiri gorke godine proplakao Gustav sam nad sobom; o kako je sve dalje i dalje odmicala sreća, koja mu je u djetinjih sancih bila toli bliza! Koliko je puti u ove četiri očistilištne godine zavidjao bogatašem, koji mirno živu te ne umiju cieniti te zlatne slobode, slobodnog tog života, koji izključivo njima pripada!

O! — znao bi često pomisliti — Marica i ja — razdruženi smo na uvieke! Šta će ona?

Od nje nikakve viesti; tek gdjekad pisali bi mu Vernerovi i dodali: primi od sviuh srdačni cjelov. Marica mu je znala samo prve godine pisati i to kradimice — kašnje mu prestala pisati. Gustav je svedjer nosio njezin prstenak i ružičastu vrpcu, svaki dan se molio za nju i spominjao, — kašnje svaki tjedan, svaki mjesec a najzad samo onda, ako ga je kakav cvietak ili drvo, miris ili poznati mu zvuk, sjetio prošlih časova.

Iza četiri godine spremi se Gustav krasnog jednog lipanjskog dana k Vernerovim.

Bilo bi dječinski, da opisujem, šta je ćutio, kad je opazio mjesta odavna toli znana, toli mila. Taj ga tren stvori iznovice djetetom i izbrisa mu iz pameti one mučne četiri godine. Pričinjalo mu se da jošte ubire cvieće na livadi. — — — Tko da opiše ona čuvstva, štono ga obuzeše, kad je zapazio poznata mu mjesta, koja znade svatko, pače isto zvjere! Ima u tih čuvstvih nešta nadzemna, neponjatna; neki pjesnički zanos obuzme čovjeka ni najmanje pjesničkoga, najveselijemu navru suze, najturobnijemu nasmješkuju se usne! O mladosti — ti zlatni vieku života! Kada te je već čovjek i izgubio, žive spominjuć se tebe: kad je pojeo plod oljuštiv lupinju, željno pobire putem lupinje! O mladosti! O mladenačke glave! Nek mrmljaju starci, neka sgrću novce, — vaša spominjanja, vaša razkošja draža su od onoga blaga; ono ostaje na zemlji, vi ćete svoje ponieti u nebo!

O mladosti baštino duše! Tko nije u sreći žalio tvojih suza?

Tko nebi, uljudiv se medju ljudmi i uzpev se u visine, odbacio svoga ruha, te ga zamienio onim priprostim surim košuljcem, u kojem je obilazio za mladih ljeta domaćimi dolinami?

Recite mi: imade li ga medju vami, koji se nebi potresao, kad samo čuje slovo: mladost, koji ne bi njojzi na spomen postavio u duši svojoj žrtvenika? Jao si ga onomu, koj nema uspomena; jer prošlost jest štap, o koji se upiruć stupamo k budućnosti.

XV.
Posjet.

— Tko se to doveze u tih traljavih tarnicah? zapita gospodin Verner, gledajuć kroz prozor, sjegurno došlo kakovo plemče ili kakvi Bernardinac prosjačit; neka počeka u predsoblju. — Pitajte ga, što hoće?

Sluga ode, a za čas eto ga natrag.

— Gospodin Gustav je tuj!

— Moj sestrić! kliknu čestita gospoja Vernerova, odbaciv pletivo.

— Gospodin Gustav! mrmljaše Verner, popravljajuć si vlasulju. Sjegurno je spao na najdolnje grane, pa je došo moljakat novaca, hm! Recite mu, da sam bolestan, da ne mogu s njim biti!

Na to unidje Gustav i začu posljednje rieči. Stislo ga oko srca i htjede pobjeći, nu tetka mu se u taj par savi oko grla i stade ga na materinsku grliti.

— A, kako si mi poraso, moj Gustave, kliknu tetka; ala si se uljepšao! Veseli me, da te vidim!

— Dede odpočini! ostaješ dugo kod nas?

— Samo na kratko vrieme, odvrati Gustav, pozdravljajuć hladno gospodina Vernera — tek da se propitam za vaše zdravlje i pošto se tako dugo ne vidjesmo......

— Molim sjedi, prekide Verner zlovoljno i sam sjede, pa stade fićukati i toptati nogom o zemlju, znak, da je bio srdit.

— Pa kako mili Gustave? zapita tetka

— Radim, odvrati Gustav; nije najbolje.

— Domišljao sam se ja tomu, mrmljaše iztiha gospodin Verner. Došao je prosjačit novaca — al' dà, biesa će dobit!

Uzrujana srdca ogledao se Gustav i očekivao Maricu, bacajuć raztresen očima na sve strane.

— A gdje je brat Frane? upitat će Gustav, pošto za nju nije smio pitat.

— On je, ko što uviek, tako i sada u lovu, on će se valjda istom pod večer vratit.

— Da vidiš, kako ti je odrasao i pristao čovjek — prihvati gospodin Verner — nije tako kao ti, blied, suhonjast — veće čil momak, krv i mlieko, veseo, rumen!

— Jer je sretniji od mene, odvrati Gustav.

— To sjegurno šiba na novce, promrmlja gospodin Verner, natežuć nestrpljivo vlasulju — má ja ne dam ništa! Ako hoće milostiva štogodj dati, slobodno, ali od svoga. Ja ne dam, ne dam!

— A gospodjica Marica? upitat će do mala Gustav.

Na te rieči smrče se gospodin Verner i zamuknu, a gospodja Vernerova odgovori:

— Upravo danas ode sa gospodjom Ostrovskom na god; vidjeti ćeš ju sutra! Ali da znadeš kako se je promienila! Nije ti to seljanka! Bijaše dvie godine u odgojilištu u Varšavi; kako ti udara u glasovir i pjeva, kako ti francezki govori!

— Imade jurve i milostnika! pridoda gospodin Verner s naglaskom. Gustav se zarumeni i spusti čapku

— Zar samo jednoga? odvrati majka. Samo da hoće!

— Pa zašto ne će? upita u zaboravi otac.

— Zar ja znadem? šaptnu potiho majka. Gustav šućaše, nu iz tih rieči razabra, da se Vernerovi ne pogadjaju tako dobro, ko što nekoč i da se bije u kući boj o djecu.

Gospodin je Verner cielu večer pušio lulu i natezao vlasulju od jednog uha na drugo, a gospodja Vernerova razgovarala s Gustavom.

— Evo Frana iz lova! reče majka iztiha i uzdahnu potresav glavom.

Gospodin Verner zazvoni. Je li sgotovljen čaj i večera? Fran je već došao.

U to se začu pod prozori štektanje i skomljavina pasa. Amo! Na stran od konja! Amo sokole! Šarove! Kako su prispjeli u vežu opali Fran hajkaćom pse, što no su skakali oko njeg, a zatim se začu njegov glas:

— Je li žderanje za pse gotovo? He? Ala ću izlemat tog prokletog Antuna! Čim se vratim, da je žderanje za pse već gotovo! A možda je i ovčje nožice zaboravio? Trebat će ljudski izmlatit tog Antuna i Pavla!

Gospoja Vernerova sažimaše ramenima, a gospodin Verner otvori vrata i reče:

— Dašto, izlupat ih sve redom! Kako je Frane?

— Odmah, odmah otče, samo da ovomu tu još nešta naložim! I šaptnu nekoliko rieči konjuhu u uho, pa onda, kakav je bio, poprskan blatom, u lovačkom odielu, u težkih čižmah, s rogom i hajkačom u ruci i sa dva hrta, štono bili uviek uza nj, poleti u dvoranu. Zagrli otca, pokloni se iz daleka majci, pogleda Gustava žmirkajuć očima i zasukujuć brkove u vis te zašuti.

Gustav mu se približi.

— Ta to je Gustav — prišapnu mu majka, zar ga niesi prepoznao?

— Kako si mi? progovori Fran na po rieči i okrenu mu ledja.

*

U pjesniku je sve uzkipjelo i on pade na stolac.

— Marijo! pomisli on, da mi tebe nije, moja noga ne prekorači nikad praga ove kuće! Tebi za volju pregorjeti ću sve, da i ovu sramotu!

— A zašto ne dadu čaja? zapita kiselo otac. Zazvoni. Ta rekao sam za čaj, zašto ga ne dadete?

Gospodja Vernerova usta sama i ode. Fran se razvagani sa svoja dva hrta na kanapetu i stane baš ljudski zievati.

— Danas je bio slab lov; dati ću sve pse postrielat, a strielce izprebijat.

— Dakako, odvrati gospodin Verner. Ta zašto je bio danas lov tako slab? Tebi je bilo dosadno! Otjeraj te svoje strielce, pa si kupi boljih pasa!

— Za hrticu hoće gospodin Trepša 400 zlatnih, da mi dadeš novaca, otče, ja bih ju kupio.

— A dakako! Mora se kupit! odgovori otac. A zašto ne daju tog čaja?

— Eh! Ti sluge, reče Fran, — — svim bi im polupao zube. Majka ih je razmazila — ne će ti ništa valjati; ja ne bih dao ni jednoga svoga hrta za sve nje. Sokole! Amo! Sokole! Amo na koljena! Tako! Ded ljubni me! Tako! I grleć svoga hrta progovori Gustav:

— A kako mi ti, brate?

— Hvala, odvrati ponosito Gustav, dobro!

— Jesi l' bolovao, te si tako blied?

— Ne! Ta takav sam uviek.

— Da li što strieljaš, loviš?

— Nikada!

— Nikada? A ta šta mi činiš? zapita Fran sav u čudu

— Učim se i radim.

— Lov — to ti je pravi posao! kliknu lovac, a sve ostalo ludorije, dječarije, babje trice i kučine! Bi li ti sutra sa mnom u lov?

— Ne znam.

— A! ti moraš vidjeti, kako ti moj sokol lovi — nema mu premca. Pozvati ću nekoje susjede. Ti ćeš s puškom stajati na Danilovoj livadi, tu ćeš vidjeti hrtove, a moći ćeš i pucati, jer tuj nije lošo mjesto. Ali ako mi promašiš, brate, ne minu te batine!

— Ta vi bi mi jošte ubili to mehkušče, primjeti gospodin Verner.

— A dá! Ništa mu neće biti, odvrati Fran kroz smieh. Ded Gustave pripoviedaj nam štogodj nova, štogodj smiešna, jer ja ti volim smijati se, kad dodjem iz lova. Ded, Gustave, ded!

— Ja ne znam ništa smiešna! odgovori Gustav.

— Pravi pravcati smolko, prišapnu sin otcu.

Donesoše čaj.

— Nisi vidio Marije? započe do malo Fran, zalievajuć se čajem. Krasno djevojče! Žalim, te mi je sestra! Pravo lane! Ta nije li nekoč vas dvoje ljubakalo? doda Fran i udari u smieh — hoće da se razpane od smieha.

Gustavu se zaiskriše oči. Gospodin Verner pogleda kroz prozor i stade toptati nogom. Gospoja Vernerova proli čaj.

— Šta? Nije l' tako? opetova Fran.

— Kao brat i sestra! odvrati iztiha i nerazgovjetno Gustav.

— O ne! Inače: kao jarac i koza — prihvati domišljati braco; pa kako ga je obradovala ta dosjetka udari u grohotan smieh. Tako! Tako! Bijaše nekako tako! Ha! Ha!

— Gustav sav smeten ne znadjaše, što da počme.

— A sada, kad ćeš ju vidjeti, uzet će te vrag od jeda, što si tako siromašan, dovrši neštedice Fran; ma ne znam, jeda li će se ona siećat onog davnoga djetinjeg ljubakanja. Ti moraš strašno oskudjevati! Valjda si bio odgojiteljem?

— Ne oskudjevam, jer mi svega dostaje, odvrati do živca uvriedjeni Gustav i ne tražim od nikoga ništa!

— Ne tražiš ništa? od nikoga ništa? uhvati ga na brzu gospodin Verner za rieč; nikad ne ćeš prositi? nikada ne ćeš tražiti?

— Nikada!

— Ljubezni Gustave, reče tetak ganutljivo, daj da te zagrlim! Sretna mene, gdje mi ništa ne trebaš! Već sam se pobojao!

— Već je na stolu! oglasi se sluga.

XVI.

L o v.

U noći se snilo Gustavu, da je bio mužem Marijinim, da je učio svoju djecu, da su sjedili pod shodom cvatuće bazgovine, a nad njimi da je sjajio mjesec, a slavulji biljisali. Krasan bijaše to san ali kratak! Iznenada tri šviga hajkačami i dva roga oglasiše se kod njegova kreveta. Gustav skoči na noge i opazi pred sobom Frana, spremna da će u lov.

— Ustaj pospanče! zapišta mu u uho, odpraviv svoja dva konjuha s hajkačami, koji mu pomogoše toli uspješno probuditi Gustava. Ti ćeš sa mnom u lov; tebi samo za volju naredih, da se saberu danas ljudi, prem su jučer cio dan letali; pozvah nekoje susjede na lovački objed u šumu, sve je u redu, samo tebe još čekamo. Obuci se, jer pripeče li sunce te nestane rose, psi ne će moći dobro po suhom loviti. Vjetar nam je izvrstan, a uzeo sam nove ogare, te sam ti priredio pušku, jer sjegurno svoje vlastite nemaš. Hajde! Hajde!

Hoćeš ne ćeš, Gustav morade ustati; ta šta da učini? Fran se bacio na stolac.

— Zar se više ne srdiš, Gustave, na mene, zbog

Ludovike? — progovori do mala Fran kroz smieh. Krasno li bijaše to djevojče!

— Davno ti ja jur to zaboravih! odvrati Gustav.

— Bio sam i kašnje s njome, nadoda lovac, zasukujući brkove; liepa ti je tučna; pomisli, bila ti je na sajmu u Zelnu. Krasne li djevojke! A jesi li vidio sadanju služavku moje sestre, Agatku? O! Gospodski ti je to zalogaj! Ja sam ju sam nasnubio amo, prem se tomu nitko ne domišlja. Bit će nekakvo sirotče — tako nešta! Ha! Ha! Gospodin mi je Trepša za nju davao svoju glasovitu hrticu ma ja mu je ne dadoh!

— Pa jesi l' joj sklon? upita ga ujedljivo Gustav.

— Prilično! ta ona je i vesela, bodra, dragostna; a koliko znade pjesmica! Ona jedina te jedina! — Pogleda kroz prozor. — Nuder brže! jer konji već čekaju, a sunce već odskočilo; kašnje o Agatki a sad na posao! Nije vriedno sbog takovih dječarija potratiti toli krasno jutro!

I odoše u lov. Ne ću da opisujem svih zgoda i nezgoda lovačkih, kojim se i onako lahko svatko domisli, koji je bio mà jedanput samo u životu u lovu. Ta uviek su jedne te iste sgode, jedne te iste dosjetke, štono predajom prelaze od koljena na koljeno: Kako je tvrda koža — ako tko promaši; kako je zvier prostrielio, kada ga pogodi itd. Gustavu se nekako namjerilo, te ubio lisicu i Fran ga zavoli u velike. Najbolji od cielog lova bijaše veseli lovački objed, na koji se sašle neocienive karikature — kakovih ne ćeš tako brzo i u takovu broju naći. Bijaše to četica od šest stvorenja.

I. Gospodin B o n i f a c i j e. Bijaše to stari plemenitaš sa starim trbuhom. On je polazio u lov, da se uzmogne po koji put napiti rakije, a da ne bude sumnja na njega, da je pijanica; nadalje išao je u lov, da se uzmogne pohvaliti kako je jednom u životu ubio losa, o kojem je toliko puti govorio, koliko je puti mogao.

Gospodinu je Bonifaciju manjkao ne samo peti, već sva je prilika, takodjer četvrti, treći, drugi pače i prvi kotač. Imao je ženu i djecu, ma nikad ni da bi pomislio o njih; imao je imetak, kojim nije gospodario; imao je pušku, kojom nije nikada strieljao i dvie stare knjižice, kojih nije nikada čitao. Umio je sve moguće poslovice i dosjetke, koje je širom svieta pohvatao, pa zatim zagonetke, smješice i pripovjedčice, koje je tako točno, kao ura, pripoviedao. U ostalom bijaše to čovjek dušom i tielom poštenjaković, kao što svi poštenjakovići i dobričine, koji ne mogu niti velike ludorije počiniti.

II. Gospodin Trepša. Taj imadjaše onu slavnu hrticu, štono ju nudjao gospodinu Franu u zamjenu za Agatku. Bijaše to stari igrač, stari bećar, glasoviti lažitorba, zadirkivalo, kakova je riedko naći, zaneseni lovac, brkač sa čelavom lubanjom, u kojoj se dogotavljalo ono laži, što ih je jošte imao u svom životu na sviet iznieti.

III. Gospodin Vincentije, jarac žrtvovni toga družtva. U njega bi zabadali, kako im se prohtjelo: počeli bi peckanjem, a dočeli grubimi psostmi i posmiehivanjem. Bijaše on pokoran, maljušan, sivih očiju, a povrh sivkastih vlasi imadjaše crvenkasti perčin. Inače bećar, veseljak — kako no svjedoči crveni mu nos i široka usta s odvaljenim usnicama. Kad mu vrncalo u nos, smijao se; kad ga uzelo psovati, stao se tobože ljutiti i to samo onda, kad se je najzad već morao ljutiti, nu bojeć se dvoboja kao žive vatre, starao se svimi mogućimi načini o sporazumak. Obično dakle znali se okoristiti tim, te jedan te isti prizor, sa malenimi promjenami, ponavljao se, čim se je samo nekoliko osoba sabralo u tako zvano veselo lovačko družtvo: gospodin Vincentije nije nikada manjkao, premda je jako dobro znao, što ga je u družtvu čekalo. Znao je on svoju sudbinu i imao pri tom inih povoda: on je posu-

djivao svakomu novce na zalog te kao da se ni ne namiče, znao je mnogoga dovest na tu sretnu misao, da posudi u njega koji desetak dukata. U ostalom bijaše skupac, kakvomu nije para, podao — ma neškodljiv, bijaše to kukavica; bojazljiv, nemiran i prilično glup — to jest malko pametniji od gospodina Bonifacija.

IV. i V. Braća Mamurci. Ta dva razmazanca imadjahu zelene merinovskom vunom podstavljene zobunce, jednake surdute, jednake čapke i čižme jednako poderane; nadalje jednake čibuke, jednaka čačkala od pera, jednake puške i jednake glave; bijahu to dva posve mladjahna nitkova, pod štitničtvom majke, koja je imala doživotno uzdržavanje na njihovu imanju. Inače nerazdruživi prijatelji.

VI. Gospodin Tryk, koji je slovio na četiri milje daleko sa svoje dosjetljivosti — dočim je u istinu bio neizmjerno zloban a nipošto dosjetljiv, jer slavne njegove peckavice bijahu svedjer naučene, usiljene, trpke a neslane. On je umio francezki toliko, koliko obično umiju učeniji školnici ili seoski plovani latinski; njemački nešto manje od židova a poljski toliko, koliko gradski sluge. Strieljao je tako, da nije, što je živ, nikad ništa pogodio; pio je za trojicu, jeo za četvoricu, govorio za desetoricu a pjevao za jošte više njih. Ili ga molio tko ili ne, gdjegod je bio, ma i uz krevet umirućeg, morao se dočepati kakove guitare, otvoriti glasovir pa onda udarajuć akorde — a polovicu mu akorda uzkratiše neposlušni prsti — beči svoje pjesme sad vesele (najčešće bi ih kroz nos pjevao), sad ganutljive o Filidi, Damonu, Kleridi, Iridi, Evelini, Korilu i sličnih junacih — a to bi držale kćeri ovdješnjih ekonoma najljepšimi i najnovijimi proizvodi umjeća i mnogi bi im težki uzdisaj znale izmamiti ote pjesme. S toga je on sjao u kćeri ondješnjih ekonoma pa u dobrog plemstva

sa svoje domišljatosti, umnosti, sa szog znanja, ponašanja pa poznavanja svieta kao svjetla zviezda.

To vam bijaše družtvo lovaca, medju kojimi se je Gustav po vražje morao dugočásiti preko pol dana; jer istom poslije podne vratio se on kući, sav umoren, bolan a što je najgore, sav izmučen dosjetkaranjem bez dosjetljivosti, i kojekakvimi nesgrapnimi doskočicami. Njegovi su drugovi dobro znali njegovu sudbinu i nevolju, nu ipak scienili su hvale vriednim, da ga, čim je bilo zgode i prilike, bocnu pitajuć ga nahvalice po sto puti: koliko bere plaće, što je odgojitelj? Sjedi li sa ostalimi za stolom? itd.

Gustav ozlovoljen timi pitanji odgovori im najzad dosta grubo:

— Kako vidim, vam bi svim, gospodo, trebalo odgojitelja. ali za nikakove novce ovoga svieta ne bih se ja odlučio te poduzeo vas obučavati.

Na pola snujuć, na pola kiskajuć primiše taj odgovor a s Gustavom bijahu svi nezadovoljni i gospodin Tryk, jer mu nije htio kao što ostali hvaliti njegovih dosjetaka i jer mu na svu nesreću nije nekoliko puti razumio njegove franceštine; i braća Mamurci, kojim je zabranila mamica, da se ne miešaju sa kojekakvim smećem; i gospodin Bonifacije, jer mu nije htio do kraja slušati pripovjesti o losu; i gospodin Vincentije, koga je sve nehotice braneć razdražio tim, što mu je nešto dvolična pripomenuo o novcih; i gospodin Trepša, jer mu je sunuo sa koljena hrticu upravo onda, kada se ona namjestila na njih te se spremila dugi sanak sniti. Fran se vraćao pobjedonosno kući: ubio lisicu pa ju objesio na drvo, buduć da joj koža nije ništa vriedila, i digao dva zeca, koje su psi izjeli, a pri tom smijao se, samo što se nije razpao.

— Sastat ćemo Gustave Maricu! reče mu Fran bližajuć se vratim te se zlobno nasmjehnu. Srce Gustavovo uze silno udarati, ali Marice ne sastadoše jošte.

XVII.

Marija.

Ne pucnu li bičem? Zar gosti? Ne, niesu gosti!

— To je Marija!

U Gustavu sve uzplamti i on podje sa ostalimi na hodnik; Fran se zlobivo smijaše i ne pusti ga s očiju.

Iz daleka bilo vidjeti četveropregnu kočiju, a u njoj veselo se razgovarale dvie gospoje, obje u kićenu odielu i u šeširih urešenih cviećem. Kočijaš opetova bičem pozdrav, a kočija dopiri pred hodnik. Gustav glednu i ne prepozna Marije.

Da li je to ona? Marija iz djetinjih ljeta? Marija izpod procvale bazgovine? Ova je Marija zrela, zbiljna, liepa gospojica: blieda, liepa kao angjeo, urešena kao čudotvorni kip; ali iz njena lica izgleda tek hladna sjetnost, sva razboritost vremešne i razborite gospoje; nije u nje onoga čuvstva, one slobode, koje se je sjećao Gustav.

Druga gospoja, kozičava, crna, visoka, skoči za njom iz kočije; popraviv si uvojke pozdravi se brže bolje sa svimi, dohvati iz kočije torbicu i košaricu pa udari brbljat (kao što vetrenjača melje, kadno navali bura) bez oduška, bez prestanka, ogledajuć se tek, da li ju slušaju, pa pljuckajuć oko sebe na zemlju, u zrak, na ljude, uze cmrkati trenac i nudjati ga u okolo. Marija ne prepozna Gustava, nakloni mu se hladno i ponosito pa se okrenu majci i zapita ju:

— Tko je to?

— To je Gustav!

— Niesam ga prepoznala, odvrati Marija pa se malko porumeni; biednomu Gustavu samo da ne puče srce: zamjeti, da je zaboravljen, razabra to po držanju, osjeti to po pogledu.

— A kako je gospodine Gustave? progovori Ma-

rija, glasom sladkim ali lednim. Davno li se već ne vidjesmo!

— Davno! kao da se nikad ni ne vidjesmo! odvrati sjetno Gustav.

Marija ode, da se preobuče, a za njom gospoja Ostrovska i Fran. Gustav žalostan i strven hladnim njenim dočekom osta s roditelji na hodniku. Za koji čas poćuti on suze u očiju, uze šešir i podje u vrt i to upravo pod staru onu bazgovinu!

A u sobi Marijinoj stalo se živo razgovarati. Marija si pred zrcalom popravljala uvojke i — zievala, ta cielu je noć plesala. Fran je sjedio na stolcu a gospoja Ostrovska hodala je s burmuticom u ruci po sobi.

— Zar niesi spoznala Gustava, reći će kroz smieh brat Marijin, ta to je bio prvi tvoj ljubovnik?

— Ostavi me s mirom, odvrati mu ljutito sestra, u tvojih je očiju svatko mojim ljubovnikom!

— A šta sve ne će izmisliti gospodin Fran, doda gospoja Ostrovska, samo da govori; a tko je to vidio, ta on je sestričić i siromašan — — —

— Kao turski svetac! prihvati Fran.

— Uza to turobna lica.

— A kako se tebi, Marijo, svidja? zapita ju Fran, pa iznova u smieh.

— Niesam ga motrila, odvrati brzo Marija. Vidim, da mi misliš njime dosadjivat; ali te molim, ostavi me u miru — jer inače ću majci kazati.

— A šta će mi majka? Zar ne gospodjo Ostrovska?

— Što ste rekao?

— Je l' da je sivac uviek stariji od dorata? opetova Fran.

— Šta?

— Pitao sam, kako ste se zabavljala na godovno?

— E dà! odvrati gospoja Ostrovska prirodjenom joj hitrosti. Pomislite: sto gosti, sladoled, aventure,

pera, briljanti, aventure, plesovi! I ja sam plesala — u kratko — aventure!

— A tko je bio toli sretan, te je s vami plesao? nastavi peckavo Fran. — Kozičava i crna gospoja Ostrovska odgovori mu, pogledav ga kiselo:

— Svi!

— Valjda nije bilo dovoljno gospojâ?

Gospoja se Ostrovska osovi, zvecnu Frana i stade mu se groziti kuckajuć ga prstom po nosu; zatim dohvati iz torbaka nekakvi sladkiš — a bio je pun burmuta — razlomi ga na dvoje, manju polovicu poda Franu te mu reče kroz smieh:

— Ja gorko vraćam sladkim.

— Jer gorko nebih ja ni primio, odvrati Fran. Ama gle! zaboravih, doda: ta iz vaših ruku sve je sladko! i uze se smijati, previjati i čavrljati kao u okladu sa nenadgovorivom gospojom Ostrovskom — sve dok si je Marija popravila uvojke i odielo. Najzad im kaže Marija, da će leći, jer da ju boli glava. Oni odoše a Marija ogledav se samo, pobježe sama u vrt i dopade kao nagonom tjerana upravo na isto mjesto, gdje no je Gustav žalostan i zamišljen sjedio kao i prije četiri godine.

XVIII.
Pjesmica.

Nadjoše se, stadoše, pogledaše se i umukoše. Ona skide s vrata na vrpci viseću viticu majke Gustavove, a on s prsta prsten i vratiše ih jedno drugomu.

— A naša ljubav? zapita po tiho Gustav.

— Dječarija! odvrati Marija.

— A naše prisege?

— Ne sjećam se . .!

— S Bogom!

— Adieu!

I nesta njene haljine u grmovlju a grlo njeno zapjeva u daljini jurve pjesmicu, pjesmicu veselu, koju si je na odlazku zapjevala, veseleć se, što se je riešila i zadnjeg spomena, koji ju je vezao sa nekadanjim miljenikom.

Dugo su jošte odjekivale u njegovih ušiju rieči te pjesme a u srcu za uvieke ostadoše one:

Leptiru dodji, sklanjaj svoje krilo;
Zapregnut ću te! Nosi me visoko!
Na zelen letmo i na cvieće milo,
Kud želi srdce, kamo pregne oko,
Prek neba, svieta krilo ti se vilo,
Daleko nosi, nosi me visoko!

XIX.

Sutra dan u jutru.

Sutra dan u jutro polazio je Gustav, ma ne ko nekoč zaplakan, već blied, sjetan, u niemom očajanju. Oprostio se sa svimi: Gospojica Marija sjedjaše kod prozora i čupkaše veliku kitu biele bazgovine, te opet pjevaše o leptiru. Kola bila već pred hodnikom, tetka ga je blagoslovila zaželiv mu sretan put a pjesma o leptiru, svedjer istim grlom pjevana, razliegala se s prozora nad njegovom glavom.

Uzdiže oči i zaželi ma jedan samo pogled za cieli život — nu i toga mu ne poda Marija, ta struk bazgovine bijaše toli mirisan, pa ona da ga pusti Gustavu za volju? Majka posla po nju da se oprosti s bratom.

— Bolestna sam! odgovori slaniku i nastavi pjevat.

Odveze se Gustav a na vratih sastadoše mu kukavna putna kola ukusnu kočiju sa inglezkimi vranci, u kočiji pristao mlad čovjek.

I vidio je, kako se je Marija nagnula na prozor,

kako ju je on pozdravio, kako mu je ona bacila u kočiju struk bazgovine, što no ga držala u ruci.

Vidio je to i pošao dalje.

XX.

O ljubovnih prisegah.

Tuj mi je malko popostati te reći koju o predmetu, kojęga sve dosada niesu dovoljno razpravili — premda je od velike vriednosti — to jest, reći mi je koju o ljubovnih prisegah, o njihovoj svetosti, vriednosti i trajnosti. S toga vas molim, da se koji časak potrpite, a ja vam zalažem svoju rieč, da ne ću mnogo o tom govoriti, jer znadem, da bi to moglo mojim čitaocem uzkrisiti po koju neugodnu uspomenu. — O tih se prisegah u obće scieni, da su iste vriednosti s onimi, štono svaki dan izilaze iz ustiju ljudskih, bez ikakove svrhe i vriednosti; i odista pravo; jer u svih ljubovnih prisegah nema ama ni zere zdrave pameti! Zar je moći komu priseći vjernost ili ljubav?! . . . Ona ulazi i izlazi iz srdca čovječjega na nepoznati nam način, rast joj je tek ponekle u ruci čovječjoj. Ona je vrst vrućice: postanak joj a isto tako i prestanak prouzrokuju vanjski uzroci. Zar je moći priseći, da ćemo, dok smo živi, biti u vrućici? Kad bi prisegao, da ćeš ljubiti, isto bi učinio što i pijan, koji bi prisegao, da se nikada neće iztriezniti: čim nestane uzroka, dodje ti trieznost, a da se i ne pita. Kad se dvoje djece zavoli od srca svim žarom svomu vieku prirodjenim, mogu si priseći, da će se ljubit, kako će dugo samo moći, al nikad da će se u vieke ljubiti; jer to je, kao što vidjesmo, puka bezsmislica. Isto je tako bezumno prisizati komu poštivanje; čim ga niesi zavriedio, izčezne. Vjernost jest nešto posve ina; čovjek mora da je vjeran ili bi barem morao biti vjeran, — dakle je moći priseći vjernost ali

nikada vječnu ljubav i poštivanje. Medju onimi, što no pišu o ljubavi, veliko je to i nerazrešivo pitanje — kao i četvorenje kruga. Sve od kraljice Bianke pa do gospojice Scuderi nema ništa stanovita te nitko jošte nije razriešio toga gordijskoga čvora. Šta je učiniti, ako jedna strana ljubi, a druga zaboraviv prisege, prestane ljubiti? Naš će devetnaesti viek posve lahko na to odgovoriti: Pogazi li jedna stranka vjeru, to nije dužna ni druga stranka držati vjere, a ako je tvrdokorna srca, te se ne će s mjesta oprostiti prisege, slobodno joj je plakati nevjeru ljudsku — a to je oslada u tih gorkih časovih — i proklinjati sve što je pod suncem, pa se zalievati suzami, dok najzad vrieme, taj sveobći liek, ne smrvi ili vrućice ili čovjeka.

Zbilja da ne zaboravim. Filip, kralj Macedonski, (molim liepo, da mi oprosti, što ga iz groba izvlačim), rekao je veoma pametno, da se djeca igračkami a odrasli ljudi prisegami zabavljaju. I odista to je prilično dobra igračka, škoda samo, što se tako često krši!

Pokoj vječni Filipu Macedonskomu!

XXI.

I opet se vrati Gustav u grad, akoprem nije trpio gradova i one vreve, tjesnobe, buke, i onog zadušljivog zraka; nije trpio gradova, gdje no su ljudi samoljubni, žene bezstidne, gdje no djeca ostare prije mladosti, a mladež moralno umre prije no što dozrije, gdje no je pokvarenost u svem i svačem; gdje no se sve prodaje od tiela počam pa do duše! Al šta da počme: pjesnik nije imao ni kutića na širokoj zemlji, gdje bi mogao spokojno snivat, nije imao stabla, o kom bi mogo reći: sjena je njegova moja, nije imao cvieta, koji bi mu cvao i mirisao — morao se dakle vratiti u grad, medju židove, u stecište ljudi i blata, jer grad je onoga, koji

mu plati; selo je ljuba vjerenica, a grad je bludnica, koja će svakog za novac primiti!

Gustava morila tuga za Marijom, koje se je svedjer spominjao, a nije mogao uskladiti davnih onih uspomena sa sadanjom njenom hladnosti. Ljubljaše onu nekadanju Mariju, koju si je zavjerio poljubcem, uz poj slavulja, pod cvatućom bazgovinom; spram ove pristale i bliede Marije bijaše hladan. Žao mu bijaše one, al ona je umrla, one ne bijaše više na svietu; bijaše tek u njegovu srcu i nigdje je ne mogaše naći, nigdje, dà, ni u istom nebu! Ona Marija bijaše crvak, iz kojega se razvio i nikao leptir, a u tom leptiru ne bijaše ništa onih davnih crta, ne bijaše ništa nekadanjeg; pa ipak bijaše taj leptir nekadanji onaj crvak. I ljudi se mienjaju ko što i leptiri!

Ljubovni jadi Gustavovi morali se razbiti o još jadniju zbiljnu nevolju: morao je najzad latiti se rada, da uzmogne preživjeti. Mnijaše, da će posvetiv se pisanju, književnosti i pjesničtvu, imati i od toga komadič hljeba i već računaše, sirota, koliko će si moći privriediti svojim svetim žarom i svojimi vatrenimi pjesničkimi misli. Priečilo ga jedino to, što bijaše mlad i nepoznat; bijaše mu proći svu književničku kušnju, koja počima bezsmislenom kritikom mekanizma, a dočima pobjedonosno papigastimi pohvalami kojekakve teladi. Strašna je to kušnja, koju ti je prolaziti u trapnji i mrtvenju tiela i duše sve dotle, dok ti se ne javi na ustiju svjetine ime, pozdravljeno ili pljeskanjem ili zviždanjem.

Gustav bi noćju u časovih zanosa radio za sebe i za svoju slavu, a danju za novac. Prevadjao bi novinarske članke, izpravljao bi rječnike, snosio bi najgnjusnije književne terete, samo da uzmogne živucati i posvetiti ma i dielak samo zavoljenomu radu. Nu domala uvidi, da se je uzalud nadao i slavi i novcu, da mu je i ta nada, ko što i ostale puki san.

Napisav prvi svežčić pjesama, zaputi se jednoga jutra s pjesmami u knjižaru.

— Šta je to? zapita ga knjižar, te si stade kreveljiti oduge bliede obraze, grizkajuć si usta i gladeć si crvene zaliske.

— Pjesme!

— A! Pjesme! odvrati knjižar i stade listati. Vi hoćete, da se to tiska? Je l' vašom nakladom?

— Ne, ja bih to prodao.

— Ja ne mogu biti nakladnikom, odvrati izvinjujuć se knjižar, tiskara mi je zapremljena rječnici i slovnicami. Pjesama danas nitko ne čita, a još manje ih tko kupuje.

Gustav već uze rukopis pod pazuho.

— U ostalom, prihvati knjižar, ne biste li mi ostavio, da pročitam.

— Drage volje!

Za nekoliko dana dodje si po rukopis. Knjižar mu se pokloni do zemlje, te mu vrati rukopis.

— Oprostite, ja ne mogu preuzeti!

— Zašto?

— Imadem inih poslova! Nemojte se gospodine ljutiti, ali u istinu — molim oprostite. Istina Bog — napokon — mogao bi štogodj žrtvovati, ali prodja nam je tako slaba i nesjegurna, te bi vam nagrada bila mal ne nikakva.

— Ma ipak, na primjer? zapita ga Gustav.

— Nekoliko rubalja! odvrati.

— Za dvogodišnji trud! uzkliknu pjesnik.

— To se piše više za slavu, nego l' za novac, odvrati knjižar, grizkajuć si usta.

— Dobro dakle, reče Gustav, ali želim, da što ljepše i što brže izdadete.

— Prije nego prodje godina dana! odvrati mlitavo knjižar; što se plaće tiče, to ćemo se o tom jošte po-

razgovoriti! — izvolite mi gospodine ostaviti rukopis. U ostalom možete na ime plaće uzeti knjiga, izvrstnih rječnika — a ostalo vidjet ćemo, kad se dotiska.

I već je pošao knjižar, da odnese rukopis u pisarnu, kad mu ga Gustav trgne iz ruku, nakloni mu se i ode ne prozboriv ni riečce. Isti se prizor opetovaše s malimi tek promjenami kod svih ortaka knjižarevih. Sad se istom osvjedoči Gustav, da se velikimi potežkoćami stiće jadna slava i još jadniji novci. Knjižari, koji trguju razumom, naukom, pjesničtvom, kao što drugi trgovci solju i voskom, prosti su kramari: nema u njih duše, čuvstva ni obzira, te ne štuju uma, do onog, koji im novac donosi. Kao što ini trgovci imadu cienike za žito i drva, tako isto imadu ovi cienike za umne plodove.

— Sada, piše ovaj onomu, poskočiše pjesme, romani padoše, rječnici se plaćaju, školske je knjige zgodno tiskati itd.

Neka umire Camoens u bolnici, neka se Chatterton, ako ga je volja i sto puti otruje, neka Homer prosjači, neka Chenier podje pod gilotinu, neka trune Tasso u tavnici — mare to ti cincari; oni će mirno živjet od njihova mozga, od njihove duše, od njihove vatre, a da neće osjetiti ni iskre zahvalnosti, ni mrve sućuti. Njim je najljepša ona knjiga, koja najbolje prolazi; pisac rječnika, pa kojekakvi kompilator — to im je skorup-veleumâ, dašto, jer gecava djelca takovih radnika najviše prolaze. Ti su vam knjižari cincari i kramari i ništa više: ni jedan od njih ne razumije se u ono, što prodaje, a svaki si smatra dužnosti, da najviše hvali najskuplja djela. Oslonit se na nje, te mislit, da će oni podupirati umove i podpomagati ih, da se razviju, isto bi bilo, što držat, da će se trgovac trudit za težanje polja: ta on dobije za novac gotova žita.

Oni najbolje naplaćuju kritike i pohvale; svaki bo knjižar imade neprijatelja u kojem drugom knjižaru,

s kojim se bori, gdje god ga sastane, — kao pauk s paukom, kao štuka sa štukom; svaki njih prima, plaća, iznajmljuje na dan, na tjedan, na mjesec, na godinu po kojeg onih veleumâ, štono se potucaju širom svieta, te traže službe. Takovi onda veleumi pišu knjižarem oglase, kritike, rječnike, prevode romane, pjesme, algebru, botaniku, geologiju, u kratko sve, što im se naloži — po rubalj dva i tri od arka, kako se već pogode; takovi se late za nešto veću nagradu i enciklopedije, pa onda u zviezde kuju plodove svojega veleumja i ostale priposlane članke, koje podpisuju sa A, B, C, D, E, F, G, H, itd. Sasvim dobro! Jer tko bi se i domislio, da pohvali takova umnika, kad ne bi on sam toga učinio, te tako doskočio zlu!

Nakon mnogih takovih pokušaja baci Gustav onemoglom rukom rukopise na stol, te doviknu sam sebi: Za sebe ću pisati; bude li se prohtjelo svietu mojih djela, neka si ih sam uzme, ja mu ih lje ne ću sam narivavati i bacati mu ih pod oči. I bolje je tako, jer nije sramotno podati svietu svoju dušu i darove, al je dosta podlo prodavati se komad po komad. I to je bludničtvo.

XXII.
Starica.

Osvjedočiv se dakle Gustav, da ni slave nije moći postići bez novaca, odluči najzad poći iznova na selo, te se latiti dosadna odgojiteljstva, koje je izjelo život mnogim darovitim ljudem, štono, preobterećeni odgojiteljskimi poslovi, niesu imali dovoljno vremena za druge poslove. Nu jednoga jutra donese mu galonovani lakaj biljet od grofinje N. kojim ga moli, da bi s mjesta došao k njoj. Ne pojmeć, šta bi to značilo i ne ljubeć i onako gospodja, baci biljet, obilježen krunom od devet

jabuka na stolak, obuče se i podje prilično zlovoljan gospoji grofinji.

S mjesta bi pušten u dvoranu, a za koji čas dodje k njemu ona ista starica, kojoj je spasio život, kadno ju htjedoše pogaziti kola. Bijaše to ona ista, samo što ju godine još više prignuše; u ruci joj bijaše slušalo, a na ustnah posmieh.

— Ipak te nadjoh, diete moje! kliknu starica, čim ga zapazila i stade ga na materinsku grlit. Bila sam ti odprije, a i sada dužna zahvalnost, spasio si mi kus života, komu je bilo pod starost sprovesti nekoliko veselijih dana! Gle! Bogata sam, dobila sam parnicu, što sam ju imala s djecom!

— S djecom? viknu Gustav.

— Dà, s rodjenimi kćerkami i sinovi, koji su mi pod suhe dane zavidjeli koru kruha! Ne platio im Višnji nikad toga! Sjedi, mladjenče moj, i budi mi tuj, kao kod kuće! A jesi se ti molio momu zaštitniku?

Gustav bijaše sav zažaren i smeten, a starica vesela sjede kraj njega, te ga umoli, da joj u kratko izpripovjedi svoj život, svoj udes i svoje nade.

Gustav joj stade, što je kraće mogao, pripoviedati na sluhalo. Starica je potresala glavom.

— Poznala sam Vernerove, a i tvoje, blažene uspomene, roditelje tvoje poznala sam! Izgubili su imetak zakupi, tučom, požari, zlimi godinami. A ti si jedini od djece preostao?

— Dà, jedini.

— A tvoji te rodjaci zapustili?

— Ja im toga ne zamjeravam; ljudem se čini, da najbolje rade onda, ako samo za se misle.

— Istina, diete moje, takovih imade najviše, ali Bog je dobar. Dodji sutra u jutro k meni, srce moje, dodji, molim te dodji! dugo sam te tražila i iskala, jer me taj dug težko tišti.

— Nikakav dug — to mi je bila dužnost.

— A moja je dužnost zahvalnom ti biti, odvrati starica. Dodji sutra u isto vrieme, dodji, srce moje.

— Moj život, pomisli Gustav, počima bit sličan moralnoj pripoviesti Marmontelovoj.

Čudna mi zapletaja! Eto sjegurne nagrade za čin, koji se ne da nagraditi, jer ne zaslužuje nagrade. Samo u pripoviedkah slobodno je moralistom — jer njihova pripoviedanja ne dokazuju isto tako ništa, ko što sve ono, što je iz glave izmišljeno — samo u pripoviedkah slobodno je djecu poticati nagradami na kriepost; u istinu je to, ko što i mnogo inog u svietu, puka bezsmislica. Čovjek mora biti kriepostan kriepposti radi, a nipošto da bude nagradjen, jer bi inače to bila prosta prodaja: ja tebi ovo, ti meni ono — pa Bog i mir. Bude li me htjela starica nagraditi, mišljaše Gustav, to ja ne primim nagrade; jer prvo, što joj pritekoh u pomoć, ne zaslužuje toga, a drugo, što se od ljubavi čini, ljubavju se ima naplatiti. Dala mi je svoga zaštitnika — a to zar nije dovoljno?

Sutra dan u jutro podje Gustav starici. Starica ga jurve sa pletivom u ruci očekivala; pred njom na stolu ležao bieli papir, a krupni nekakvi i rumeni gospodin šetaše se gore dole po sobi. Prepozna ga Gustav — bijaše to onaj pravnik, koji ga je odgovarao od pravničtva. Pozdraviše se i sjedoše. Nakon kratka neznatna razgovora uze starica sa stola papir i poda ga Gustavu.

— Moje diete, progovori starica, ti si mi jedini u mom životu pokazao, da ljudi čine gdjekad dobro od milostiva srca i da niesu svi pokvareni. Spasio si mi život; niesam ga ni onda cienila, a ni sad ga ne cienim, nu svakako spoznajem plemenitost tvog čina. Bog mi je dao bogatstvo — bez kog bi i onako proživjela — samo da ti uzmognem mà i mrvu duga izplatiti.

Gustav ni ne zagleda u papir, već ga stavi na stol, poljubi staricu u ruku te joj reče polagano ove rieči:

— Ono, što sam učinio, nije vriedno nagrade; što od ljubavi učinih, naplaćeno je ljubavju. Bila ta nagrada kakova mu drago, ja je ne mogu primiti.

— Moraš ju primiti, dragi, prekide starica, ja pod stare dane ne trebam ničesa, a moja djeca imadu dovoljno svega. — Ja ću kod tebe stanovati. Uzmi, dragi moj, uzmi, jer inače srce bi me boljelo. Doznala sam, da si ubog, čestit, radin — uzmi dakle — ne bilo ti to od mene, već od Boga.

Prekide ih pravnik, koji se upro u stol, te kimao glavom.

— Bilo bi dječinski, reče Gustavu, kad ne biste primio tog dragovoljnog dara, koji će vas učinit slobodna i sretna dok ste živ. Ako vas možda kakovi obziri suzdržavaju, to mi je dodati, da su djeca gospoje grofinje drage volje pristala na taj dar — ta i onako im nije izgubljena parnica ništa oduzela ili barem posve mali dio onoga, što su nepravdom uživala; vesele se dakle, što su se tom žrtvom riešila mnogo gorih posljedica, koje bi ih stigle, kad bi se odluka na puno izvršila.

Dočim je tako pravnik govorio, oči gluhe starice bilé su sad na njem, sad na Gustavu, htjela je starica vidjet, što ovaj govori, kako li se to onog dojmi.

Napokon prihvati starica.

— Ti moraš primiti! Ti ćeš primiti! Ti ćeš mirno živjeti, čitati ćeš i pisati, jerbo te to, kako sam čula, veseli. Imati ćeš zaselak — ta i onako ne voliš grada — a zaselak je na krasnom mjestu. — Oženit ćeš se, pa ćeš mi barem zatvoriti oči, a možda ćeš me i plakati — ta djeca mi i onako ne će toga učiniti, akoprem sam im, Bog mi je svjedokom, samo dobro činila, a oni to meni najcrnjom naplaćuju nezahvalnošću. Bog im prostio — ja sam oprostila i zaboravila ljudske im slaboće!

Gustav je oborio oči i šutio; srce mu dražkala nada i on se stao nadati sreći, slavi i mirnomu seoskomu životu, te se sve manje i manje ustručavao. Starica bila vesela, grlila ga i blagoslivljala, a pravnik mu se dukoko klanjao. I pričini se pjesniku ovaj sviet malko veselijim, nego l' što je bio koji čas prije, a sni njegovi, zasićeni istinom, dizahu se poput balona puna toplim plinom nebu pod oblake, te ljubeznim zagrljajem grljahu čitav sviet.

Nu potankosti toga dara nije znao Gustav. Tek po doručku razavi pravnik papir i pročita spis, kojim mu se daruje na vječna vremena imanje Vasilkovo sa svimi pripadnostmi cum lasis, boris, gais, dubravibus, silvis, pratis, lugis, fluminibus, malendinis etc. etc. Složiv papir nadoda, da je to dobro kupio muž gospoje grofinje za 500.000 zl., da nema nikakova duga, da nije ništa založeno, ili zapisano, da nema nikakvih parba ni razmirica za medje, da je gospodarstvo znatno digao prijašnji vlastnik, da zakupnik plaća svojih 30.000 zl., mjesto da je za čudo liepo, da ima vrt, dvor, u kratko da je svega, što si samo poželit možeš. Najzad doda, da izvoli primiti polovicu godišnjih dohodaka, štono bili a njega u pohrani.

Gustav je bio u strašnoj neprilici: nije znao kako da se zahvali starici, koja je bila veselija od njega.

— Čim izmine posljednja zakupna godina, reče mu starica, tad ćeš ti sam sjegurno preuzeti imanje, a do toga ćemo stanovati u gradu.

— Kako izvolite! odvrati Gustav.

— Kako hoćeš! odgovori starica. Medjutim najmi si stan blizu do mene ili ako te volja u toj kući, te se bar ponešto, diete moje, užij svoga imutka. Ti ljubiš knjige, znanosti, ja ću te upoznat sa svietom, morat ćeš se oženiti, da što, morat ćeš se oženit. Vi ćete onda kod mene stanovat, a ja ću se barem s vami veseliti.

Za sada ostavi me na samu, imam jošte moliti, a ti ajde te se odpočini.

Gustav izleti na ulicu, a svedj te misli, da snije tu naglu promjenu svoje sudbine. Pade mu na um Marija, ali sjetiv se, kako ga je hladno dočekala, obori glavu, uzdahnu i pomisli: Moja je Marija umrla!

Iz tih ga misli probudi liečnik Adam. Znajuć, šta se je dogodilo — ta cieli je grad o tom govorio, uhvati ga i zagrli. — Čestitam ti, nagovori ga liečnik, veselo mu se podsmješkujuć. Smijao sam se, kad si spasio staricu, ma to te je usrećilo. Od sada ću držat, da nema boljega posla, nego što je hodat ulicami, te izbavljat ljude izpod konjâ.

I tako navali i drugi i treći znanac, čestitajuć Gustavu, a svaki bi mu pogledao u oči, ne bi l' opazio promjene na njegovu licu; nu lice mu je bilo turobno, — sjećao se je Marije.

XXIII.
Osveta.

Kad je Gustav izpripoviedao sav svoj život starici, nadalje kako ljubi Mariju, kako su ga posljednji put dočekali, a zatim ćud gospodina Vernera i nezgodu, koja ga je odagnala iz kuće, ustade starica sa kanapeta, oči joj sievnuše te viknu:

— Sad ćeš ti k njim; uzet ćeš novu kočiju, kupit ćeš konje, obući ćeš se što ljepše možeš. . .

— Čemu? zapita ju Gustav — ta ja ne ću Marije!

— Ne ću je ni ja za tebe! odvrati starica, ali je treba, da ih ti sada malko poniziš, da poniziš one, koji su te toli oholo primili; treba da im pokažeš, da si bogatiji od njih, da ničesa ne trebaš; treba da povezeš darova, jer tim ljudem, kako mi se vidi, osim jedine gospoje Vernerove, moći je naplatiti darovi, a ne srcem! Ti ćeš k njim, da što, ti ćeš k njim! I to čim prije.

I s mjesta zazvoni. Jedina joj bijaše misao, kako da ga odpremi onamo prije, nego što će oni saznati, da se je obogatio. U kući bijaše sve na nogū.

— Sutra, odmah sutra moraš otići, govoraše starica, zapoviedajuć služinčadi. Sve se pripremilo za put, ona je sama izabrala livreju, konje, kočiju, plaćala i izplaćala, veseleć se toj maloj osveti i revnosti Gustava, komu je bivala dnevice naklonija. To je lahko protumačiti: žena, a sama samcata, zatravljena njegovom ljubežljivosti, uslužnosti i ljubkom mu ćudi proplakala je od radosti, kad je govorila o njem, a danju i noćju mislila je tek o njem. Dnevice mu šiljaše darova, uresa, i inih sitnarija, a to mu bijaše dokazom, da se ga je udilj sjećala. A kad je nadošao čas, da ga osveti, cielom se dušom prihvati te osvete, te ga ureši i obsipa svim onim, što može vriediti u očiju onih ljudi, koji tek zlato i bogatstvo ciene i poštuju.

— Ja ću te nestrpljivo izgledati, reče mu napokon na polazku, ne zadržavaj se predugo, premda znadem za sjegurno, da će te ovaj put zadržavati.

Vrati mi se do skora, jer starost ne zna ni dana ni časa, a udilj se nada smrti! Željela bih, da mi zatvoriš oči!

Gustavu potekoše suze, kad je sjedao u kočiju.

XXIV.

Drugi posjet.

— A ja u sobnoj halji! viknu gospodin Verner i skočiv sa kanapeta pobježe, da se preobuče: opazio je kroz prozor, kako je nova četvero-prežna kočija doštropotala pred hodnik.

— A tko je to? zapita gospoja Ostrovska. Nepoznata kočija — bit će to koji strani gost!

— Ne znam! promrmlja Marija, pa promatrajuć

kočiju nasmija se u sebi i pomisli: Sjegurno je k meni došao!

Gospoja Vernerova dade odmah skinuti navlake sa stolaca, obrisati prah i odnieti kaveni stolnjak. Lakaji odoše, da vide, tko je to nadošao. Gospodin Verner odposla njih dvojicu, a oba se vratiše sa viešću: Gospodin Gustav!

— Zar ste poludjeli — što li vam je? viknu starac, namještujuć vlasulju. Gustav — u takovoj kočiji, sa takovimi konji! Bukvani nijedni!

Isti glas bijaše čuti u dvorani. To ne može biti! To ne može biti! — Marija, kojoj nije bila povoljna ota viest, tresijaše glavom i ogledaše se u zrcalo. Gospoja Ostrovska, skačuć po dvorani sa burmuticom u ruci, popitkivaše, da li je to onaj isti, štono je nedavno bio ondje?

— Ali to ne može biti! složiše se napokon svi zajedno. — U taj par otvoriše se vrata, a Gustav ukusno odjeven, čvrstim korakom stupi u dvoranu. Gospodin Verner stajaše na pragu druge sobe: obukao novi frak i pripeo si lančić od dobnjaka. Čim je zapazio Gustava, gdje je unišao i zatvorio za sobom vrata, podje, da se preobuče. — Gospoja Vernerova, malko zabunjena, dočeka ga ljubezno, Marija ga primi hladno, i da ga odbije od sebe, ponekle prezirno, a gospoja Ostrovska izbuljila oči, pa ga stala promatrati. Najzad dodje i gospodin Verner, zaogrnut sobnom haljinom, pozdravi ga posve hladno i podje k prozoru, da vidi kočiju.

— Krasne mi kočije! A čije je to Gustave? zapita ga gospodin Verner.

— Moje! odvrati mu Gustav hladno.

— Tvoje? povika sav u čudu, te se strelimice odvrati od prozora.

— A odakle to tebi? Jesi l' u igri dobio?

— Ja nikada ne igram! odvrati Gustav. Ja sam to kupio.

— Ali odakle ti novci? nastavi nestrpljivo gospodin Verner.

— Tko imade takav imetak kao što ja, nije čudo, ako ima kočije i konje!

Svi se stadoše još većma čuditi i zamukoše.

— Ali odakle ti taj imutak? nastavit će Verner; ako si baštinio, to i mojoj ženi pripada polovica. — A moguće te si se. . .

— Ne, nit sam ga baštinio, nit sam ga dobio po ženi, prekinu mu polagano Gustav, te pogleda Mariju, koja je takodjer izvalila na njega svoje velike oči.

— Kako dakle? zapita ga gospodin Verner začudjen, a gospoja Vernerova obradovana.

— Nije ništa osobita, odvrati Gustav nehajno, ja ću već kašnje sve pripovjedit. Vi ćete mi striče dozvolit, da prenoćim ovdje. Verner stade zvoniti koliko je igda mogao.

— A dakako, dakako, dragi Gustave, s konji u staju! I svi se uzbuniše, stadoše si šaptati i sažimati ramenima, sve im bijaše udilj tajnom; Gustav se medjutim hladno sprehadjao po sobi a ni da bi pogledao Marije. Izprvice si je Marija to željela, a sad ju je stalo to boljeti. Za čas i gospodin se Verner povrati,

— A šta je to bilo? Kako je to bilo? nastavit će Verner. Pripovjedi nam Gustave, mi smo zvjedljivi. Meni je drago što si sretan — osobito drago.

— Bijaše vam to tako, odpoče najzad Gustav glasno i polagano. Spasio sam na ulici izpod konjâ ubogu nekakvu staricu — a ta vam starica bila grofinja N. Pošto je dobila parnicu, što ju imala s djecom, zapisa mi imanje Vasilkovo.

— Vasilkovo! zavapi gospodin Verner, uhvativ se za vlasulju. Boga mi krasno pšeničište, potok, jezero! Sjegurnih 40.000 zl. ako se dobro gospodari! E! To si ti bogatiji od nas. — I osta zabezeknut. Marija ode

iz sobe. Gospoja Ostrovska poče ga nudjat burmutom, gospoja Vernerova stade ga grliti, a gospodin Verner sažimajuć ramenima uze hodat po sobi pa pomišljat sam sobom: da sam ja to znao, poslao bih bio Frana onamo, da ju spasi.

— A gdje je brat Frane? zapitat će Gustav.

— U lovu! odvrati majka.

Sad se odpoče usrdno i živahno razgovarati i tu se pitalo, odgovaralo, pripoviedalo, smijalo cieli večer. U to eto Frana i njegovog lovačkog družtva. Već iz daleka bijaše ga čuti. Gospodin Verner bijaše sav kao na iglah; bojaše se, ne bi l' Fran hladnim svojim pozdravom uvriedio bogataša. — Jer, mišljaše Verner, tko znade? On je blied, suhonjast moguće te umre, a ne ostavi djece, mi smo mu najbliži rodjaci . . . . . tko zna?! . . . I tako je taj samoljub smjerao na svoju korist, te snovao, kako bi mu se prilizao, kako bi ga naveo, da mu nadoknadi ono, što je zanj potrošio itd. Radio je taj samoljub poput svih onih, koji se umiju samo onda veseliti tudjoj sreći, kad im je tudja sreća na korist i probit.

Fran ne bijaše sam: uzanj se priliepiše braća Mamurci, gospodin Bonifacije i gospodin Trepša. Otvoriše vrata i banuše u dvoranu. Svaki ortakâ nosaše po jednog zeca.

— A da, to mi je lov! zavrišti Fran, stupiv u sobu. Naši su se hrtovi izvrstno držali: u tri sata tri zeca.

— A moja hrtica, prihvati gospodin Trepša, bila vam je uviek prva, svi ostali zaostajali za njom.

— A šta je to zec!! ozva se gospodin Bonifacije, los, to vam je zvjere. Godine 1812 — bijaše to u jesen. . . .

— Ubio si losa! prekide mu Fran. Mi to dobro znamo. Stadoše se pozdravljati. Braća se Mamurci nakloniše i to kao po taktu oba zajedno i posve jednako

— kao dvie lutke, kojimi kreće jedno pero; zatim sjedoše jedan do drugoga, nategnuše se kao dvie strune i utihnuše; nasmjehnuli bi se, i to kao po dogovoru — samo gospoji Ostrovskoj, koja se je odlučila, da ih pozabavi.

Otac uze, a da nitko ni opazio nije, Frana na samo.

— Zašto se ne pozdraviš s Gustavom? šapnu mu na uho. Ta Gustav je tuj. Slučaj htjede te on bogat, imade pol milijuna imetka. Budi ljubezan spram njega.

— Zar se je oženio?

— A dà, kašnje ću ti kazat. Ajde, ajde, pozdravi ga — ali srdačno! Nije Franu svraka mozga popila: poskočio on, pa kako je uhvatio grlit brata, mal da ga nije udušio.

— Ah kako sam sretan, što te vidim! Jesi l' u zdravlju? Čini mi se, te si se podkožio? Zdrav si vidjeti! Sjedi! Molim te, sjedi!

Svi su već posjedali i gledali začudjeni ovu dvojicu. U to će gospodiu Bonifacije iztiha Trepši:

— Nije l' to onaj goliš, što je bio s nami u lovu?

— Dašto, onaj isti goliš, koji mi je hrticu sunuo sa svojih koljena; mora da je luda! odvrati gospodin Trepša.

— Milijunar! prekide im iztiha gospoja Ostrovska, bližajuć se toj dvojici. Zar ne znate? Ah, to vam je arabska zgoda! Prava bajka! Spasio vam izpod konjâ na ulici nekakovu grofinju, a ta vam mu darovala silno blago. Ah! Aventure! Tko bi se bio tomu nadao!

— Dakle njemu? zapita gospodin Trepša.

— Dá, njemu!

— Aha, razumijem! odgovori gospodin Bonifacije, on je valjda — i kimnu glavom, hoteć time pokazati gospodinu Trepši, odakle njemu toliko bogatstvo.

— Ah! Prosti bože! prekinu gospoja Ostrovska.

Vi ste gospodo odmah gotovi izmisliti kakovu nepodobštinu. Ta to vam je sedamdesetgodišnja starica.

— Imade takovih slučajeva, odvrati gospodin Bonifacije, a i sam znadem zgodnu pripovjedčicu. . .

— Mani se toga! presieče mu nestrpljivo Trepša, bit će bolje, te mu ponudimo partiju vista. Možemo ga oguliti. Najzad ćemo farao — vruće se gvoždje kuje. I s mjesta razpečati igru karata i po običaju poda Gustavu četiri karte, da bira.

— Ja se nikada ne igram karte, reče mu Gustav, dugotrajno me je uboštvo naučilo štedljivosti — za onda niesam imao čim da igram, a sada ne umijem.

— Ali to je lahko, navali gospodin Trepša. Družtvu za volju! Izvolite možda drugu koju igru — naši vaši — to je veoma lahko, a večeri su već duge!

— U ovoj kući, odvrati Gustav kroz smieh, bit će mi doista veoma kratke. Napastnik zbilja uzmače, ali ipak nadajuć se, da će se Gustav najzad prikupiti, položi malu banku — nu i ovaj put se ljuto prevari. Gustavu bijaše sada najsmješnije, kako je nedavno u istoj kući od istih ljudi pogrdjen i zaboravljen sjedio u kutu, a sada — sve se duboko klanja, ne njemu, već zlatu, koje mu je pripalo! O ljudi! pomisli Gustav, o lude! Ubogim dakle mora čovjek postat, hoće li mu se upoznati vašu podlost i vaše kukavne osnove, štono se kriju pod hladnom i prividnom vašom ljubeznosti! Ma ne ćete me prevariti, znadem, koliko vam je vjerovati!

Kad je bilo k večeri, dodje i Marija u dvoranu, nu veoma zlovoljna. Tužila se, da ju glava boli i nije htjela udarati u glasovir. Podhvatljivi bi ju Fran udilj bližao Gustavu, pa se zatim pošaljivao s jednim i drugim. Otac, koji si je sada od sveg srca želio, da mu bude Gustav zetom, dozivao bi im u pamet djetinje dane, ali oni bijahu hladni — ta već ih ništa nije vezalo. Najzad, tobož slučajno, ostaviše ih same kod glasovira. Marija

je gledala na prozor, a Gustav po dvorani — kad al iznenada probude ga iz sanja njegovih tihi zvukovi glasovira, bijahu to zvukovi stare one pjesmice:

O moj andjelče, ajdmo sudruženi
Životom, svietom, radošću i jadom
Ko bršljan, što na hrastu se zeleni
I goji stablo mekog lišća hladom!
Ko suze dvije, ko dva uzdisaja.
Sve zajedno do žića, svieta kraja!
Ti sa mnom viek, ja s tobom svako doba
Na svietu, na nebu i usred groba!

O moj andjelče ajdmo sudruženi
Kroz viek bez cilja, zemljom lednom, tamnom,
Kroz bure lieta, vihrom od jeseni,
O prijatelju duše podji sa mnom.
Ko suze dvije, ko dva uzdisaja
Sve zajedno do žića, svieta kraja!
Ti sa mnom viek, ja s tobom svako doba
Na svietu, na nebu i usried groba.

I sve tiše i tiše i pjesma se izgubi, a završi ju uzdah Marijin. Gustav se prenese u prošlost, podiže se sa suzom u oku u krajeve sanjâ i tuj opazi prvi svoj cjelov i nekadanju svoju Mariju. — On ju tek pogleda i san se razbi — ne bijaše to Marija izpod cvatuće bazgovine! Približi se glasoviru i zaigra za odgovor potiho jednom rukom onu drugu veselu pjesmu:

Leptiru dodji, sklanjaj svoje krilo,
Zapregnut ću te! Nosi me visoko!
Na zelen letmo i na cvieće milo,
Kud srdce želi, kamo pregne oko;
Prek neba, svieta krilo ti se vilo,
Daleko nosi, nosi me visoko.

Čim je udario u glasovir, Marija se trže, pogleda ga i odstupi od glasovira. Razumjela je ona dobro tajni taj razgovor — podje k prozoru i zaroni u misli.

Sad se je u ženskom srcu probudila prezrena ljubav. Kad je čeznuo za njom, nije je bilo — a sada, kad ju je odvrgao, razgori se pod ohladnjelim pepelom. — Ne dopuštam, ne ću da vjerujem, bojim se zaključiti, da je podla želja zlata bud preokrenula srcem, bud upriličila čuvstva Marijina, ako uploške nije imala čuvstava. Ponašanju njezinu mogao je biti uzrok u onoj, ženskoj naravi prirodjenoj oprečitosti, a težko je dašto poreći, akoprem je neugodno takodjer priznati, da se često vanjština tajnom nekom i magnetičnom silom dojimlje čuvstava ote naravi. Svršivši taj glasbeni razgovor, razidjoše se, a ne bijahu baš tako hladni: malko su se srdili, a još više željeli, da se pomire. — Znao je Gustav budeća se čuvstva Marijina, te malo po malo i on stade u njoj nazirati sličnost, pače istovjetnost sa onom nekadanjom svojom Marijom. Trebalo je jadniku drugog mladjahnog srca, koje bi kucanjem i čuvstvi umjelo odgovarati njegovu srcu.

— A šta je to, da si ti spram Marije tako hladan? upita ga Fran iztiha. — Zar se srdite?

— Nipošto ne, odvrati Gustav, ta mogao si opaziti, da je tako bilo takodjer prvi put, kad sam bio ovdje.

Fran se ujede za usta. Gostovi se igrahu karte.

— Ti ne igraš? zapita Gustava gospodin Verner.

— Nikada!

— Sasvim dobro! Mogao bi zlo proći. Često znadem reći Franu, da nema gorega od karata!

Gustav se nasmješi, jer je dobro znao, da će sve, što učini, biti najbolje. On htjede ostati na samu, ali mu ne dadoše ni časka, da se odmori: svi ga redom sletiše, a on se podsmievaše tim samoljubnim ulizicam. Isti gospodin Trepša govoraše s njim o lovu, pače i

gospodin Bonifacije pripoviedaše mu nekoliko puti, kako je g. 1812. ubio losa, dà, i braća Mamurci mu se naklanjahu i nasmiehivahu, napokon i ista gospoja Ostrovska brbljaše sveudilj o aventurah, nudjaše ga burmutom, i pripoviedaše mu riedkom uztrajnosti i neobičnom obširnosti sve moguće zgode one okolice. I ta ga nesretnica htjede namamiti na svoj ljepak, ako ne upravo svojim licem, na koje se nije mogla osloniti ni u tmini, a to barem svojom domišljatošću.

Tek oko po noći dalo mu počinka, a kakovu mu Fran htjede najzad učiniti uslugu — toga vam neću da kažem, ta znadem, da ćete sami to pogoditi.

XXV.

Sutra u jutro, rano, jako rano nadjoše se Marija i Gustav na klupi kod kestena, pod bazgom, koji je bio odcvao kao i njihova srca. Nadjoše se, akoprem si niesu urekli, da će se ondje naći; ta u takovih, koji misle jedno na drugoga, bilo da su se ljubili, bilo da se ljube, kao da je jedna duša, koja njimi upravlja: oni znadu svoje misli, želje su im jednake, pače i ćudi im se u toj ljubovnoj vrućici približuju. Takovu žrtvu svog vlastitog sobstva može učinit tek podlost i ljubav. I doista nije čudo, jer podlost je Protej, koji se svedjer mienja, a ljubav, promotriš li ju i s metafizične i s materijalne, nije ino van velika tajinstvenost udruženja duše i tiela.

— Krasna li jutra! odpoče Gustav.

— Prekrasno! odvrati Marija. Gledahu po nebu i mučahu. Težko bijaše doći do razgovora, činjaše im se, da ih nešto tudji.

— Ah! koliko zaboravljenih spomena počiva na tom mjestu! odazva se iznovice Gustav. Marija porumeni.

— Dakako, iz djetinjih ljeta!

— Mi ostarjesmo, nastavi Gustav trpko, one nas ne mogu zanimati. Ali ja, akoprem je od onog vremena protekla mnoga jur godina, za nekadanje uspomene i nekadanje prijatelje niesam ostario.

— Ni ja ne, prihvati iztiha Marija.

— Oprosti — govoriš li iskreno? Prije nekoliko tjedana niesi se ničesa spominjala!

— Zapovjedili su mi zaboraviti!

— Zapovjedili? A gdje je taj silnik, koji bi zapovjedio srcu, da zaboravi, a srce — žensko srce — da bi ga poslušalo?

— Srcu nikada, odvrati Marija, al ustima. Pjesniku se smuči, te prekrsti i obori glavu. — Sve bih dao, samo da se vrati ono doba, ona večer, ono jutro. Marija uzdahnu. Nu prošlost se ne vraća, nastavi po tiho Gustav, ona je Marija umrla, ona je ljubav umrla, onih se djetinjih prisega ne sjećamo. Sve nam je zaboraviti!

— Zaboravit, dašto, zaboravit, opetova kroz smieh Marija. Ti si jur zaboravio.

— Želio bih!

— To je dosta!

— Jer gdje da nadjem onu Mariju?

— Ima ih dosta po svietu! odvrati ljutito djevojka, te se odvrati od njega. S Bogom!

— S Bogom! — Stadoše jošte jednom, pa se pogledaše. Mišljahu da će obnoviti onaj cjelov, ali ga ne obnoviše, već se razidoše: on žalostan, ona gnjevna.

XXVI.

Ostali dio dana sprovede u lovu, kojemu se nikako nije mogao oteti. Usred lova dopade glasnik sa viešću,

da je gospoja grofinja oboljela. Gustav, sav uzrujan, sjede s mjesta u kola i poleti kao striela natrag kući.

Kad je prispio kući, nadje u dvorani odar: na odru bila mrtva starica; oko odra zapaljene žute svieće, popovi i čitavo jato gavranova, koji prate smrt. Starica je dan prije umrla.

DRUGI DIO.

I.

Duša se bori s tielom.

Gustav se zavi u crno i ode na selo. Pošto mu se i taj posljednji vez razkinuo, oćuti, da je sam samcat na ovom svietu, sam samcat, tà ni ljubovce nije imao, a zar se je mogao osloniti na one, koje privlači zlato, kao što privlači jantar slamke i sitnu pilovinu? Muhe padaju na med, gavranovi na strvinu, a podliši na bogataše, da uzmognu od njih živjeti. Ovakovi mu drugovi bijahu dosadni i nesnosni, a oni, štono bili ravni Gustavu, gledahu njegovu namjernu sreću priekim okom, te mu se uklanjahu. I tako se primjeri, te oni, koje si je on želio, ne htijahu njega, a one, koji su mu se narivavali, odbacivaše.

Gustav se zatvori poput pustinjaka u kuću, ogradi se knjigami, te stade raditi, učiti i pisati: ne htjede dati mira glavi, da mu se ne javi prazno srce. Uzalud mu je duša uranjala u Lethe nauka — tielo ga je vuklo u sviet. Borio se protiva — opirao mu se a i opro tielu, ma tek za čas!

Nema zanimivijeg, motreć tečaj uzroka i posljedaka, van što je vječito ono i zamjenito djelovanje duše i tiela u čovjeku. To je najjasnijim dokazom, da su u tom stvorenju dva principa, akoprem i to pobijaju! To nam pokazuje nadalje snošaj obih silâ; to je napokon

uzrokom, te nam je često život tek dugotrajna i nesnosna borba. Duša i tielo, ta dva principa protivna su si, kao vatra i voda, a ipak su tako uzko i tako nerazriešivo spojena, da jedno bez drugoga ne može na ovom svietu obstojati. Zemlja, kojoj pripada tielo, može pripovjedit čovjeku, što će biti od njegove zemaljske lupine, kad mu iz nje izpadne duša, ali tko će nam kazati, što će biti od duše, bila ona pobjednica ili pobjedjenica, bila ona čista ili teža od kala, u kojem se je valjala, što će biti od nje, kad se jednom otme i oslobodi ovih okova?

Tko vjeruje u dušu, mora takodjer vjerovati, da je neumrla, ta i tielo je neumrlo (jer čestice se njegove razlete, te su sad ovo, sad ono, ali ne poginu) a duša da pogine? To nije moguće!

Pojavi duše ulivene u tielo, pa njezina borba protiva tiesne posude, u kojoj se burka, iz koje se potiskuje, najljepšim su predmetom i najvriednijim, da ga čovjek opaža i promatra. — U djetinstvu nema duše, nema tiela; tielo je nerazvito, a sjetila se niesu domogla djelatnosti — tomu se dovinu tek godinami. Djetinstvo je najsretniji viek, što ga dožive čovjek, jer diete ni ne sluti smrti; djetinstvo nema borbe. Kao bratac sa sestricom počiva zajedno duša sa tielom u istoj kolievci: sretni su jedno s drugim, ne poznaju jedno drugoga, ne boje se jedno drugoga. Istom onda upozna čovjek nebeskoga otca, kadno poput Herkula zadavi prvu zmiju, koja mu se ovije oko vrata. Tek u mladosti, kadno se četimice nove misli, nova čuvstva i novi život obaraju na čovjeka, dolazi i ta borba, da mu svojimi posljedci naznači daljnu stazu. Ako odgoj ne pokaže u čovjeku duše, pa ako tielo nadjača, to nema borbe: čovjek postane govedčetom, trbuh gospodarem, stol žrtvenikom, vino ambrozijom, krasna žena (i ništa van krasna) ciljem želja mladenačkih, a novcem dneva staračkih; sebičnost

postane mu vjerom, a on sam sebi božanstvom. Nasuprot pako, ako je duša jača, a tielo slabije, ako duša znade svoju vriednost, svoju potištenost i svoje robstvo, ako ćuti, da joj se je oteti tomu jarmu — to se odpočima borba za život i za smrt, i nema mira, dok ne padne jedan protivnik drugomu pred noge. Tko da nariše sve epoke, sve promjene, sva lica i naličja i sve pojedine crtice toga boja! Duša se oslanja na svoju nebesku uzvišenost, na nebeske razkoši, na svoj zanos i na svoje obmane, a zar se tielo ne može ničim tomu oprieti? I te kako! Kada ti duša snivajuć o svom miljenku izleti iz tiela, kada ti platonička ljubav zasine u djevičanskom srcu — tielo ti zastupi stazu ženami krasnimi poput angjela, vrućimi poput žive vatre i razkošnimi, ali tek tielom razkošnimi — jer u tih žena nema duše!

Čistomu cjelovu, kojim pozdravljamo ne usta miljenice, već povjetarce, posvećeno njenim duhom, opire se tielo, maštajuć nam dragostivo dugotrajne zagrljaje, duge noći, koje ne znadu dana, ljubakanja, kojim nije ni kraja ni konca! Ono se trudi, da nam se božanstveni uzhit prve, čiste ljubavi razbije o grudi onih njegovih božica, koje dušu — robinjicu požuda — prikivaju na tielo, te joj zapoviedaju, da tek one slasti ćuti, koje joj podaje tielo.

Ta je borba izprva strašna i opasna. Ljubovnik, koji zanosito pozdravlja iz daleka pogledom ljubimicu duše svoje, čistu svoju božicu, često pada pred tielom, štono mu tu istu ljubimicu pokazuje u njegovom zagrljaju, na njegovih grudih; nu te se dvie ljubavi tako lasno sliju, da postane borba najzad ne znatnom: tako prelazi platonička ljubav u materijalnu, zvjerinsku, koja živi tek o jednom trenu zasićenja. Malo po malo i zatravljena se duša poništi, te počima, ne mareć za poništenje, moljakati u tiela slasti, jer ona hoće, ona žudi, ona gine za razkošmi. Ona leti za njimi kao muha bez

glave — ona ih mora imati! Najzad se je domogla te nasitila razkoši i već žali, što je upoznala te razkoši, jer o tielo se razbijaju snovi duše i idealna ljubav — dražestnija od ikoje ljubavi ovog svieta — razpline se i izčezne na uviek.

Mnogo su strašniji pojavi te borbe u onih, koji su, osjećajuć moćnije u sebi dušu, prošli oto prvo razdoblje poništenja pa se zasićeni iznovice digli i umom i srcem, te se podali duševnomu radu; takovi, vraćajuć milo za drago, nastoje ukrotiti pobjedonosno svoje tielo onimi razkošmi, koje im duša podaje. — Nauka hoće da se odrekneš i tiela i njegovih slasti; počmeš li živjeti životom duševnim, to ti se je na tom krstu, kojim sam sebe krstiš, odreći svake tjelesne slasti i svake sreće do one, koju ti podaje duša iz svog bivstva. Radljivi život učenjaka, pjesnika, mudraca, tražnika, uploške onih, koji umiju cienit vrieme, te koji uvidjaju, da je od nužde, da realizuju vrieme čini — život takovih ljudi dugotrajnom je i neprekidnom borbom. Bio mlad ili star, ako se on zakopa medju knjige, valja da umije i jutrom i večerom i danju i noćju, suzbijati napasti, jer obhrvaju li ga one jednom, to su ga za uviek odvratile od rada. Kada se mozgovna vlakanca najjače nategnu, kada se stanu križati struje misli, štono struje u glavu ili iz glave — ustane tielo, da im zagradi i suzdrži tiek. Čas te nešto zaboli, čas pako zasvrbi; čas te uhvati krč, čas pako glad, žedja, vrućina, zima: sve to navaljuje na te. Ako si sve to sretno suzbio — eto ti novih napasti. Krasan dan, krasno zapadajuće sunašce, ugodno i miomirisno povjetarce, štono ti dopire u sobicu, vreva svjetine, štono hrli za inim razkošjem, veseli razgovori, vragoljaste pjesmice, ženska lica, krasne grudi djevojačke, uzdasi iz daleka, pogledi sa prozora, štono je sučelice tvomu — sve ti to vabi tielo i odvraća dušu od rada.

— Izpred prozora, izpred tvojih očiju hrle ukusno odjevene gospoje na ples, u kazalište, na pir; a ti mi ga tuj sjediš sam samcat, šapće tielo, ti nećeš čuti glasbe, ti ne ćeš grlit gospoja na plesu, ti ne ćeš uhvatiti putem ni jednog vatrenog pogleda, ti se ne ćeš užiti balzamova daha. Presjedit ćeš večer i noć uz zaprašenu hrpu knjiga! Hajde! Hajde!

— Gle! Prolaze mužkarci, braća tvoja, na časti, na vesele i puste razgovore, da se porazgovore kraj tople peći, uz čašu vinca, sa ljubkom, razkošnom kakovom Laurom, koja se ne brani od zagrljaja, koja ti sama leti u naručje! A ti tuj sam samcat?

— Gle! Vidiš li one razsvietljene prozore? Ondje se smiju i zabavljaju, a ti tuj sjediš! Vidiš li onaj vrt? Gle! koliko je ondje ženskih šešira! Gle! kako im lahor raznaša pouzdane razgovore! Ondje te netko izčekuje, izgleda i čezne za tobom — a ti tuj sjediš?

Sve ti to podbacuje tielo, a tisuće inih napasti viju kolo oko tebe, ne bi li ti iztrgle pero, razderali papir, odbacile knjige, smrvile i pomrsile misli. — Gdjekad izdaleka čuveni kus razgovora, ili srebrozvučni glasak ženski, ili pusti smieh ili ina šta svjetskog dopre u uho, udari u srce pustinjakovo, te mu zadrži pero i za koji časak odbaci knjigu. — Ta su razkošja moćnija, zbiljnija, buduć da su obćenija. Duša se koleba, a tielo joj neda ni odahnuti, već ju novimi dokazi vuče na svoju stranu. U to, ako si pobjedjen, turneš nogom hrpu knjiga, izrežeš svoje rukopise za zavojke, izliješ crnilo kroz prozor, baciš pero na smetište, a svoje misli u kut sobice, pa se obučeš i podješ, da se zabaviš, nasmiješ, al ne za dugo! Izprvice omamljen, u brzo ćeš požaliti tišinu samotne si komorice, požalit ćeš knjige i rad; to ti ostavlja korist i sladko spominjanje, a ugodnosti svjetovne ostavljaju ti nujnost i taložinu: kad si utrnuo plesovni svietionik, preostane ti pusti dim.

Ako niesi medjutim jošte podlegao niti ženskomu glasu, niti zaraznomu primjeru pustih si prijatelja, niti hladnomu zvjerskomu podsmjehu ljudi, koji niesu nikada niti ćutili u sebi duše, ako sveudilj jošter niesi pao, donieti će ti tielo knjigu sgoda izkušanih, knjigu svojih istina te će ti reći:

— A šta će biti od tvog rada? Zar si voljan mnogo znati? Zar će tvoje znanje poći s tobom u grob? Ti ćeš umrieti, a da ne ćeš ni znati, šta je život — ti ćeš umrieti a s tobom sve!

— A ime?

— Tvoje ime? Ta to niesi ti! Ono je tobom, dok si na životu; ono je poput ruha u kojem hodiš: ono hodi, miče se, žive, ono je tobom, dok ga niesi odbacio. Tvoje ime — to je ruho! Moguće, te će ono sjajit — al šta je tebi od toga, kad ti propadneš? Zar je vriedno ničemu posvetiti toliko truda? Zar je vriedno žrtvovati toliko vremena ruhu? Kad si ga izprekrpao, ne preostane ti vremena, da ga nosiš!

— Ali, odgovara duša, sa čovjekom ginu sve razkoši, a i tvoje. Kad ih je nestalo, ostanu ti samo uspomene, a nestati ih mora! Šta će meni po smrti tvoje razkoši?

— Zar ti ništom držiš, sadašnjost, govori tielo, u kojoj bi mogao u istinu uživati? Zar voliš krpariti razdrpano si ruho, nego li se zbiljimice nasladjivati pravim razkošjem? Najzad, ako sve žrtvuješ tek imenu i slavi, to si sebičnjak. Odričeš se tiela, a ipak činiš sve onako kako ono čini i slušaš njegove zapovjedi. Osim toga si ti glupak, jer ime svakako propada, a i brzo propada. Ti posvećuješ tomu ruhu svoj život, a budući će vjekovi pogledati to ruho i njegov kroj, nasmijati će mu se, pa će ga bacit u blato ili će ga, potražujuć mu šav, razderati. — Tako ti govori tielo; smije se tvomu maru, ne bi l' te od njeg odvratilo; ogovara ti ciljeve, ne bi li

te od njih odvratilo; prikazuje ti budućnost bezdnom sadašnjosti, koja te prezirice odbacuje; pokazuje ti, da će nauka, za koju ti živeš, biti od slabe koristi po sviet, da neće budući naučnici, gazeć tvoje kosti i stinjelu ti krv, htjeti priznat, da ih je podigla junačka žrtva tvoga života, da su se odhranili tvojimi kostmi, tvojom krvi i tvojim mozgom. Pokazat će ti tielo onu budućnost, od koje izgledaš nagradu, a sviet će ti pokazati sudce u onih, koji te neće razumjeti, koji će razderati tvoje ruho, da si uzmognu svoje skrpati, koji će scieniti, da su mnogo učinili, što su ti dva tri puta spomenuli ime. Pokazat će ti, da su oni ljudi, od kojih ti očekuješ slavu, stvorovi osrednje ruke, da su papige bez misli, da su zvjerad bez duše, a kamenovi bez srca.

Kad bi ti lično i iz bliza vidio i upoznao svakoga, štono će pronositi tvoje ime, ne bi hajao njihova mnienja. Tielo će ti pokazati, šta je slava. Slava!! Koji desetak, koja stotina, koja hiljada, koji milijun papigastih ustiju opetovat će ti za neko vrieme tvoje ime (kad se jednomu kihne, moraju svi redomice kihati); koji desetak, koja stotina, koja hiljada, možda i koji milijun tvojih imena natisnutih na cunjavu papiru, a kakav će biti udes tomu papiru, to ga znade sam Bog! Slava je tvoja koliba od blata; dok je svježa, svietli se kao mramor, a zatim se zgrbi, osuši pa najzad ne vriedi ni prebijene pare!

Da te odkine od duševnog ti mara i duhovnog života, pokazat će ti tielo ljude, koji tielom živu, pokazat će ti, kako su sretni i spokojni. Na ovom su svietu samo oni urodjenici a ti si nadošljak, nadošao s tudjim jezikom i s tudjimi misli, kojih nitko s tobom ne dieli, jer ih nitko ne razumije. Najzad će ti pokazati tielo, da ti sav svoj trud, sav svoj život žrtvuješ tek nekolicini takovih prognanika, kao što si ti: takovi te znadu i razumiju, takovi se umaraju, kao što i ti, na žrtveniku duše, da uzmognu od njih živjeti nesretni im nasljednici.

Pokazati će ti, kako je ništetan tvoj rad, tvoj napor, tvoje sposobnosti; kako je ništetna nauka, kako će se sve usavršiti, kako će tvoj trud pasti; pokazat će ti nebo, zemlju, sviet i ljude, koji zaranjaju u sve to, a niesu, što je svieta i vieka, ničesa tako svršili, da ne bi mogla budućnost nadostaviti još po koji kamečak njihovoj zgradi. Sve to pokazati će ti tielo a uza to jošte tisuće inih napasti i prilika, koje su sprotne tvojim zamišljajem.

Pa tko će pobiediti, da l' duša il tielo? Bude l' duša postojana te zakraljuje tielu — tielo imade najstrašnijih pomoćnika, koji će ga pomoći, da smrvi dušu, a ti su pomoćnici — bolest i nevolja. Timi će te strojevi potištiti, poniziti, osramotiti, raznieti na miehe i pobiediti al — ne uvieke!

II.

Karikature.

Gustav boravljaše na selu medju knjigami; odkako je obogatio, imadjaše u izobilju duševne te hrane, koju moraju siromasi prosjačiti. Opazio je Gustav, da je moći i bez ljudi živjeti, samo ako je knjigâ i naravi. Medju timi mrtvimi drugovi moći je živjet i misliti mnogo mirnije, nego l' medju živimi; taj je život krepak, zgode mu se svaki čas mienjaju i premještaju s jednog kraja svieta na drugi; tu je zgoda veselih i žalostnih, plačnih i smiešnih, velikih i malenih — kako te je volja, kako zapovjediš: u pravom bi životu taman za tim čeznuo. Uza sve to ipak ne možeš se posvema osamit te živjet na pustinjačku a da ne razdražiš ljudi protiva sebi; ljudi se ogovaranjem osvećuju onim, koji ih bježe. Buduć da sami sebi ne dostaju, zahtievaju od drugih, da bi im pripomogli živjeti; pa morao ti uz nje umrieti od dosade, moraš gdjekad od svog života udieliti svietu po koji časak, ako prem bi bolje bilo, da ga

sam u samoći užiješ. — Znao je to Gustav; buduć da se nije mogao sasvim odieliti od svojih susjeda, to nije doduše s njimi prijateljevao, ali ih se nije ni posvema kanio. I tako je Gustav, žrtvujuć po koji dielak svoje dokolice, mogao opažati i promatrati ljude, te ih je često oplakivao a još im se je češće podsmievao.

Njemu ne bijahu smiešni priprosti i prostodušni seljaci, kojino, obitavajuć na svojoj otčevini, umiju misliti tek o polju, o svojih ovcah pa o svojih rakidžijnicah — ta ti su na svom mjestu, ti rade, ti ne trate uzalud svog života, ti ne sižu visoko pa ako i ne razumiju viših čuvstva, viših misli, to se barma mogu pohvaliti čistim srcem, pa mirnim i valjanim životom.

Ponajviše bi se podsmievao seoskim književnikom, ljudem kojino ćute u sebi nekakav nemir te slute nekakav talenat, koji ne rade ništa a svojataju si znanje, poeziju, domišljatost, koji nemaju ništa do ono malo pamtila a mnogo nadutosti. Tim se je morao Gustav podsmievati.

Valja bo znati: kao što ima na selu sudac, bilježnik, kotarski liečnik itd., tako ima obično i pjesnik, dosjetljivac, mjestni književnik. To su vam lica, koja su tek obliznula nauke i knjige, koja niesu čiste pameti, koja hodaju svietom te mnogo viču i govore; to su vam na pola gospodari, na pola pjesnici, špekulanti i mudraci, to su vam ratarski vještaci, koji su sve crpli iz koledara, to su vam učenjaci, koji su sve izsisali iz rječnika. Ne znam, da li se s toga toli riedko javi pravi pjesnik, što je sve puno nadripjesnika? Od deset djaka, koji su kako tako svršili svoje nauke, bit će ih sjegurno devet, koji će si, nastaniv se na selu, nadjeti ime pjesnika a to zato, što su skrparili kakovu čestitku, zagonetku ili pjesmicu. Odatle je vidjet, da n ma lakšeg, nego što je skrpat stihić, koji te ne će vriedjat svojom nesmislicom. Drugdje takovo veleumlje, koje ne vriedi ni prebijene pare, ne

odlučuje ni pošto životom čovječjim, a u nas, ako tko dva stiha sašije, već je pjesnikom a njegovi ga seljani drže orijašem, višim bićem i što je književnosti, nepogriješivim proročištem. To nam je dokazom, kako je lasno držati na uzdi naš malo čitajući sviet. Ne će biti okolice, koja ne bi imala takova pjesnika. Njemu se je starat, da svaki dogodjaj ili pohvali pjesmom pohvalnicom, ili pokudi pjesmom rugalicom; on predaje potomstvu osmerci ili jedanaesterci viesti o rodjen-danih, o imendanih, o svečanostih; njemu je pjevat i ovjekovječit ljubovne zgode i nesgode itd. On je na selu doista znamenito čeljade! Gle! kako se ga boje, kako mu se klanjaju, kako ga napajaju, kako ga pitaju, kako ga zakriljuju tobožnji mecene!! A on znade za se, da je velikan, pa gle, kako se nadima, kako puše, kako se prči, kako stupa, kako nepogrješivo izrazuje svoje misli lakat dugačkimi rečenicami!! Gledni samo, i s mjesta si ga prepoznao. Svi mu se nasmjehuju, svi ga pozdravljaju; mladež ga okružuje, a starci mu se učtivo klanjaju; šta on kaže, to je sveto pismo, toga se svi drže; smiju se, smiju pa mu pljeskaju! Sretna li njega! Doduše, tek što je odmakao, uzmu ga na jezike, ali naočice svatko ga štuje. Zar to nije dosta? — Seoski pjesnik ne zna a ma ništa o tom, kakova je danas književnost. Njegovu knjižnicu sačinjavaju djela, koja su prošlog vieka bila u zviezde kovana a imenito djela Krasickoga, Węgierskoga, Przybyłskoga itd. Seoski pjesnik ne zna, što nas dieli od te dobe, on ne zna, da se je promienio ukus, da su danas ine misli i ine duševne potrebe; njemu se pričinja, da mi živemo u onoj dobi, u kojoj je dostala kakva pjesma prigodnica, kakva domišljata pripovjedčica a da dobiješ neuvehle vience i naduti naslov pjesnika. — Nedužni naš seoski pjesnik sveudilj se jošter osvrće na seljanku o Filidi i na Satiru o Kalugjerih. Staneš li se s njim razgovarati, to će ti

govoriti tek o klasičnosti i o klasičnih piscih. On se jadnik ni ne domišlja, da je na nizke grane spala ta vrstnoća, da nam se maljušnim pričinja taj viek, u kojem je vladala književnost, prozvana klasičnom (XVIII viek). Što pohvali naš pjesnik, to nazove klasičnim. Primjerilo mi se te sam čuo o klasičnih uskrsnih kolačih i o klasičnoj kobasi. Upustiš li se s njim u razgovor, to ćeš lasno upoznati, da nema ni pojma o novoj pravoj književnosti, da ne ljubi ništa, van one konvencijonalne tvorine, što jih prozvalo klasičnimi; tim je tvorinam privikao, a te tvorine ne odsjevaju ničim, one su — izuzmeš li čudnovati sviet maštâ — puste i prazne. Naš pjesnik ne pojmi nove književnosti a tako isto ne pojmi ni svieta (akoprem drži, da je u istinu, ili barem hoće da bude, odrazom ovoga svieta). On sveudilj jošter žive u starodrevnom družtvu onakovih lica, kakova obično nalazimo u djelih, koja je on zavolio. On promatra ljude s one strane, s koje mu se prikazuju najsličnijimi Filidam, Damonom i drugovom. On ih dieli poput moralistâ i pripovjedalaca pokojnoga osamnaestoga vieka, jednim mahom u dobre i zle, u vragove i angjele. Sviet, kako ga je narisao Marmontel u svojih pripoviedkah, pričinja mu se najistinitijim. Dodat mi je, da bi seoski pjesnik zaprljao svoja usta, kad bi izlanuo ma jednu samo običniju i prostiju rieč, ma jedan samo običniji izraz. Dapače, on ne govori ni slugam svojim inače, van stilom, štono rabi proročici na tronožju, pa najzasukanijimi rečenicami i najčudnovatijimi metaforami. Njegovi listovi, o neocjenivi njegovi listovi! puniji su uzkličnika i upitaka — nego li mislî. Jadna li pjesnika! Znoj ga probija, kad piše listove, koje često začinja stihovi. Buduć da mu često pomanjka gradiva, to se znade primjeriti, te napiše dvojici i trojici jedno te isto. Zar to nije naravski?

Buduć da se seoski pjesnik svojevoljno osamljuje i

zatvara, to nema o koga da se omjeri pa s toga drži, da je bog zna šta. Njemu je, kao da nije počam od Krasickog nitko ništa pisao; ako mu šta nova dopade rukû, prolista, ne pojmi, pa promatrajuć sve to sa staroga gledišta, zagradi se jošte većma onim osvjedočenjem, da je za Krasickim najveći on — a drugi nitko. Svjestan svoje veličine, sudi seoski pjesnik ponosito i zbiljne novije pisce, kao kakav školnik svoje učenike. Upitaš li ga iznenada, ma o čem god, što se njega tiče, to pazi kako će na svoju okretat. — Ja! A šta bih ja, milostivi gospodine! Nitko mi nemože poreći darovitosti, ali svedjer sam zabavljen poslovi a briga i skrbi imadem toliko, da mi ne dostaje dokolice! — Al svakako talenata ne smijemo zakopati! — Vi ste, milostivi gospodine, veoma dobrostiv! A šta da počnem? ta u t o m v i e k u ne rodi poezija hljebom, a prije svega treba da si čovjek osigura k r u h (sic). Tako govori pjesnik pa si trlja i trlja čupu, štono mu štrlji poetički razčupana iznad ćelave lubanje, govori a svedjer se vrpolji, diže glavu i uzdiše. Ti biš rekao, da je u istinu jedan od onih Titana, štono jurišaju nebo a bore se s kukavnimi sitnarijami prozajičnoga života. A da kako? Seoski je pjesnik najprozaičnijim stvorom, što ga je u svietu; njemu je u ovom blatu naše zemlje isto tako dobro, kao što onomu poznatomu stvorenju, koje ljubi blato. Tu mi vas je opomenuti; nemojte nikada povjerovati onim, koji vele, da ćute u sebi žara pjesničkoga, da ih nešto goni, da pišu — a ne pišu nikad ništa. Komu je Bog podao sposobnosti, tomu je podao i volje, koja opredjeljuje talentu cilj i vriednost. One, kojim se čini, da bi pisali, kad nebi bilo o v o g a, kad nebi bilo o n o g a, priečit će uviek o v o ili o n o, te se ne će moći nikada latiti pera, jer niesu zvani. Velji talenat, velji um razvit će se jošte silnije, bude l' nagazio na zaprieke i tegobe; Vergil se odazva šibanju stihom — a

to vam mnogo znači. Ne vjerujte dakle onim, koji se kunu, da bi bili velikimi, kad bi htjeli pisati. Tko nema volje, nije veleum, bez volje nema čina. Dakle sve one velikane, koji niesu ništa ili veoma malo — tek za pokus — izveli, moramo ocieniti po onom, što su učinili, a nipošto po onom, što bi bili mogli učiniti, kad nebi .... Ako niesi ovog il onog učinio, to je očevidno, da niesi mogao učiniti! Nema na svietu briga, nema okolnosti, koje bi mogle premahnuti i uništiti zanos, ako je on ojačao te mora radjati. Velji će pjesnik pisati komadićem staklovine po zidinah svoje uze, velji će slikar — ako nema kista, ugljenom risat po stieni. Tko se zapusti i očaja. slabić je i na pola dozrio talenat, u kom nema veljih sila: čim se više mučiš, kadno stvaraš djelo, tim će se jače izraziti u djelu sila i život.

Vratimo se našim seoskim pjesnikom. Kakovi su to ljudi? Ne dokuhani mudrijaši, koji se samo zato zovu pjesnici, jer je najlaglje biti nadripjesnikom; tomu ne treba izpita a ni osobita vještina nije nuždna. Dostaje, da svežeš koncem dva stiha onako, kakono čizmari, kad će izvjesiti čizme pred tržnicom, vežu čizme za uha — pa će te dobroćudni seljani prozvati pjesnikom. Sva je prilika, te će s toga biti od svih pisaca najviše pjesnika, akoprem je težko naći u onoj ogromnoj hrpi natisnutih pjesama prave i zdrave poezije! Medju silnimi stihovi i stihići moramo tražiti poeziju, kao kap rose u dubokom moru. Pogodite, šta je poezija per excellentiam?.. Srokovi! U njih je po mnienju naše dobroćudne gospode sugradjana sva tajna poezije, sav njezin duh, svi njeni ciljevi, — alfa i omega umjetnosti. Mnogog i premnogog stihotvorca prozvalo uslied toga pjesnikom! Već sam spomenuo, kako ih susjedi i pouzdanici ciene, kako se ih boje, a budući da se po svoj prilici malo tko od ovih zanima literaturom, to si je lasno protumačiti,

ono hladno obožavanje, kojim obožavaju te pjesnike. Nasuprot, jao si ga onomu, koji je zauzet za poeziju, za literaturu, pa se namjeri na te seoske velikane! Njemu će se isto tako dogoditi, ko što onomu izobraženomu čovjeku, koji se namjeri na divljake. Netom što se je razglasilo, da je taj i taj literat, pjesnik nadošao, već se priprema mjestni prorok, taj neizdani veleum, da pronikne nadošljaka; on se češe, mije, oblači, nateže, ne bi l' si ga svojim odličnim držanjem naklonio, ne bi l' ga napokon zapregao uz ine svoje sugradjane pod slavodobitna svoja kola. Odista, divan vam je to sastanak, al grozna muka za nesretnog nadošljaka! Ne mogu vam toga opisati, ali mudroj glavi jedno oko dosta — vi ćete me razumjeti! Takav se sastanak obično svrši tim, da nesretni nadošljak počme čajati, misleć, da ga neće nikad razumjeti, pa se pokunji i pregorljivo preda seoskomu pjesniku, da ga muči, a taj napne sve sile, pa se sruši na nj! I odista bolje je, da si u očiju takovih ljudi skrajnji prostak i glupak, nego da si pokvariš usta, trudeć se, da ih osviestiš. Bila bi skrajnja dječarija latiti se djela, koga ne bi svi umovi ovog svieta dovršili; jer tko će osvjedočit čovjeka, koji je obikao pohvalam, koji je otvrdnuo u svojoj gluposti, koji sam sebe štuje u velike? Bolje je umuknuti i ustupiti i dozvoliti slavje seoskomu pjesniku, koji će na sve strane raztrubiti svoju pobjedu.

Osobiti primjerak takove karikature imadjaše Gustav u svom susjedstvu. Znali su, da je on uviek uz knjigu pa s toga su navalice zvali gospodina Perelku sva kamo, kamo je imao doći Gustav. Morali biste vidjeti, kako je gospodin Perelka okružen nekolicinom klepalâ, pobjedonosno unišao u dvoranu, te dovršio na vratima nekakovu šalu, što ju je bio u hodniku jošte započeo drugovi malo da se niesu podavili od smieha. Nizak crveno pokropljen, sićušnih očiju, prištunuta nosa, širokih

ustiju, razčupane na pjesničku kose, u otrcanom fraku i zaprljanoj košulji (samo da bude na glasu) stupi taj seoski veleum u dvoranu. Da vam je bilo vidjeti, kako su ga pozdravili, kako je on sipao dosjetkami i stihovi, kako su mu se gospoje umiljale, jer su se bojale njegove tobožnje domišljatosti!! Pokazaše mu Gustava, a gospodin Perelka, kako je bio literat, priskoči literatu, preporuči mu se te zače emfatičnim stilom starih romana, sa prozopopejom (koja je bila po njegovu mnienju znakom dobra ukusa) razgovarati s Gustavom.

— Čuo sam, mnogo sam čuo o vaših radnjah, progovori Gustavu, a najpače, da se zanimate pjesničtvom! Ali tiskom, mislim, da niste jošte ništa objelodanili?

— Do sada jošte ništa, odvrati Gustav kiselo.

— Ni ja nisam, prihvati Perelka, akoprem pišem i to mnogo! Ćutio sam nadahnuće, zvanje, ma siromaštvo, gospodine, poslovi, gospodarstvo! Valja se brinuti za svagdanji kruh. Kako Vi pišete, milostivi gospodine? Ja bih rekao, Vi pišete elegije, žalostnice?

— Ja pišem veoma malo.

— Škoda! Mi smo mnogo čuli o vašem talentu. A basnâ ne pišete, gospodine? Krasne su to stvari; ja sam ih napisao — tako oko stotine — u kiticah po četiri stiha. Osobito ih hvale. Krasne su bajke Krasickove — jesu l' Vam poznate? a jeste l' čitao Niemcewicza? Svega je toga u mojoj knjižnici. Ne ću da se hvalim, ali u mojoj su knjižnici samo klasična djela, a ima ih do 300 svezaka. Nije davno, što sam dobio djelo: Robinson Crusoe! I vi ćete valjda imati knjižnicu?

— Veoma malenu! Bit će koja tisuća svezaka!

— Pa zar je to malo! Ta to je sila božja! Molim Vas, gospodine, imadete li u svojoj knjižnici pripoviesti grofinje Mostovske, pa onda djelo: Ostrvljanin južnoga mora?

— Ne mogu se sjetit — ali dvojim.

— A ja sam, hvala Bogu, dobro pamtilo! Neću reći, da mi je sav katalog mojih knjiga u glavi, ali znadem sijaset pjesama na izust. Znadete li odu na Priapa? Ja ju znadem na pamet. Znadete li onu šaljivu pjesmu o lubelskom požaru? Ja ju znadem na pamet. Znadete li Korsakov predgovor Baki? I to znadem na izust. Uza to znadem takodjer sve svoje izvorne basne i ostale razne pjesme.

— Čestitam, odvrati Gustav kroz smieh, a pišete li, gospodine, mnogo?

— Prilično! Najviše vam je čestitaka; ne mogu im se nikako oteti, ta svedjer me mole, da im sastavim sad za djecu, sad za ovog, sad za onog — moram im učiniti tu ljubav. Gdjekad me salete tako timi molbami, da ne znam šta bih počeo — moram si uviek unapred po koju pripraviti. Izkustvo me je naučilo, da je nuždno biti pripravnim — za svaki slučaj. Upravo imadem u džepu takova nešta — izvolite li gospodine?

Šta da učini? Gustav, stisnut u kutu, morao je slušati, akoprem nije htio. Gospodin Perelka uze kroz smieh krasnoslovit:

Prijateljska čestitka.
Od Hydrocephala Perelke.

Imendan je danas tvoj,
Eto željâ čitav roj!
Živio mi tisuć ljet'
Dulje nego ovaj sviet.
Dan i noć mi jedi, pij,
Skači, pleši pa se smij!
Zdrav mi bio kao hrast,
Novca imo čitav plast.
A nikada težkog jada!
Ak te kada smrt savlada,
Pa već ne ćeš jesti hljeba,
Ti mi djipni na sried neba!

— Kako vam se svidja? Nije loše? Je l'?

— Veoma liepo, odgovori Gustav, mnogo domišljatosti.

— Domišljatost mi svi priznaju — to vam je Krasickova domišljatost — škoda, te sam zaboravio u fraku svoje basne — ta sav sam smeten!! Mogao bih vam na izust gdjekoju kazivati, ma bih često prekidao!

Valja znati, da je gospodin Perelka — samo da pjesnikom slovi — svakom zgodom obmanjivao, da je tobože smeten; bijaše uviek zamazan, umivaše se samo onda, kad se je smolom zaprljao; prije, nego što će iz kuće, izvrnuo bi džepove i nikad nije ništa promišljeno učinio, samo zato, da se uzmogne reći: To ti je veleum! On samo u sebi žive! Malo ti on mari za vanjštinu!

Prvi za gospodinom Perelkom bijaše gospodin Plaksa, takodjer mjestni pjesnik, romantik, blied i suhonjast dugajlija; rado je pio i jeo, volio se veselo zabavljati, svedjer kao da je očajan; bijaše to ljudomrz po sistemi a ne po značaju; što je živ, bijaše zaljubljen, a uviek imadjaše u ruci struk cvieća, u džepu Elegiju na nesmiljenost Chloe ili Klorinde. U svom vrtu imadjaše pod grbavom jelom od busena grob ljubavi, zatim žrtvenik prijateljstva i kolibu samotnicu. Bijaše najgorljivijim obožavateljem D' Arlincourta, gospoja de Genlis bijaše mu najuzvišenijom od svih ženskinja, Marmontela držaše veleumom a na stolu mu ne manjkaše nikada: Alfons, Samostanac Trapista, Nepromišljene ženitbe i slične suzljive i sentimentalne ludorije. Gospodin Plaksa uzdisaše cieli svoj život poradi ljudi, smijaše se sebe radi, ljubakaše bontonu za volju, a kraj svih tih platoničkih striela, kojimi je nišanio na sve gospojice, štono mu bile u susjedstvu, imadjaše u kući nekoliko drobne dječice, štono su ga nazivala ćaćkom — kada nije bilo stranih gosti.

Treći mjestni literat, spadajući u rod Kriptopeda

t. j. u rod onih, koji kriju u sebi znanje, koji mnogo čitaju ali ništa ne pišu i ničim se ne odlikuju — bijaše gospodin Mazanka. Bijaše vam to pretila oholica, a stroga pogleda, kao kakav sudac; kako je gutao knjige, to je svaku, koja mu je dopala rukû, bezobzirce razderao. Bijaše nekakvi mecena, literat, bijaše dušom i tielom za osnove političke ekonomije i za poboljšanje uzgoja; bijaše to čovjek po značaju si naprednjak, svaka mu novotarija bijaše izvrstnom, a sveudilj mu bijahu na jeziku svi noviji obreti; bijaše oduševljen za svaku promjenu i poboljšicu, a zakriljivaše sve one, koji su sliepo oponašali sve, što se je pojavilo u tudjini. U ostalom ne bijaše vriedan smieha; u njegovoj prismudjenoj glavi bijaše ipak nekakav poredjaj i slied misli — a što je zavoljio novotarijam, može se izpričati dobrom mu voljom.

Četvrti vam bijaše mjestni knjigoljub, koji nije nikad ništa čitao; on bi sakupljao a i krao knjige i to — znao je reći — za djecu; sabiruć tako kojekakve dronjke, napunio si je knjižnicu kojom tisućom knjižicâ.

Svi ti baciše se na Gustava, kao gavranovi na strvinu! Gustav ih je morao slušati, hvaliti im dosjetke, a nije smio pobjeći, ta tim bi ih bio uvriedio. Akoprem je bio Gustav što uljudniji, akoprem se je naprezao, ne da ga zavole, već da im bude snosljiv, to ga je ipak gospodin Perelka, čim je ostavio dvoranu, osudio.

— Nije ništa osobita u njem, uze govorit svojim drugovom, — mlačnjak, tričar! I znanja će slabo u njeg biti. Ja bih rekao, da nije čitao ni Krasickovih basna. Kad sam mu kazivao prijateljsku čestitku, kimao je glavom, hvalio, ali — hladno!

— A šta mi štediš toga prismudjenca! uleti mu u rieč gospodin Plaksa. Podsmievao mi se — ta vidio sam na svoje oči — smijao mi se!

— Tebi? povikaše svi u jedan glas, pa se zabezeknuše.

— Ta vidio sam, smijao mi se, kad sam krasnoslovio onu pjesmicu!

— Dakle on se je smijao! I nikako im nije išlo u glavu. Kako se je on poduhvao podsmievat mjestnomu romantiku, koji je u svom vrtu postavio grob ljubavi i žrtvenik prijateljstva!

— Ja bih rekao, prihvati Kriptoped, akoprem ga niesam progledao i proučio, da je vjetrenjak! Počeli mi govoriti o parnih strojevih a on mi htio dokazati, da je nekakvi W a t t obreo parne strojeve, akoprem ja dobro znadem, da ih je obreo P a p i r! Šta će se on sa mnom prepirat o takvih stvarih!

— A meni je rekao, doda knjigoljub, da ne posudjuje nikomu knjiga, jer da ih na taj način najviše pogubi! On nije, kao što su ostali! To vam je n i z k a duša!

— I nijednog od nas nije pozvao na objed, doda najzad gospodin Perelka, niti se je preporučio našemu prijateljstvu, već se je onako posvema hladno oprostio — — —

— U istinu, strahovito ponašanje, prihvati Kriptoped; ako je pravi literat, pjesnik, ne znam zašto ne bi s nami živio?

— On vam je oholica, kao što su svi bogataši! odvrati gospodin Plaksa.

— Ma šta? Pokazat ću ja njemu! odazva se gospodin Perelka, napisat ću k r i t i k u!

— Kakovu kritiku? Valjda si htio reći s a t i r u presieče mu Kristoped.

— To je jedno te isto.

— Nije istina!

— A kako ne?

— Ne mogu da pojmim, zakrči im Plaksa, kako ti se hoće kritizovat — ta volio bi plakati ljudsko pleme i tu dolinu suzâ. . . .

— Ali si zubat!

Oči gospodina Perelke sievnuše od radosti — htio je, da ga drže satirikom — nasmjehnu se, kimnu glavom i ode.

III.

Promjena.

Jednoga jutra dopade Gustavu glasnik, te mu preda pismo od Vernerovih. Pozvali ga u svatove — Marija se udavala!

To se nije Bog zna kako kosnulo Gustavova srca; ta on je obikao misli, da one Marije nema više na svietu; s toga je i pošao, prilično miran u svatove. Već se je sastalo prilično gosti, akoprem se je imalo vjenčanje obaviti tek za koji dan. Vjerenik bijaše čovjek veoma dobro uzgojen, ugodan i mio — nitko mu ne mogaše ništa spotaknuti. Gustav se je spremao, kako da mu se u srcu naruga, pače kako da ga zamrzi, ali tek što ga je upoznao, morao se svega toga kaniti. Gospodin Aleksandro ili Oleš, kako bi ga obično zvali, bijaše tako dobar mladić, da si ga morao, čim si ga upoznao, zavoljeti. Bijaše to jedan od onih ljudi, koji su plemenita srca i dobre glave, koji ne buče mnogo, koji su svakomu u volji, koji se nikomu ne narivavaju, koji se na nikog ne ljute, koji se nikomu ne smiju; bijaše to jedan od onih plavaca, kojim je uviek na usnah posmjeh dobrostivosti, koji su od svih jednako hvaljeni, koji se umiju prilagoditi svakomu družtvu, svakomu značaju, koji znadu izpričati svaku slabinju, koji se trude, da se snize i prilagode ma i najprostijemu ponjanju. Prijazni i dobri Oleš zavoli s mjesta Gustava,

a Gustav njega. Srce je mladenačko svakomu otvoreno a u onaj čas, u koji poćuti rajskih milina, još je sklonije prijateljstvu. On je bio veseo, on se je vrpoljio, šalio, smijao, plakao — nije znao, šta da počme. A Marija? Bijaše žalostna. Ona je nazrievala u Olešu čovjeka, komu je mogla povjeriti svoju sudbinu, dapače ona ga je ljubila; ali odkako je posljednji put vidjela Gustava, odbijalo ju je nešto od Oleša.

Ona ga je ljubila, ma bez nade, sukromice, ponosito; nije mu htjela odkriti ljubavi. — Gustav se je domišljao tomu, ali mu se je pričinjalo, da je na uvieke za nju ohladnio, da će ona biti s drugim sretnija. I nehotice bijaše veseo al ujedno nemiran; mislio je, da ne smije doći do vjenčanja; nije htio oženiti Marije, a ujedno nije htio, da mu ju tko preotme. U njegovom srcu bijaše preostatak ljubavi, pomiešan s gnjevom i zavidnošću, bijaše med, ocat i žuć, bijaše hrana, o kojoj veli persijski pjesnik: nikomu ne bih savjetovao, da se je okusi.

Sutra dan imalo je biti vjenčanje. Sve se spremalo, sve se uzžurbalo. Oleš samo da nije pomahnitao, a Marija bijaše sjetna i nevesela. Svatko si je na svoju tumačio tu sjetu, a jedini ju je Gustav razumio.

Pod večer, kao što obično, ode Oleš kući. Bijaše krasna večer; akoprem je jesen ogolila drveće, podušila cvieće i požutjela travu, to je ipak nebo bilo vedro, sunce sveudilj jošte toplo, a povjetarce blago — tek slutnja neka, da će domala banut zima, obuze uvehli a svedjer jošte živi sviet.

Sve se zabavljalo pripremami. Gustav osta na samu, podje u vrt i kao da ga je magnet vukao, namjeri prama onoj klupi pod kestenom. Koracajuć polagano napried začu šuštanj suknje. Glednu, — a to pod bazgom zabjelasa se kroz tamu suknja. Na klupi je sjedila Marija: oborila glavu, podslonila se na ruku, zastrla oči rubcem —

sjedila je i plakala. Gustav se preseneti i stade. Ona plače? pomisli Gustav. Nije l' ona prelomila vjere? Plače l' ona mene? Žali l' ona mene?

Postupi nekoliko koračaja i stade. Marija se prene i podigne glavu.

— Mi se uviek tuj nadjemo, započe iztiha Gustav. To nam je preostalo iz mladih jošte ljeta. Srce nas udilj vuče na jednu te istu stranu!

— To je jamačno posljednji put, odgovori Marija. Srca naša odavna se već ne znadu, a mi, raztreseni širom svieta, ne ćemo se valjda nikad više razstati.

— Tu se mogu sastat spominjanja, prihvati Gustav.

— Dvojim, odvrati Marija. Ono, što je bilo, neda se vratit — čemu dakle spominjanje? čemu? Ono nam neće svietit budućnosti — dakle — valja ga ugušit! Marija uzdahnu.

— Ono ne umire, odgovori Gustav — ono žive s čovjekom, ono se savije čovjeku oko srca; kad on umre umru i spominjanja, al prije — nikad.

— Umore ih nove dužnosti i nov život! — Čudne li sgode! Danas se tuj sastadosmo, da se oprostimo — na pragu drugog nam života!

Gustavu stade srce silnije udarati — obuze ga žalost. Zar nju da izgubi!! U taj par zapazi razcvalu bazgovinu i nekadanju svoju Mariju — i žalostan obori glavu.

— To nam je već drugi sastanak, odpoče iznovice Gustav, ali nam nije onakav, kao što je bio onaj prvi.

— Žalostniji! tà sad se za uviek razstajemo, odvrati Marija kroz suze.

— Daj, da se na razstanku barem nazovemo onimi imeni, kojimi smo se nekoč zvali.

— Ti si me uviek Marijom zvao!

— A ti me zovni Gustavom — kao što nekoč!

— S Bogom, Gustave!

— S Bogom Marijo! Približiše se pa pogledaše. U očiju biedne djevojčice zablistaše dvie suze, a dvie joj se oboriše niz bliedo lice. Oboje bijahu u srce dirnuti — oboje se opominjahu prošlih dneva. Gustav udari u suze — privi se uz nju, ogrli ju, a novi ih cjelov sjedini — na uviek.

Probudiv se oda sna, u koji ih je uljuljao zagrljaj, pogledaše jedno drugoga pa se zastidješe.

— Marijo! odpoče Gustav, ti si moja — ti ne možeš za drugog poći! Dva put nas je spojila sveta sveza naših srdaca, a na oči ovog neba — od djetinstva bili smo si namienjeni! Ja te ne dam — ma nikomu!

— Ja sam tvoja! odgovori mu Marija, prekloniv glavu na njegovo rame. Tako je — na uviek. Ajde, bježimo odavle! Sutra će me ogrnuti vjereničkim ruhom, sutra će mi zapovjedit, da pristupim k žrtveniku! Ajde! bježmo!

— Dobro! prihvati Gustav bezbrižice. Idi pa se spremi; za dva sata čekat će te za vrtom moji konji, a mene ćeš naći ovdje.

Razidoše se. Gustav ode u sobe. Tu je sve bilo spremno za sutrašnje veselje; skupocjene tkanine, uresi, cvieće, odielo — sve to bilo porazbacano amo tamo po sobah. Jedni stavljaju svieće u girandole, drugi lašte pod, treći donašaju cvieće itd. Gospoja Vernerova bijaše u kuhinji. Sve bijaše na nogû, sve se spremalo za svečani sutrašnji dan.

— A sutra, pomisli pjesnik, dohvativ šešir, sutra će biti u mjesto toga veselja tek zabuna i žalost. Sutra će plakat i lamat ruke, sutra će me proklinjati — sutra će nesretni Oleš, koji sada sladki sanak snije, očajati! O živote čovječji! O srce čovječje! Pošao sam, da budem u svatovih, a ja doveo kući ženu, Mariju, prvu zviezdu

moje mladosti! Mariju, koju je jedan trenutak uzkrisio od mrtvih!

Za dva sata i eto lete cestom konji uzagrebce, gospoja Vernerova moli molitvicu, gospodin Verner pošao na počinak, a Oleš, uljuljan sladkimi snovi, spava! Nesretna djeco!

IV.

Zabuna.

Sliedećega dana — bijaše jošte jako rano — dodje Oleš o izhodu sunca, da pozdravi dan svoje sreće u očiju Marijinih. Sve već bilo na nogû, sve se je prestravilo: sluge bježale po dvorištu, po kući, Fran stojao na pragu sa nabitom puškom, gospoja se Vernerova onesviestila, gospodin Verner bez vlasulje. . . .

Šta se je dogodilo? viknu prestravljen Oleš te poskoči na hodnik. Gospoja Ostrovska izkoči pred njega te stade ruke lamati, a kako je bila strašna i zaburmućena, čovjek bi rekao, kad bi ju inom kojom sgodom susreo, da se je sama paklena srda nacmrkala burmuta.

— Aventure! Nesreća! vikaše gospoja Ostrovska, Marija pobježe s Gustavom!

Oleš se zapanji, pogleda, pa se stade lupat rukom o čelo.

— Kada? Danas?

— Juče u večer. Danas istom doznadosmo, da je nema; vrtlar je vidio, kako su se odvezli, ali nam nije htio dojaviti!

— Sad mi je istom puklo medju očima! viknu Oleš — kao da sam se od dubokog sna probudio. Ode k Vernerovim. I oni ga dočekaše i pozdraviše istom novosti; svako oko bijaše suzno, svako srce uzrujano.

— Mislio se je oženiti, vikaše gospodin Verner, a zašto mi nije rekao? Zar je trebalo, da okalja moju

kuću, moje ime? Ja ću ju izključiti od nasljedstva! Ja se je odričem, ja ju proklinjem!

Gospoja ga Vernerova cjelivaše u ruku i plakaše.

— Ne govori toga, ne govori! Kletva ne ostaje na djeci, ona se vraća na roditelje.

Fran se zakle, da će Gustavu sasuti pušku u glavu. U tinji čas doznadoše svi susjedi, šta se je dogodilo; tu se je svašta pogovaralo, naklapalo, nagadjalo — svatko je inače pripoviedao, svi su se sgražali. A tko ne zna, da samo dobričina prašta, da se samo farizejska ruka može nabaciti kamenom na nesretnika?

Oleš se vrati kući, te će u večer prirediti samokrese: napuni ih, navi kokote, napisa Mariji pisamce, odposla ga, zatvori se, sjede i uze misliti; nekoliko puti pokuša, da se usmrti, ali uzalud — nije bio dosta jak. Legne spavat, a sutra dan ode za granicu. Vele, da ga je u Parizu operna neka plesačica, s kojom je sav imetak prosuo, ljubila — sve do zadnjeg novčića. Kako mu se je nadalje godilo — toga ne zna nitko, a ni ja ne mogoh doznati.

V.

Njih dvoje.

Marija i Gustav, udilj jošte uzhićeni onim nježnim i djetinjim razgovorom, priviše se jedno do drugoga, te udariše prama Vasilkovu. Gustav bijaše sretan, nu neki strah i stid narušivaše mu sreću. Uvidio je, da nije plemenito uradio; on se je trudio, da izpriča taj čin svojom ljubavi, ali uzalud — nije se mogao opravdati. Vidio je ljagu, kojom će sviet okaljati ruho njegove ljubimice; u prvom zagrljaju snivao je o poniženju, kojim će ga naplatiti.

Ona nije mislila o tom, ona se je predala dušom i tielom Gustavu, ona je sve zaboravila, ona ga je

ogrlila svojim rukama, privila se uza nj; kad bi ju on zapitao ma o čem, ona bi, zaklopiv oči, odgovorila: Ta ja sam tvoja! Za nju se je sve svršilo, ona nije marila što će sviet govorit i klevetat, nije hajala, što će joj se svjetina smijat, što će se roditelji gnjevit, nije marila ma ni zašto, ona je sve zaboravila! Ona je sav sviet ostavila za sobom! Gustav prvi plati svoju smionost: on odredi dan, u koji će se vjenčati, a da izbjegne svakomu priekoru, ostavi ju u kući svoje susjedkinje, odlučiv, da će ju istom onda uvesti u Vasilkovo, kad mu bude ženom. Ali Marija ne htjede toga. Ona nije pojmila, čemu to. Svaki put, kad bi se Gustav od nje dielio, te polazio na noć u Vasilkovo, iztrča za njim na hodnik, pa ga uze nježno grlit i moljakat:

— Povedi me sa sobom! Uzmi me sa sobom!

— Drage volje, Marijo — ali zar mogu? Prokleti taj sviet, koji mi je oteo toliko sretnih časova, još će mi otet i tvoj pošteni glas! I mene boli, kad se otimljem tvomu zagrljaju — ali to činim tebe radi!

— Ali ja toga neću! znala bi mu odgovoriti Marija; marim ja za glas — ta mirna mi je sviest; marim ja za sviet — ta ti si moj! Povedi me sa sobom! I privinu razžareno svoje lice njegovomu. Gustav se najzad ote njenu zagrljaju i pohiti nujan kući, a sutradan vrati se opet, da iznovice uz nju dan potrati.

Prodje nekoliko dana — sjedjahu kod peći na kanapetu; bijaše hladno, jesensko podvečerje. Posumračilo se, a i oni sami samcati razgovarali se o svojoj budućnosti, o budućem domaćem životu, o budućoj svojoj djeci, o svojoj tihoj starosti; stvarali kojekakove osnove pa se grlili. Gustav, odkako je napisao Vernerovim pismo, bijaše se ponešto smirio te je pomagao Mariji graditi kule u zraku; tek gdjekad, kad bi se sjetio zapuštenog jadnog Oleša, naoblačilo bi mu se vedro čelo. — Oleš će se takodjer oženiti, reče mu Marija, on ti je valjan

mladić, on će ih deset naći, kojimi će zamieniti mene; takav ti vjetrenjak lahko zaboravlja!

— Dao Bog! Želim, da ne bih s toga stradao, prihvati Gustav. Dok su oni tako govorili, donesoše svieće, novine i listove, a Gustav ih s mjesta otvori. Jedan list, crno zapečaćen, bijaše za Mariju; ona uzdrhta, uzev ga u ruke i pogleda Gustava; on sav uzrujan, kao da je slutio, od koga je pismo. Marija je znala, od koga je pismo; nasmjehnu se pa ga polagano razpečati; kad ga uzela čitati, probliedi, a dočitav pismo vrisnu, sruši se i pade u nesviest. Gustav priskoči i uze pismo. Bijaše to list od Oleša, u kojem im javljao, da će se ubiti. Drugi list, pisan u najvećoj jarosti, bijaše od gospodina Vernera; u tom listu proklinje kćerku i zeta. — Gustav ga nehtjede pokazati Mariji.

VI.

Olešev list.

Praštam se s tobom Marijo, u onaj isti dan, u koji sam te imao pozdraviti sladkim imenom: ženo! Praštam se s tobom, jer si drugomu zavoljela, jer niesi htjela, da budeš mojom. Opraštam ti, pa ti želim sreću, onu sreću, koju sam snivao s tobom doživjeti. Hvala ti na ono nekoliko trenutaka nadanja! S Bogom! Kad ti dopadne rukû ovo pisamce, znaj, da mene nema više u životu. S Bogom!

VII.

Otčev list.

Ti si ostavila kuću roditelja bez njihove privole, bez njihova blagosova; ti si osramotila i obružila roditelje. Ti si pobjegla iz otčinskog doma, kao iz kakove težke tamnice, pa si si odabrala vriedna odista razuz-

danca. Da mi se niesi vratila roditeljem, jer ti odsele nemaš a i nećeš imati roditeljâ — ti si se odrekla roditeljâ. Neću da te znadem, neću da te tko i spomene; zabranjujem ti nositi moje ime, zvati se mojim djetetom, proklinjem te i sazivam kazan božju, koja će te do mala stići. Dao Bog, te poginula onako sramotno, kakono si zavriedila, a ne nadaj se, da bih se ja ma ikada smilovao; ne dolazi mi na oči, ne vraćaj se, sve ti je uzalud, ti mi se nećeš umoliti; ja te ne znam a i neću da te znadem; na samrtnom ću času sve to opetovat.

J. Verner.

VIII.

Ž i v o t.

Neću vam opisivati ono nekoliko sretnih dana, ono proljeće, u kojem su živjeli Marija i Gustav; ti dani još uviek ne bijahu oni, štono ih je njih dvoje izgledalo: tištio ih je gnjev roditeljâ pa očetva ukletva. Nauživ se svake slasti, ljubakanja i razgovora, zirnuše nakon nekoliko dana u vedru budućnost, i opaziše, da je sumračna, duga, žalostna. Marija je u njoj vidjela tisuće promjena, zabava, osjećaja, vidjela je dom, djecu, vidjela je sav ženski sviet. Ali pjesnik, jadni pjesnik osjeti, da mu je mraz pao na srce, a žar ljubavi, da je stao jenjavati — ta nasitio se je ljubavi! Prodje nekoliko dana i on odkri u Mariji ne angjela, već običnu krasnu ženu, krasnu ženu, koja je dušom i tielom njegova, ma koja je puna zemaljskih osjećaja i misli. Zamietiv, da se je prevario, obori sjetan i neveseo glavu: mišljaše, da se pod velom ljubavi krije angjeo, a kad tamo, to je čovjek. Marija je na svjetsku shvaćala njegov pjesnički žar, njegovu tanahnu ljubav; ona nije razumjela i pojmila njegove ćudi; nije mogla ponimati njegovih misli, prisluškivala je njegove rieči, a ponjala je samo ono, što je

godilo njezinu srcu, pa je mislila, da to mora tako biti a zašto? — toga nije znala. Često bijaše zamietiti, da je svako od njih ine ćudi, inih težnja. Kad se je Gustavu prohtjelo tumarati po bliedoj mjesečini, ili slušati poj slavulja, kad mu se je htjelo, da se s njom prošeće i naužije sladkih misli — sjeti ga Marija, da će sad na k večeri ili na počinak i tako mu razprši nebeske mislí i zanos svojimi zemaljskimi istinami, svojom zemaljskom mraznom zbiljom. Kad bi joj govorio o nekadanjoj djetinjoj ljubavi, ona bi mu znala reći, da voli sadanju; kad bi se pjesnik zaglibio u svoje pjesničke misli, nadošla bi ona, te bi mu ih pomrsila kakovom godjer tricom; kad bi on na glas snivao o svietu, o nebu, ona bi ga prekinula te uzela govorit o odielu, o budućoj djeci, o jelu itd. To je domala osvjedočilo Gustava, da se pjesnik, hoće li da ostane pjesnikom, ne smije sputati bračnimi okovi, da je pjesniku ljubiti tek iz daleka, tek koji časak: čim se je zasitio i približio právomu, materijalnomu životu, ponestaje mu najmilijih mašta. Uvjerio se je jadnik, da nema na zemlji angjela, akoprem u onom trenutku, kadno premogne ljubav, u onom omamljivom trenutku, kadno izčeznu pred ljubavnim žarom sve čovječje grieške, ponarastu i čovjeku krila; uvjerio se je, da je pjesnikova sreća u maštah i u nadah, a da je nikad nije tražiti u dohvatnoj zbilji.

Al sve to bijaše prekasno; trh materijalnog života obori se na nj svom svojom nesnosnom težinom, a Marija njegovog djetinstva, Marija njegova ljubimica, prometnu se običnom Marom: o pasu joj svježanj ključeva, na glavi spavaća kapica, a na nogû izvrnute cipelice.... I tako razkoši, koje su mu se iz daleka pričinjale blistavimi i dugotrajnimi, pobliediše i postadoše običajnimi — — —

Dakle nas sanje zavode? Dakle je sreća samo u sanjah? uze se pitati Gustav. Dakle nas zbiljnost, koje

se dostanemo, povjerovav sanjam, vara? Ne! — odgovori si Gustav. Sanje nas samo u tom zavode, što nam prikazuju dugoviekim ono, što u istinu traje tek koji časak. I tako obično biva sa srećom: dugi sni, kratka java a nakon nje vjekovi spominjanja i kajanja.

IX.
San i java.

Zar sam se mogao nadati u onom toli sladkom zagrljaju — uze si govoriti Gustav, okružen knjigami, u kojih je iznovice stao tražiti zabava i zamama, štono su utrnule u bračnom životu — zar sam se mogao nadati, da ću se tih razkošja tako brzo presititi, zar sam se mogao dosjetiti, da će mi ono, što mi je prividice obećavalo cielu vječitost sreće, podati tek koji dan sreće, zar sam mogao predvidjeti, da će ljubav tako brzo minuti, da će se tako brzo razplinuti u razkošju? Njezin viek produljuju zaprieke, suze, očajanje, a zagrljaj ju gasi. Tko bi se bio nadao, tko bi bio povjerovao — ma i slutio — da je život uz ljubimicu tek dugotrajna obmana, u kojoj malo po malo komad po komad gubimo od zanosa i žara, kojim smo ju ogrijali; tko bi bio rekao, da ćemo se mramoriti, kad budemo zamietıli, da je to tek žena, angjeo bez krila, angjeo bez srca — tek obična žena! Pa ipak valja nam se najzad nadati i onomu, čemu se ni u snu niesmo nadali, dok smo ljubili.

Privrženost, štovanje i sve ostalo može ostati, ljubav ne preživi ni prvih razkoši. Privrženost ti je navika srca, štovanje dužnost sviesti a ljubav pjesnički san; ako si ju voljan zadržati, nemoj je dirati; ona ti je mjehur sapunice: čim si se ga dodirnuo, promieni se u kap kalne vode. — Ali nema druge, ja sam oženjen, pa ću vršiti sve dužnosti, koje će mi nametnuti ovaj stalež,

poći ću stazom života, pa da si zasladim dosadu, posvetit ću se radu, prijašnjemu onomu mišljenju i snivanju, zaglibit ću se u knjige!

Tako i učini; Marija je danju našla u kući dovoljno posla i zabave, i tim je izpunila vrieme, koje je morala sama samcata provoditi; pod veče bi se sastali, pa bi razgovarali i čitali. Čim se je većma upoznavao sa svojom ženom, tim se je većma izjedao; on se je sve jače i jače uvjeravao, da ga ona od svih najmanje razumije. Marija bo, krasotica, da joj nije bilo para, dušom i tielom njegova, lavica, koja će za mlado svoje poći u borbu, te će se dati ubit, Marija — nije imala u duši svojoj ama ni iskrice poezije! Za knjige nije osobito hajala; ona je čitala samo one knjige, u kojih je našla štogodj smiešljiva — inih knjiga nije razumjela. Pjesnički uzhit bijaše po njezinom umu neka munjenost, šenutost, neponjatna neka pomuna sjetila. Lord Byron, ljubimac Gustavov, bijaše joj predosadan, te je voljela Pigaulta, zbirke dosjetaka, peckave pjesmice i slične tričarije, o kojih Gustav nije htio ni čuti. Pomislite dakle, kakav je to bio život uz ženu, koja nije dielila njegova mnienja, koja nije razumjela njegovih misli, koja nije mogla shvatiti njegova ukusa, koja — da u kratko reknem — nije razumjela ni abecede onog jezika, kojim je on za cieloga svoga života i mislio i govorio. Na svu sreću bijaše Gustav uztrpljiv (a to je riedko naći u pjesnika) jer je znao, da se je Marija žrtvovala za nj; on joj bijaše zahvalan za onu nježnu, ugodljivu privrženost, kojom se odlikuje majka, sluga, pas, ljubovca i žena. Marija se je starala, da mu udovolji svim materijalnim potrebam, ona je na sve mislila, ona nije ni najneznatnijih malenkostih zaboravljala, samo da se ne bi on zabavljao timi sitnarijami, samo da bude dokolan misliti, pisati, čitati i zanimat se onimi poslovi, za koje nije znala, koja im je vriednost, koja im je svrha. Tako

je živio Gustav s Marijom, pjesnik sa ženom; to je bio nuždan posliedak onih sanja, koje su podavale nadu, a dušile slutnje i savjete razuma.

— A zar su sve žene takove, kao što je Marija? mišljaše Gustav. Zar ni jedna od njih ne razumije uzhita i poezije onog svieta, s kojeg me je Marija povukla na zemlju? Zar se ni jedna od njih ne može uzdržati uz svog ljubimca u poetičnom onom nebu prvih trenutaka ljubavi? To ga je pitanje, na koje nije mogao inače odgovoriti, van niekom, uznemirilo. — Dakle ja bih bio mogao postati sretnim, progovori sam sebi, ali niesam umio ni tražiti ni naći!

X.
Shakespeare.

Gustav se zaputi u grad; bijaše mu već dotužalo, akoprem je živio na milom si selu. Svaku misao pomutila bi mu žena, pitajuć ga svaki čas: bi li jeo? Dotužalo mu, gdje ga je udilj nudjala tjelovnom hranom, a nije ga kriepila duševnom hranom, pouzdanim razgovorom; ako je i razgovarala s njim, to je razgovarala tek o dosadnih domaćih sitnicah, a to mu je dosadilo — s toga je i pošao na put. I opet je ponesao sa sobom svoje pjesme, svoja djela, da ih dade pod tisak, ali ne kao što onda, kad im je morao tražiti otca, koji bi ih o svom trošku iznio na svjetlo: sad ih je ponio, odlučiv, da će sam namiriti tisak. Ovaj put su ga i knjižari inače dočekali. Onaj isti žuti knjižar sa crvenimi zalisci i izgrizenimi ustnicami, koji je okrenuo i njemu i njegovim pjesmam ledja, ponudi mu stolac, kataloge, uze se nasmijavat, i previjat — jer je njušio novaca— kao kudrov, kad vidi, da imaš u ruci komad hljeba. Kad nebi ovakovog morao sažaljivat, to bi mu se morao smijati. — Pogodiv tisak, baci pjesme i sjede izbirati knjige,

što ih je imao ponieti kući. Čitavu hrpu knjiga stavilo preda nj, a ridji tiskar i knjižar stao trljati dlan o dlan, računajuć već unapried svoju dobit, uzeo se oblizivati i čifutariti hvaleć svako djelo, pripoviedajuć doskočice, šale i kojekakve bibliografične viesti, i to onom ljubkosti, koju obično privale robi, ako je tko mnogo kupi. Čudnovato, da su se i židovi mogli tomu priučiti!

Dok se je Gustav zabavljao knjigami, udjoše u knjižaru dvie gospoje. Knjižar, prije nego što će im ponuditi da sjedu, poskoči da vidi, kako su došle. — U kočiji! — S mjesta izvuče iz poslovnice dva stolca, pa se uze klanjat i udvoravat svimi mogućimi jezici ovoga svieta!

Gospoje pogledaše Gustava, a Gustav njih.

Bijahu dvie gospoje: jedna srednje dobe, prilično debela, bijaše obična ni najmanje osobita lica; druga, mlada, bliedolika, vitka, bijaše dražestna plavka, a da je imala krasnije zube, bila bi u istinu liepa. Plavka, poveseliv se kao malo diete, dohvati katalog.

— Ah majčice! progovori plavka, ala ću si nakupovat knjiga! I stade brzo i požudno izabirat pjesnike, povjestnike, moraliste, romane, sve što je bilo nova, znamenita ili zanimiva. Knjižar joj je nekoliko puti podmetnuo nešto starije knjige, koje niesu ništa vriedile, a ona mu je svaki put, tek što je pogledala knjigu, odgovorila:

— To mi je odavna već poznato! Čitala sam, čula sam već o tom, to ne vriedi ni krajcare!

Gustav joj se uzeo čuditi, a tiem više, što je zamietio, da se je ona — po svoj prilici — sveudilj bavila knjigom.

— Za što niesam takove našao, pomisli Gustav, razjadjen do gole duše, nas dvoje bi se slagalo! I ona će se prevariti, birajuć si družtvo i supruga! — On će ju ljubiti, al je neće razumjeti!

Blieda gospojica zatraži najzad najnoviji prevod Shakespearovih djela, ali nesreća htjede te je Gustav uzeo upravo posljednji primjerak.

— Ovaj je gospodin, reče knjižar, pokazujuć na Gustava, kupio posljednji primjerak; moguće te bi Vam ga ustupio. Gospojica se zabuni, ali želeć svakako Shakespeara, osmjeli se, okrene se Gustavu te će mu posvema tiho:

— Ne biste l' mi mogao, gospodine, ustupiti Shakespeara? Težko bih ga gdje drugdje dobila — bit ću vam veoma zahvalna — —

— Ustupit vam ga ne mogu, prihvati Gustav, ali ako mi dozvolite, gospojice, ja vam ga poklanjam. Sretnim ću se scieniti, budem li vam mogao njim poslužiti!

Majka i kćerka ostadoše upanjene, ne znajuć što i kako da mu odgovore — niesu poznavale Gustava; budu li šutile — moguće te će ga uvriediti; a niesu znale, kako bi mu rekle i šta bi mu rekle. Gustav, da ih izbavi iz neprilike, preda knjigu poslužniku te progovori:

— Danas je dašto ušlo već u običaj, te ne primamo darova van samo od poznatih, ali medju nami je to svejedno. Mi niesmo tako sretni, te bi se medjusobno upoznavali, a moguće te je ovo prvi a i posljednji put, što smo se vidjeli; nije l' dakle pravo, da podamo jedan drugomu ma kakav spomenak? Štovat i obdržavat običaje mogu oni ljudi, koji nemaju pametnijeg posla, ali onaj, koji Shakespeara čita, da pazi na takove tričė?!

Majka se i kćerka pogledaše, a gospojica se tako zahvali Gustavu, da bi on bio dao za tu zahvalu cielu knjižnicu a ne tek Shakespeara, i to jošte prevedenog. Sad započe Gustav sa neznankom razgovor, u koji se nije majka ma ni riečcom uplitala. Prodje jedan sat i oni se tako upoznaše, kao da su od djetinstva zajedno živjeli, akoprem nit je on znao, kako se ona zove,

nit je ona znala, kako se on zove. Kad im se je bilo razstati, oprostiše se, pokazujuć si očima, da im je žao, što se moraju razstati. Na pragu si izmieniše biljete, a Gustav, veseo što se je s njom upoznao, podje kući.

— Za što moja Marija, mišljaše putem Gustav, ne čita Shakespeara?!

XI.

Lucija.

— Krasno li se upoznasmo, draga moja majčice, klicaše Lucija, pljeskajuć rukama i skačuć po sobi.

— Veseli me, da ti je ovaj gospodin omilio, ali uzpregni se i pričekaj, dok koju potanju o njem doznademo.

Uzpregni se! Staračke rieči, hladne rieči! Reci de poetičnom srcu mlade djevojke, reci de vatrenomu mladiću: uzpregni se! Htjeti ih suzdržati pukom riečju, jest isto, što htjeti prstom zadržati bujicu, štono se survala niz brdo. Lucija je sprovela noć u najljepših snih. Taj se je čovjek, koga je slučajno upoznala, jur udomio u njezinom srcu; on ju je razumio, on joj je mogao stvoriti onaj poetični život, za kojim je ona čeznula, o kojem je ona snivala, on joj je mogao to učiniti i on jedini. Ljudi, koje je vidjela oko sebe, ti stvorovi bez duše, govorahu joj udilj o konjih i kartah, o odielu i kočijah a on o Shakespearu i poeziji! Njih dvoje zajedno bi se moglo vinuti nebu pod oblake, njih dvoje moglo bi zajedno prosnivat sav svoj viek! Lucija je u toj vrućici nadâ sprovela čitavu noć.

— Poći ćemo na selo, ondje ćemo čitat, šetat, pjevat, igrat, snivat, maštat, ah, biti ćemo sretni! Mi ćemo se razumjeti, mi ćemo slutit svoje misli, mi ćemo letjeti visoko, letjeti daleko!

— Majčice! dovikne joj djevojka, ustav posve rano, cielu noć sam gledala u snu gospodina Gustava, meni se čini, da ga ljubim.

— Uzpregni se, diete moje! odvrati joj majka.

U večer dodjoše gosti na čaj, ali Gustava ne bijaše. Majka zabrinuta i nespokojna upita jednoga od prisutnih gosti, da li pozna gospodina Gustava.

— Kako ne, ta ja sam njegov susjed! odvrati gospodin Perelka. Čudan vam je to svat! Poviest njegova života priliči bajci. Izprvice vam bijaše sirotinja; spasio je grofinju N., kad su ju htjeli pogaziti konji; za onda bijaše grofinja uboga, kašnje je dobila parnicu, pa mu je zapisala sav svoj imetak. Nema tomu davno, što je oteo svoju sestričnu pa ju i oženio.

— Dakle je oženjen? zapita Lucija, začudjena i prestravljena.

— Već godinu dana! odgovori gospodin Perelka.

— Ta to je pogibeljan čovjek! prišapnu majka. Oteo sestričnu! Šta velite gospodine? Oteo sestričnu!

— Oteo ju u oči vjenčanja! Pst! Eto i njega! Unidje Gustav, — primiše ga hladno. Lucija bačena sa visine svojih sanja, ne progovori ni riečce — bijaše nujna, mučaljiva. Gustav pogleda Luciju — a opaziv gospodina Perelku, puče mu medj očima.

— Oni već znadu, šta se je sa mnom dogodilo, pomisli Gustav, al ništa zato. Sjede uz Luciju i započe razgovarat o poeziji i o knjigah. Lucija je izprvice šutila, ali ne potraja dugo, a žice njezine duše zatitraše te ona zaboravi sve, što je bilo. Gustav je neosjetice navijao govor na ono, što joj je htio izpovjediti, te je neprestance uz nju sjedio, akoprem je dobro znao, šta su mu htjele reći nemirne oči Lucijine majke, koja je neprestance motrila njih dvoje.

— Vjerujte mi, gospojice, reče joj na poslied Gustav, da sam sjetan i neveseo, odkako se nas dvoje upo-

znasmo. Mislio sam, kako bi sretan bio onaj čovjek, koji bi si našao dušu, sličnu svojoj, dušu, koja bi ga mogla razumjeti. Onaj, koga ne prieči sudbina, da oživotvori svoje nade, onaj, koga sav sviet razumije, lasno nadje dušu, sličnu svojoj — ta ima ih na milijune!

— Ali to je čudnovato, gospodine, upade mu u rieč Lucija — vi govorite, kao da nieste oženjen!

— Istina je, govorim i osjećam, kao da nikad niesam bio oženjen! odvrati Gustav.

Lucija, hoteć izpitati istinu, zaviri mu u oči: oči su to isto govorile.

— To mi je nerazriešiva zagonetka, nastavi za koj čas Lucija. Ja sam mislila, da vas je ona, koju ste si toli silovito i strastno posvojio, morala razumjeti, da vam je morala biti drugom dušom!

Gustav zašuti i potrese glavom. Lucija usta sa stolca, nasmješi se i pomisli: Ona ga ne razumije, a ja ga razumijem! I Gustav ustade: on je očitovao svoju, on je sbacio veliki teret sa svog srca. Njih se dvoje ponešto smirilo i razišlo, ali majka, udilj zabrinuta i zabunjena, nije smetnula oka s djevojke; srce joj nije dalo mira, i ona je pazila na svaki mig svoje kćerke i sva se je prepala, kad je opazila zavodnika, na kog nije ni pomislit mogla, a da se nije, osjetiv neku pobožnu stravu, kradomice prekrstila — kao da je nečastivog opazila.

Gustav, sav u mislih, izadje iz družtva, a u njegovom srcu odpoče žestoka borba. U njegovom se srcu sukobiše dvie žene: Marija, koja mu je sve žrtvovala, a nije bila za nj stvorena, Marija, biedna, priprosta, koja je nebo vidjela na crkvenom svodu a ljubav u toplom bračnom krevetu — Marija, s kojom su ga vezale nerazriešive sveze zahvalnosti, privrženosti, prisegâ — — — i Lucija ovjenčana pjesničkim viencem, oduševljena Lucija, koja je očima svoje duše opasivala svietove, vie-

kove, koja je lasno ponimala zanos, krasotu pitomih okolica, ako i nije bilo razvješenog rublja, gusaka, kokoši, plievova — Lucija, koja je poput orla mogla živjeti u onoj visini, — do koje neće svatko doletjeti, pa ma i doletio, to neće moći živjeti od tanahne one hrane!

K Luciji vukla je Gustava — pjesnika — sreća, k Mariji vukle su Gustava, — čovjeka poštenjaka — dužnosti. O grozna žrtvo! Jedno od tog dvoga morao je žrtvovati: ili kriepost ili sreću. Gustav je cielu noć mislio, plakao i sdvajao, bacao svoj vjenčani prsten, puzao za njim, tražio ga, ljubio ga i molio za oproštenje. Palila ga je vatra iznutrica, a nemir ga je mučio. Rano u jutro stajali već zapregnuti konji, a Gustav se vrati kući, žrtvovav sreću kriepost i ostaviv Luciji pismo — oprostno pismo.

XII.
Gustav Luciji.

Je l', da smo se razumjeli, je l', da nam nije treba da si tajimo — možda kakovim ludim svjetskim običajem i navadam za volju — ono, što nas je oboje osjetilo? Je l' Lucijo, da bismo bili sretni? Ta mi se je pomisao zasjekla u srce, ona mi je srce zakrvarila, a za dugo, za uviek oduzela mir i pokoj. Ja se borah ali dužnosti moje otrgoše me od sreće. Marija mi je žrtvovala čast — najveće dobro, što ga ima žena, ona me ljubi, ona nije kriva, što me ne razumije. Ja je ne mogu zapustiti, jer osjećam, da bi ona bila za uviek nesretna, kao što ću i ja bez tebe, Lucijo, za uviek biti nesretan; duše se naše slažu — glasba našega života bila divnim rajskim skladom. Prokunimo udes, koji nas je odielio, pa vjerujmo, da će se duše, koje se na svietu ljube, naći u nebu. Eda bismo bili slobodni ma i pod suhe dane,

ma i nad samim grobom! Sretna mene, Lucijo, kad bi mogao s tobom koracnuti ma i dva koraka samo stazom ovoga života! S Bogom — dok se opet vidimo — tuj il tamo — a svakako s Bogom, dok se opet vidimo!

XIII.

Odgovor.

Kod kuće ga je čekao osobit odgovor na to pismo.

Na stolku u sobi, gdjeno je Marija, prigotavljajuć čaj i grleć svoga Gustava, nastojala, da mu osladi povratak, propitkujuć ga udilj, koja mu je nevolja namrštila čelo, kakova mu treba bilja, kakovih li liekova — na stolku ležaše Shakespeare i prilično krupno pismo. Bijaše to odgovor od majke. U tom pismu bijaše i ono, što ga je Gustav pisao Luciji a bijaše — razpečaćeno!

— Ne znam, pisaše majka, kako ste se mogao drznuti, te počiniti čin, kojim ste nas uvriedio. Toga ne ponjam ni ja a ni moja kćerka. Šaljemo vam list, što je nehotice otvoren, i poklon, što smo ga neoprezno primile, a to Vas je, gospodine, osmjelilo. Od srca želim, da biste zaboravio poznanstvo, pa da se posve razkrstite s nami.

Kornelija D.... F....

Gustav planu od jarosti, sgužva pismo i baci ga u peć — a iz zavitka izpadne mu list, što ga je pisao Luciji. Gustav ga otvori bezbrižice, i sav se nadje u čudu, opaziv, da je na kraju nepoznatom mu rukom a sitnimi pismeni bilo napisano: s Bogom! — dok se opet vidimo! a izpod toga sitno L. Nasmješi se, ustade i zače šetat po sobi.

— Šta je to? upitat će ga Marija, šta je u tih listovih, te su te se tako dojmili?

— Dječarije! odvrati Gustav — sbog knjiga!

— Valjda ti ih niesu htjeli vratiti, doda zabrinuto Marija, a tomu je već tako davno! A valjda su skupe knjige? Gustav saže ramenima.

— Tako nešto! odgovori Gustav. Deder reci, Marijo, da mi odnesu gore te knjige.

— Odmah! I s mjesta uze sama Shakespeara, metne ga u pregaču i odnese u sobu.

— Metnula sam ti ga na kanape.

— Hvala ti! Lahku noć, srce moje!

— Boli l' te glava?

— Ne boli — ali sam suviše izmučen.

XIV.

Ja ga ne razumijem.

Do mala i Gustav podje iznovice na put. Tu zgodu upotrebi Marija, te mu uze uredjivat sobicu, veseleć se već unapred, da će sve to biti čisto i liepo. Na prozore stavi cvieće, koje je najvolio, knjige mu pootvara upravo na onom mjestu, gdje ih je prestao čitati, obrisa prašinu, opraši slike, a papire, štono su bili razbacani po podu, sakupi i stavi u pretinac pisaćeg stola. Zvjedljiva, kao svaka žena, pročita svaki izčrčkani papirić prije, nego što ga je bacila u pretinac. Bijaše tu listova, započetih pjesama, izprekrižanih bilježaka, opazaka, risarija, osnova i naslova kojekakvih djela — bijaše tuj pravo književno smetište.

Na svu nesreću bacio je Gustav na taj kup neoprezice i zaboravce pismo, što ga je pisao Luciji. Marija ga pročita, a misao, koju je u njem našla, obasja joj, poput munje, cielu budućnost.

— Dakle ja ga ne razumijem! viknu Marija lamajuć ruke, ja, koja sam se starala, da mu svaki časak svoga života posvetim, ja, koja sam i u snu mislila jedino o tom, kako da mu ugodim, ja, koja sam udilj mislila

na nj — jedino na nj! — Ja ga ne razumijem! I bjedni se Gustav muči meni za volju, on se žrtvuje meni za volju! A smiem li mu ja smetat, smiem li mu ja priečit, da ne dodje do sreće? Zašto me nije Bog obdario onim, čim je nadario Luciju — da bih ga i ja mogla razumjeti? Zašto bludi moja misao udilj po zemlji, dočim njegova boravi na nebu? Nesretni Gustave! Ja ne ću, da mi se ti žrtvuješ, — mi ćemo se razstati, a ti ne ćeš znati — zašto!

Staviv list medju ostale i poredav cvieće po prozoru a knjige po stolu, sjede, a suzam joj proplakaše oči i srce.

Bude l' ona, koja te razumije, tako mislila o tebi, kao što ja mislim? Bude l' ona zalievala tvoje cvieće? Bude l' ona sadila pod prozori tvoju bazgovinu, tvoje ljubice, tvoje ruže? Bude l' ti ona spremala drva za ogrjev? Bude l' te ona onako njegovala, kao što sam te ja njegovala? Bude l' ona tako njegovala mezimče svoje duše? Ni ja tebe ne razumijem! Ne razumijem! Istina, ti si jedina moja misao, jedina moja sreća — ti si htio meni za volju žrtvovat svoju sreću, čemu dakle nebih i ja tebi za volju žrtvovala svoje sreće? Ja ti ju žrtvujem, da, da, ja ti ju žrtvujem! Ta ja te ne razumijem! Ah! zašto te ne razumijem! — — —

I briznu plakat u sobici Gustavovoj; odavna već nije plakala, jer ona je živjela u Gustavu, a život joj je bio ugodan i veseo. Pobjeći mi je, reče si Marija, od ovoga mirnoga doma, od moga Gustava, od toliko uspomena, od tolike sreće. Pobjeći mi je, ali — kuda? kamo? Roditelji me neće primiti, — a nitko me ne pozna! Ma svakako ću uteć — neka bude Gustav sretan! I udari iznovice u plač; nije se mogla razstati sa domom; sjećala se je prvih dana, što ih je proživjela s Gustavom; u tom domu ugniezdile se njene misli; morala je uteć iz tog doma, a nije znala kuda? kamo?

XV.
Kćerka, otac i majka.

Kad se je Gustav povratio kući, ne nadje više Marije; otišla je sama samcata, pješke, ne ponesav ničesa sa sobom — ta šta je i doniela osim srca! Otišla je, a nitko nije znao kuda i kamo. Nesretnica! Nije razumjela pjesnika ali je razumjela požrtvovanje. Pošla je kući — pošla je k majci.

Bijaše pod večer. Marija umorena od puta a izranjenih nogû sjede; oči joj se otimahu za domom roditeljskim, za vrtom, za poznatim joj kestenom i za onimi livadami, na kojih je, djetetom jošte, brala sa Gustavom cvieće. Suze joj navališe na oči: mnogo je vremena proteklo od onih godina, mnogo se je toga promienilo; ona, nekoč mljezimče roditeljâ, sada prognanka, sirota bez kuće i kućišta, bez budućnosti! Samo psi ju prepoznaše, samo psi i nitko drugi. — Udje u sobu k majci i pade joj do nogu.

— Majko! Eto mene! viknu i pade.

Majka se prepade.

— Zar ti? Što se je dogodilo? Zar ti Marijo? A Gustav?

— Pobjegoh od njega i dodjoh k tebi.

— Zar te je odagnao?

— Ne! Gustav možda plače za mnom! On je zavolio drugoj, on ne može sa mnom sretan biti. — Moradoh ga ostaviti — vratih se tebi.

I zagrliše se, a mnoge suze orosiše taj zagrljaj.

— Ali otac — otac te neće primiti, nastavi majka za koji čas — njemu ne mogu o tom ni spomenuti!

— Dobro — pa ću i odavle pobjeć, odvrati Marija, podaj mi samo blagoslov na put!

— O ni pošto! Ja te ne puštam, doviknu majka, mi ćemo radje zajedno! Ajde sa mnom!

Po sobi se sprehadjaše gospodin Verner. Majka, vodeć za ruku kćerku, stupi sjegurnim korakom u sobu.

— Naša se je kćerka povratila! progovori odrešito majka, prije no što se je mogao gospodin Verner razabrati.

— Kćerka! zakrešti Verner, ja nemam kćeri! Ona je okaljala moje ime, ona nas je osramotila, ona nije mojom kćeri! Ja je ne poznam, ja sam ju prokleo! Ja nemam kćeri! I sunu Mariju, koja mu je k nogam pala, te poskoči na drugu stranu sobe. — Odtale, zmijo nijedna! Odlazi!

— Otče! Protjeraj me — ali me ne proklinji! odazva se slabim glasom Marija.

— Proklinjem te! viknu otac. Marija dopuzi do njeg, položi glavu na njegovu nogu i stade ju kroz plač cjelivati! Nesretna Marijo!

— Odlazi! Jesi l' čula? Odlazi, razuzdanko! Ja te ne znam — ja neću da te znadem! Odlazi! Odlazi! I lupi ju nogom po glavi. Marija se obezsviesti.

— Okrutniče! viknu očajana majka i ogrli kćerku, svoje si diete ubio — grdobo nijedna! Gle! to je tvoja krv! Ubij i mene, poubijaj sve, poubijaj, samo da ti sam samcat ostaneš!

Verner, opaziv krv, sakri si lice rukama, pohiti k vratima i htjede pobjeći.

— Ne! Ti mi ne utečeš! viknu majka, uhvativ ga za ruku, ne, ti mi lje ne utečeš, ubojice! Ajde amo! Gle! Napij se te krvi! Ubij i mene, ubij, čovječe bez duše i bez srca, ti, koji si me mučio toliko godina, dotuci nas zajedno — dotuci! Uhvati ga i stade mu očajana drieti odielo. Verner se upanji, pobliedi, rieč mu zape — nije mogao udariti u pomàganje. Mislio je, da si je kćer ubio, tresao se je kao šiba na vodi — nije znao, šta da uradi. U to se otvoriše vrata, a Fran sa svojimi hrtovi banu u sobu i — stade.

— Što je to? Tko je to? zapita Fran.

— To je truplo tvoje sestre, doviknu mu majka, to je truplo tvoje sestre, koju ti je onaj tamo ubio, to je truplo tvoje majke, koja ti se bori s dušom, a to je truplo tvoga otca, koji ti je prolio svoju krv!

Franjo akoprem je bio tvrda srca, priskoči sestri u pomoć i stade tješit majku. Otac, na pola mrtav, oslabljen, niem, ležaše onesviešten na kanapetu.

Marija se osviesti.

— Majčice! Majčice!

— Ajde, kćerko moja! Ajde! odazva se majka; zajedno ćemo u sviet. Ti ćeš ponieti tu ranu na čelu, tu ranu, koju ti je zadao otac — poći ćeš sa mnom, pa ćeš ga tužit pred ljudmi i pred Bogom! On neka ostane sam, neka ga grize sviest — ako imade sviesti!

Podjoše k vratima, ali Verner, skočiv sa kanapeta, zatvori vrata.

— Ti — odlazi! reče si kćeri. Ti — ostani.

— Jest, grdobo, da bi me mučio i pekao polaganom vatrom! Mi ćemo zajedno! Ti nećeš da znaš kćeri — nećeš znati ni mene!

Marija se ote majci, pobježe k vratima i izčeznu. Ali majci živo srce hoće da razpukne: odrinu muža i nagnu, vičuć iz svega grla, za kćerkom.

Majka se ogledavaše — opazi ju kako cestom hrli — poleti za njom — sastadoše se.

— Zar si ti, majko?

— Jest, kćerko moja, ja sam. Mi ćemo zajedno! Prigrli ju i uze joj sisati krv iz rane.

Fran, prilično uzrujan, stajaše na hodniku i sazivaše hrtove. Verner šetaše po sobi, popravljaše si vlasulju — a dvie ženskinje podjoše i prenoćiše u šumi. Drugo jutro bijahu obie u samostanu. Nitko nije pošao za njimi, nitko ih nije vraćao; za tjedan dana dopade

im viest, da je gospodin Verner pao od kapi. Fran nije pozvao majke k sebi, poslao joj je, što ju je išlo, zadao joj poštenu rieč, da je Marija razbaštinjena, a njemu da je volja pokojnoga otca — svetom.

Majka i kći, prekinuv svaku svezu sa svietom, niesu marile za to: zatvoriv se u samostan, plakahu, ali njihovih suza nije nitko vidio, njihova jecanja nije nitko čuo, njihova jada nije nitko mjerio, nitko, osim Boga!

Uzalud je Gustav plakao na samostanskih vratih, uzalud je moljakao, da bi progovorio koju s Marijom — ona se nije dala namoliti, ona ga nije htjela vidjeti, samo da ne klone duhom prije, nego što će položiti zavjet. Razstaviše se lasno — bijahu si rodjaci. Jedan te isti dan obukoše obje redovničko ruho. — Taj ju je dan vidio Gustav posljednji put i uze gorko plakati, kad je vidio, kako pružena na mrtvačkom prostiraču umire svietu; kad je vidio, kako joj odrezaše vlasi i kad je čuo strašne, vječne prisege! Odstupiv od žrtvenika Marija bolno pogleda po svjetini i opazi Gustava: vrisnuše — a težka se samostanska vrata zatvoriše za njom — za uviek!

XVI.

Opet Lucija.

Sve te zgode ostaviše crnu mrlju na srcu Gustavovom; odprije bijaše čovjekom, a sada pjesnikom. Težko mu bijaše uzeti na dušu toliko žrtava pustoj i neizvjestnoj sreći za volju.

Bijaše slobodan, ali ga ta sloboda, kupljena krvlju i gorkimi suzami, ne vodjaše sreći. One iste uspomene, od kojih je nekoč živio, prometnuše se otrovom: posij uspomene a one ti urode suzami.

Gustav se zatvori. Nije izlazio medju ljude, nije vidjevao nikoga a svaku je večer ogledavao samokrese.

Kad je polazio spavat, nasmjehnuo bi se na samokrese te bi ih stavio do sebe kraj kreveta. Obuzela ga je misao samoubojstva: ona ga je ujedala za srce, ona mu je zvečala u glavi, ona je bila uviek pred njim. — U vrtu si je dao izkopati grob te si je sastavio sliedeću nagrobnicu:

Čiji grob to? Čiji križ kraj puta,
Posred zemlje tu ne posvećene?
Ah ne kuni, nit me gazi nogom,
Ja sam tude, spavajuć na vieke
Tu gdje putevi se razilaze.
Žuti piesak zasuo mi vedje,
Iznad glave suho grmlje strši,
Uz noge mi raste bliedo cvieće,
A na prsih iznikla mi trava,
Moje srce težak kamen gnjete.

Ponad grobom svuda je tišina,
Pusto, tužno nad tvojom mogilom,
Nikog nema, da za tobom plače,
Kao da te nebje u životu.
Iz srca te svijet baci živa,
Baci mrtva iz grobova svojih.

Ja u strašnom razstanka trenutku
Nemah srdžbe ni na licu gnjeva.
Ni dok živ bjeh, kad u nebo gledah,
Kad uzdahnuv rekoh, da ne trpim.
Kroz smieh rulja reče, da sam luda,
I kad plakah, prevare me ljudi,
Prevariše, pa me odagnaše.
Sad gdje život, za koj ljude molih,
Poslje muke razbio mi srce,
Sada znadu, koje trpih muke,
Al nek trpi, rekoše mi ljudi,

Odbili me s nova, da u grobu
Ovo biedno tielo s njinim prahom
Ne sagnjije na prah uzporedo.

Za života gazili me ljudi,
Gazili me i kad jadan umrieh,
A sad žalim, da u grudi nemah,
Ko što oni, srce od kamena.

S bogom svi vi — s bogom i ti budi!
Tko će meni krvne vedje sklopit?
Na kog ruke ta će glava klonut?
S bogom! možda ne na vieke s bogom!
Ondje možda čeka na me, ondje
Dugi sreće čas, davno već mi
Tamo bjegnu nada sva i srce.
Možda grob mi dadne tude mira.
Nebojim se pakla! — Sviet bje pako!

A kad bi, što od dosade, što od nužde, zašao medju ljude, štono su ga okruživali, to bi do mala pobjegao od njih i uzeo čajati: sviet ga nije razumio, sviet mu se je rugao. U takovih časovih rodiše se onake pjesme, kakove samo onaj ćuti i razumije, koji je bio u sličnoj nevolji. Pjesme njegove bijahu podobne sliedećemu ulomku:

Pjesniče, čemu ti bilo
Rodit se na ovaj sviet?
Groba da željkuješ krilo
Mnogo nemilih liet!
Kada, pogledнuv k nebu,
Baješ o bogu i duši,
Hoće, da misliš o hljebu
Pjesmi se svijet ogluši.
Ne traže pjesme ni misli od neba,
Traže tek zlata, traže tek hljeba!

Ah šta je tebi rodit se bilo,
Porode muke, nevolje diete,
Vrata tvog žića groba su krilo,
Svoje na ovom ne traži sviete.

Ak baciš lemeš, plug na rodnoj grudi,
Nek bude rieč ti njinoj duši hrana,
Tad ne daju ti pjevat, ućit, mislit ljudi,
Jer riečî, mislî moć im nije znana,
Za dušu, tielo jedno im tek treba
Traže tek zlata, traže tek hljeba.

Ded jedrom rukom tajne svietu nudi,
O bogu, nebu miso sveg veličja punu,
A drugom šaku zlata, tad te ljudi
Rad zlata slave a rad misli kunu.
Sred ljudskih lica vreve ima l' duša ika,
Što shvaća bratsku dušu od pjesnika?

O! Čemu ti se, reci, rodit bilo
A rodit jošte, brate, za poetu?
Tvog žića vrata grobnice su krilo,
Tvoj sviet, moj brate, na drugom je svietu!

U takovih mislih i bolih probavi Gustav čitavu godinu dana, a misao ga samoubojstva najzad minu.

Jednoga jutra dopade mu ne znan slanik, te mu preda biljet, na kojem su bile napisane samo ove rieči:

Slobodni smo!

L.

Ne znam, kako mu je bilo pri duši, kad je pročitao biljet; moguće te mu bijaše drago, što se je našla na širokom svietu duša, kojoj se je smilio njegov udes, kojoj je mogao podati sebe i sreću; ne znam, šta je mislio, ne znam, šta se je dogodilo, ali to znadem, da je domala postala Lucija njegovom ženom.

XVII.

Žena.

— Ne znam, zašto ti ne voliš Lamartina, reče Lucija jednoga večera mužu, on je za mene pun krasota.

— Vjerujem, odgovori Gustav, on je pun krasota ali krasotâ, koje ženam gode. Njegove su pjesme bliede, kolorit im je jednoličan, u njih nema života; njegove će nam pjesme goditi, ako ih mnogo ne čitamo; čitamo li ih suviše, to nam dosadjuju. U njih osjećamo neku nemoć, nemaju vatre — nemaju!

— Ali ne možeš reći, da on nije pjesnik! Ta svaki pjesnik imade svoj osobiti značaj, stil, tiek i struju misli. Vjersko-pjesničke misli Lamartinove, ako i jesu slabe, kao što ti veliš, ipak su veoma liepe.

— Za tebe, doda Gustav. Nikad neću nazvati poezijom potok hladnih suza, za koje ne znaš, odakle izviru, za koje ne znaš, kuda struje.

— Ali nema svaki pjesnik one žive Byronske vatre, koju ti zahtievaš. Imade napokon ljudi, koji neće tvoje vatrene poezije. Ti imadeš svojih pjesnika — a imadu drugi opet svojih pjesnika.

— Takovih, kao što je Plaksa, prihvati Gustav.

— Ne možeš reći, da niesu pjesnici — ta to bi bio u nebo vapijući grieh.

— Istina; ali pjesnik, koji se sa svojimi misli i maštami kreće u tiesnoj makar i visokoj sferi, koji podaje svojim proizvodom uviek jedan te isti oblik, takav pjesnik nije pravi i savršeni pjesnik. Djela pravoga pjesnika jesu a i moraju biti srodna, moraju biti braća al ne blizanci; ako su blizanci — pjesnik je mlohav. Ako si pročitao nekoliko stranica Lamartina, pročitao si ga svega: uviek isto, samo malo drugačije.

Lucija, nezadovoljna, zašuti a za koji čas odpoče iznovice.

— A zašto ne voliš Moora?

— I on je takav, odvrati Gustav. U njegovih je pjesmah samo biserje, drago kamenje, cvieće, puno rose i alem-kamenja, sve je načičkano, sve se ljeskeće; njegove su pjesme kao ono starovjeko, našiveno, bogato a neukusno francezko odielo. Ta je nošnja ušla u običaj — tako i njegove pjesme; ta je nošnja prestala — a tako i njegove pjesme; obična suknja dulje traje.

— A Melodije?

— Razlikuju se od Lalla Rouckh, kao i od pregrijanih ditiramba, samo predmetom; one su se preživjele, te nam pokazuju jedan od onih umova, koji vriede nekoliko časova — dok su u modi — kojimi možeš zatim djecu uspavati. Moore je mnogo bolji u svojih satiričnih crticah, — u nas ih slabo znadu — u kojih je nesmiljenim sarkazmom šibao sve značajne grieške svojih Ingleza. Moore je neznatan pjesnik; on je bio majušan tielom a majušan i pjesničkim duhom.

— Ti si čudak! primieti oštro Lucija.

— Ja se ne čudim, nastavi Gustav, da ti se on svidja; ženam i ljudem mekušnim niesu poćudni krepki umovi, koji su veliki, i oporiti kao hrastovi. Njihovu mozgu treba lahke hrane, krepke hrane neće probaviti; krepčija im hrana strašno uzruja podražljive živce. Pače i čudnovatijih te neobičnijih forma — a te su često cinične — u kojih se mora prikazati gdjekad predmet samo zato, da se pričini što istinitijim, boje se takovi čitatelji a najpače žene. Ta čula si, da se je neka mlada gospojica onesvjestila, pročitav neki noviji roman; majka, da ju oživi, morala joj kričati u uho: Ta to je izmišljotina, srce moje, puka izmišljotina!

— Mi se ne ćemo nikada složiti! nadoda Lucija i uzdahnu.

— A Shakespeare? upita Gustav, sjede do nje, nasmjehnu se te ju ogrli.

— Jest! odvrati Lucija prenavljajuć se kao razmazano diete. A ipak si rekao, da su Romeo i Julija malko smiešni!

— Dakako da jesu!

— Možda zato, što su se odviše voljeli?

— Nipošto, već zato, što su svoju ljubav zaodievali čudnovatimi riečmi.

— Shakespeare se nije ni u tom prevario, prekide žena. Najsilnija je ljubav često, pače uviek veoma smiešna, a ona, koja hoće da bude pristojnom, skromnom i običajnom, nije silna, nije istinita. Smiešna je dakle morala biti neobična ljubav Romea i Julije.

— Nije smiešno, uzprotivi se navlaš Gustav. Upravo to, što bi u drugoj stvari smiešnim bilo, ne može se u tom smiešnim zvati. Julija i Romeo smiešni su kratkovidnomu kritiku, koji nema ukusa, a niesu smiešni mudracu; ljubav je kao Protej: ona imade tisuće oblikâ. A tko napokon znade, nije l' se htio Shakespeare (kako je to noviji neki pisac uztvrdio) u Romeu i Juliji narugati mahnitoj ljubavi!

— To ne može biti! poviče Lucija. Takav veleum, kao što je Shakespeare, da se ponizi, pa da napiše toli neslanu šalu, pa još k tomu u pet čina! On se često šali ali nikad ne kopa jame pod čitaoci i gledaoci. Naruga li se komu, to mu se naruga u brk; on će pretjerivat, nagrdjivat, samo da ne bude nejasan.

— Slažem se! Pristajem! odvrati Gustav, nazva joj lahku noć i ode spavat.

Čudnovato! Šta si ta Lucija utvara! pomisli Gustav razodievajuć se. Tko bi se bio nadao, da će ona biti tako mlaka! Ona imade u glavi srce, njoj je sve u glavi, njoj je u glavi sav žar i život! Njezina privrženost pa ljubav Marijina! Biedna Marijo! Ona me je toli žarko ljubila! Nema Marije — i cvieće mi je povehnulo, nitko se ga ne sjeća — ni njega ni mene. Lucija ljubi većma

sebe. nego l' mene; Lucija me razumije, to je istina, al mi upravo zato udilj prigovara, jer me razumije.

U istinu Gustav nije mogao biti sretan sa svojom ženom; ona je živjela samo u sebi, a nije marila ni za kuću ni za Gustava: ona se je brinula samo za knjige, za književnost, za slavu, bila je slavična a uz to se je podala, nevinom istina al ipak vriedjajućem, očijukanju. Istina, sve su to nadoknadile večeri, koje su sproveli u vrtu, kraj potočića, pod cvatućim bazgom, prisluškujuć poj slavulja, snivajuć o nebu; ali dan je dulji od večeri, a danju je bilo gdjekad saći s neba u pakao. Za one malenkosti, koje je opravljala Marija, nije nitko mario i tako je nastao pjesnički nered, u kom nije mogao najzad ni pjesnik obastati. On je krivio nju, a ona njega. Osim toga niesu se slagali u ukusu, pa s toga je i bilo vječitih književnih prepiraka, koje su im malo po malo slabile uzajamnu privrženost, a buduć da su se neprestance dražili, počeše si dosadjivat. Najzad, dok si niesu jošte odkrili svih svojih slabosti, dok još niesu opazili, da su moralno nagi, bijaše jošte dragosti, al kako su ozebli, kako su se osvjedočili, da su ljudi kao i ostali, sve im dotuži.

Tomu se nije moglo ukloniti. Mariju (a tako i ostale žene, njoj ravne, koje su strastne, prionule uza sviet, koje žive srcem a ne mišlju) niesu vriedjale slaboće i grieške, za koje je držala, da se ne dadu odieliti od čovjeka. Ponositoj Luciji, koja se je scienila savršenom, bijahu zazorni oni znakovi čovječtva, koje je odkrila u Gustava. U nevrieme opazi i Gustav i Lucija, da nije jedno za drugog stvoreno; n j e m u je trebalo Marije, uztrpne, poslušne Marije, koja bi mu udilj gledala u oči, koja bi ga ljubezno i spremno slušala, koja bi mu udilj bila privržena, koje nebi nikad uvriedio; n j o j je trebalo čovjeka bez glave, čovjeka, kojim bi mogla zapoviedati, kako bi joj se prohtjelo, čovjeka, koji bi samo

ono mislio, što ona misli, koji bi ono mislio, što bi mu ona naložila, koji bi njoj bio ono, što je mjesec suncu.

Lucija bijaše osobito tašta — kao što je usploh tašta svaka ženska učena glava, koja traži u književnosti isto što u odielu, u kočijah, u plesovih, to jest pohvalu i pljesak. Onim, koji su ju mogli razumjeti, hvastala se svojom učenosti à la Morgan, svojimi kritičnimi sudovi à la Stael; ostalim dičila se je svojim liščem, koje je mogao svatko razumjeti — bijaše bo veoma krasno. Voljela se je kitit, vozikat, zabavljat pa s toga i nije prošlo mnogo vremena, a Vasilkovo bijaše puno gosti, namamljenih dražestmi i domišljatošću mlade gospodinje. — Svatko će pojmiti, kako je težko bilo Gustavu, viklu samotovat, zabavljati se s ljudmi, s kojimi nije znao, šta da govori, o čem da govori. To ga je mučilo, ali on je šutio. Kad je najbolje htio raditi, čitati, pisati, najavi bičkaranje gosti, a on svuci sobnu odjeću pa se zabavljaj sa gosti (a u istinu je zievao čitav dan). Lucija, koja je umjela poput pčele iz svakoga sasnut kap sladosti. mrvu kâda, primaše objeručke posjete. Gustav proklinjuć sav sviet, pošao bi u svoju sobicu, k svojim knjigam. — Sretniji sam bio s Marijom, mišljaše gdjekad Gustav, vraćajuć se u sobicu, ona ljubljaše samoću kao i ja, nas dvoje si dostajasmo, a Lucija hoće, da joj sav sviet padne pred noge!

Gdjekad osta Gustav, izgovarajuć se, da je bolestan, u sami; ali najprije slanici a zatim gospoja navališe u njegov skromni zakutak.

— Ma nemoj Gustave! govoraše mu Lucija. Kako možeš biti tako divlji! Razniet će te na jezicih! Zašto ne bi dočekao gosti! Zar da ih ja sama zabavim! ta to nije učtivo! Hajde, dragi moj Gustave, hajde! Valja da učinimo štogodj svietu, on će nam to vratiti.

— Ja bih najvolio, da nemam ništa od svieta, ja mu niesam voljan žrtvovati skupocjenih časova svog

života, odvrati Gustav, svukav sobnu odjeću i odloživ knjige ili pisma; uzdahnu i ode gostom. Dosadna mi života! Taj strašni i mrtvi život bijaše za nj bučan a prazan kao zvono u bajkah; ali Lucija se zabavljaše. Lucija je bila domišljata, živa; ona je voljela brbljat, pripoviedat novosti, kudit; ona se je nemilice podsmievala — a svemu tomu trebalo je družtva, jer tko bi se divio dosjetkam, tko bi se razgovarao, tko bi uljem zalievao tu vatru? Pod njezinim okriljem priredjivahu se plesovi, redoute, veoma skupe zabave: trebalo ih podmiriti i novcem i vremenom; Gustav, strven, snuždeu, morao je svagdje biti uz svoju ženu.

— Da me ljubi, mišljaše gdjekad Gustav, mogla bi se meni za volju kaniti tih zabava, jer dobro znade, da ja niesam stvoren za takove zabave. A ja sam joj toliko života posvetio!

Lucija ni da bi pomislila na to. — Noćju je čitala knjige, gutala ih, al ih nije probavljala; danju je tražila inih zabava. Ako nije bilo posjetnika, to se je izvezla i pošla tražit družtvâ; ćud joj i narav zahtievahu družtva, a svako družtvo, na koje se je namjerila, dobro joj je došlo, tiem više, što je u njem mogla prvakovati svojom visosti. Nitko joj nije prigovarao — jer ju je malo tko razumio.

Tako prodje čitava godina dana; ta godina bijaše Gustavu strahovito dosadna, a Luciji osobito ugodna. Otev se štitničtvu majčinom, koje ju je dosta dugo tištilo, stade se radovat kao ptičica, koja je utekla iz krletke, te koja je, da ogleda moć svojih krila, pokušala prvi let. Lucija je mislila samo o sebi — ne bijaše dokona ni mislit o sreći Gustavljevoj.

Ne opaziv pjesnik na koncu godine nikakovih promjena, svlada se, i postade hladan, zamišljen, nujan. Lucija i on niesu odsele, rek bi, ni razgovarali, van ako je bilo gosti; tako rade, ko što svatko znade, oni, koji

se jošter niesu posvema razkrstili, ali koji se već ne ljube. Kad su bili sami kod kuće, to je bilo čuti tek nekoliko rieči, bez kojih niesu nikako mogli biti, koje su tek običnim, svagdanjim hljebom: Dobar dan! Lahku noć! Kako si spavao? Glava me boli. Danas je krasan dan. Malko je zahladnjelo. Za što mi niesu naložili? itd. Najzad bi, uzev svaki svoju knjigu, sjeli na kanape pa bi tako zajedno sjedili po čitave sate, a ni da bi pomislio jedan na drugoga. Niesu ni razpravljali o knjizi, bili su popustniji u svojih mnienjih, ali u svem tom nije bilo ni za groš srca.

— Hladna žena! mišljaše Gustav.

— Hladan čovjek! mišljaše Marija.

I tako se poetični život, koji su vidjali pred sobom prije no što su se udružili, prometnu nakon nekoliko medenih tjedana suhoparnim, dosadnim životarenjem dvojice sebičnjaka, koje je sudbina jednog drugomu prikovala; Gustav bo, opaziv, da Lucija ne misli na nj, poče samo na se misliti, poče sve većma i većma ljubiti sebe, a ona je od početka jur mislila tek na se, samo je sebe ljubila, samo sebe radi pošla je za nj.

— Čovjek, zapisa Gustav pod konac godine u svoj dnevnik, čovjek će se svaki put prevariti, osloni li se na ljude, s kojimi mora živjeti. Ako si odabere čovjeka protivne ćudi, to će se jadit, što se ne mogu složiti, pa će naricati, što se ne razumiju; ako si pako izabere čovjeka prema svojoj ćudi, to će mu dotužati grieške, koje je jur odprije u sebe opazio, pa će ga ubit monotonija. — U onom slučaju ne razumije dovoljno ljudi, a u ovom slučaju i suviše ih razumije — a u jednom i drugom slučaju mora se izjedati. Kad bi čovjeku prosto bilo birat, to bi imao segnuti, da izbjegne jednoličnosti, za onim prvim. Dva razlika glasa mogu se složit u jedan akord, — dva jednaka glasa sliju se u jedan glas — nema akorda. O živote! Ala si mi zagonetan!

XVIII.

Putnik.

Jednoga dana, ili bolje da reknem jedne večeri, odlučiše Lucija i Gustav, buduć da nije bilo gosti, sprovesti večer u vrtu. Ugodno ljetno povjetarce pozivaše ih pod lipu, štono ih je sjećala prvog našeg pjesnika i njegove slavne prijateljice, pod kojom je, uz vrč vina u hladnoj vodi, a sa citrom u ruci, sjedio sa svojimi prijatelji.

Izpod te lipe na brdeljku pružaše se krasan vidik: bijaše vidjet selo, potočić, mlinove, a u daljini crkvicu na seoskom groblju, i tri ceste, štono su vodile u dvor. Na stolku bijaše čaj; Gustav i Lucija držahu u ruku knjige, pa promatrajuć okolicu, razmišljahu.

U daljini bijaše čuti večernju pjesmu divljih raca i gusaka, cvrkut vragoljastih vrabaca, šuštanj lišća, štektanje pasa i jednostavni klopot mlina, koji kao da je udarao takt toj čudnovatoj glasbi.

Na nebu zalažaše rumenkasto sunašce za tmaste oblake, a bliedi mjesec stade se pomaljati na drugoj strani, kao dužnik, koji jedva čeka čas, kad će se udaljiti vjerovnik, da može u sviet. — Divno je bilo — mirno, tiho!

Lucija si je knjigom zastirala usta, samo da ne vidi Gustav, kako zieva. Dva dana prosjedila u kući, a nitko je nije posjetio, nikog nije imala s kim da se nasmije, s kim da se pozabavi. Bijaše joj i suviše dosadno. Gustav, zaglibiv se u svoju knjigu, bijaše na drugom svietu.

U to diže se iz daleka na cesti prašina. Lucija ustade, baci knjigu i podpazi ovu prašinu.

— Ah! pomisli, možda su gosti! Dao Bog! — Ne — ta to je voz siena! odgovori sama sebi i svrnu očima na drugu stranu. I tu je opazila kako se usried prašine

nešto crna sve bliže i bliže primiče. Srce joj stalo silnije udarati.

— Možda će k nam! Možda je gost! Kako je željno onamo gledala, pričini se, kao da moli onu crnu točku, štono se je cestom gibala, ne bi li se prometnula u kakova gosta, koji bi joj, ma i za časak samo, osladio dosadan život. Što bliže kola i konji, to ona nemirnija i veselija, a udilj jošte nije ništa rekla Gustavu, koji, zapiljiv se u knjigu, nije znao, šta se oko njeg sbiva.

To su jamačno gosti! reći će sama sebi. Kočija, tri konja! Sad će se odlučiti, kamo će: ili će desno putem, ili će lievo — k nam! Upre oči i spusti bojazljivo ruke — kola krenuše na desno; dohvati knjigu i zače nestrpljivo čitati; nebilo dugo a oči joj se oteše za trećom cestom — a na trećoj cesti bijaše — veliko stado volova i krdo ovaca! Lucija je ipak uza sve to slutila, da će doći gosti, akoprem nije čula, da bi kreštila svraka na plotu, akoprem nije vidjela, da bi se mačak umivao. Iznovice pogleda na prvu cestu i — gle čuda!

Dok je ona gledala na drugu stranu, promieni se voz siena u dvie kočije, koje su jur namjerile u dvorište. Čim je to zapazila, baci knjigu, prevali podnos sa findžani, i poteže Gustava za rukav.

— Gustave! viknu mu Lućija, a oči joj se zakriesiše. Gosti su došli! Hajde!

— Neka su si došli! odvrati Gustav hladno, ni ne smetnuv oka s knjige.

— Hajde, da ih dočekamo.

— Idi, ako te je volja.

— A ti?

— Ja ću tuj ostati.

— Zašto? Gustav ne odgovori ni riečce. Lucija glednu plaho na kola, štono se svratila u dvorište, te se približi Gustavu.

— Gustave, odpoče iznovice umiljato, ta ne budi čudak; bio si čitava dva dana slobodan, pa sada da ne žrtvuješ, sebičnjače, ama ni časka drugim ljudem!

— Žrtvovao sam im jur mnogo, pusti me tuj — ja ću već doći.

— Ja se ne mogu oslonit na tvoju rieč! Ti ćeš se začitati, zamisliti, pa bi mogao, kao što si posljednji put, doći u sobnoj halji medju gospoje. Biti će bolje — podjimo zajedno. Ta šta ti je do nekoliko sati! Zar se nećeš jošte načitati, dragi moj Gustave? Zar hoćeš da te u ruke ljubim? — Gustav udilj mučeć, zatvori knjigu, metne ju u džep, i podje, kao blažče, vodjeno na užetu, za Lucijom.

U hodniku ih čekahu gosti. Jedan od njih bijaše stari znanac. Bijaše tuj gospodin Perelka, domišljati onaj literat, koji je svakomu sastavljao čestitke, bogati susjed Faska i jošter jedan neznanik. Taj neznanik zanimaše osobito Luciju. Bijaše to mlad momak, posve modno i ukusno odjeven; lice mu bijaše prilično veselo a usta, kao da mu se udilj podsmievaju — ma i šutio.

— Čast mi je, poče gospodin Faska pljujuć i kašljuć po običaju, te se ceremonijalno nakloni do dva puta — izvesti vam, milostiva i blagorodna gospodo, na uglede moga sina, koj se netom vratio iz tudjine. Hotio je upoznati svoje susjede, a nije mogao bolje započeti van što je započeo vašom kućom, milostiva i blarodna gospodo. Gustav se nakloni a Lucija se nasmješi te zažmuri; gospodin Alfred izmuca nekoliko nerazumljivih rieči, za koje su svi držali, da ih je morao od udvornosti onako izmucati; a gospodin Perelka uhvati Gustava za ruku te mu ponosito šapnu na uho:

— To vam je pametna glavica! Perelka je te rieči tako izgovorio, kan da je htio zastrašiti Gustava, koji se medjutim tomu nasmjehnuo.

Udjoše u sobu sa šeširi u ruci a gospodin Faska, okrenuv se domaćoj gospoji, zaprede razgovor onimi božanstvenimi riečmi:

— Ala je divna večer!

— Prekrasna, uzvrati Lucija, te se potiho nasmješi i pogleda na Alfreda, koji se je takodjer nasmješio i oborio glavu. Upravo se prošetasmo po vrtu. U našem kraju valja da se okoristimo takovimi časovi, jer veći dio godine uzdišemo samo za njimi.

— Istina, prekide Alfred, ali i naša zima imade svojih ugodnosti. Ja, koji sam tako dugo bio od kuće, ginuo sam u onoj vlažnoj talijanskoj zimi za našimi pokladnimi zabavami i za našimi saonici.

— Vi ste gospodine bio u Italiji? upita Gustav, približiv se Alfredu. Divan je to kraj! Uzvišen je to kraj!

— Neizmjerno vruć a strahovito siromašan, odvrati Alfred te se ujedljivo nasmjehnu. Razvaline gradova, razvaljenih zubom vremena, razvaline spomenika, razvaljenih barbarskom rukom, razvaline ljudi, izprženih od sunca južnjaka i požutjelih od aria cattiva.

— A Rim?

— Veliki grob.

— A Napulj, Firenca, Padova, Mantova?

— Životare.

— A Mletci?

— Mrtvi kao kamen.

— A jeste l' vidio grob Romea i Julije, upita ga brže bolje Lucija, u kapucinskoj crkvici u Padovi?

— Vidio sam, odvrati Alfred kroz smieh, komad kamena, štono ga pripoviest Luigia da Porto, a jošte više Shakespearova tragedija ovjekovječila.

— A jeste l' bio, gospodine, u Herkulanu, u Pompejih? zapitat će ga Gustav.

— Bio sam. Tužna mi vidika! Bit će kao kakova karavana, zasuta pieskom u pustinji Azaoad. Ali za stari-

nare i zvjedljivce, koji se hoće naočice osvjedočit, kakav je bio sviet za gospodstva rimskog, to vam je osobito ben trovato: Vezuv im je sačuvao na spomen pod svojim pepelom svačesa od ondašnjeg života i običaja, — svačesa, pače i kuhinjskog posudja, koje su odprije starinari poznavali samo iz amfiteatra i Skaurovog groba.

Dok se oni tako propitkivali i odgovarali, sjedjaše gospod Perelka kao ustienjen te se zalievaše čajem a gospodin Faska gledaše ponosito svoga sina, te ne umijuć progovoriti ni crne ni biele, udaraše nogom takt po podu — kad al na jednom namjeri se svojom nogom na nogu od stola — i prevrne stol zajedno sa čitavim čajnim posudjem. Sav smeten uze pobirati liepi saksonski porcelan — opeče se, i tepajuć stade se izpričavat; kako je bio skupac procieni jednim pogledom učinjenu štetu. Lucija, udariv u smieh, zazvoni: doletiše sluge i nakon pet časova donesoše drugo posudje od ljepšeg jošte porcelana — a družtvo veselo kao i odprije.

Gospodin se Faska tako prepao, da je svoje noge brižno povukao pod stolac. Razgovor se nastavio, a na findžane nije nitko — osim Faske — ni pomislio. Lucija je uprla oči u putnika: zanimao ju on i njegovo pričanje; Gustav bijaše takodjer zvjedljiv, nu njega je više zanimalo pričanje nego l' pripoviedalac, a nju više pripoviedalac nego l' pričanje.

— Moj vam je muž osobit štovalac umjetnosti, progovori Lucija Alfredu; bit će vam zahvalan, ako mu štogodj pripovjedite o Vatikanskih freskih, o logjah Rafaelovih, o baziliki sv. Petra, o umjetninah, štono se nalaze u Rimu.

— Ja sam tomu tako nevješt, da vam ne mogu niti opisivat niti prosudjivat.

— Ali nemojte!

— Vjerujte mi!

— Jesu l' jako posivile?

— Što?

— Frêske Vatikanske.

— Prilično! Sravnio sam ih sa nekojimi Herkulanskimi — prilično si nalikuju, samo što je ukus Rafaelov čišći.

— A pripovjedi, dragane, upade u rieč gospodin Faska, koji je udilj mučao te tražio u glavi, što bi mogao kazati, — pripovjedi gospodi štogod o Parizu.

Alfreda zastidi malko taj upros, zagrize usta i odgovori potiho:

— O Parizu je težko šta nova pripovjedit — ta svi ga poznadu.

— A dà, svi, koji su tamo bili! Ali gospoda niesu bila u Parizu, odvrati otac. Ded, pripovjedi dragane, pripovjedi o onoj palači — ta kako se zove? Ta ona — znaš, ona — imade stakleni krov, — nu ona, što imade svodova, ta znadeš, ona —

— Palais Royal — Orleanska, prihvati Alfred, smeten i zastidjen. To je tržište, kao što je svim poznato; ondje su najljepši dućani, ondje je svega i svačesa, počam od alem-kamenja, pa sve do gajtanâ. Bijaše to, čini mi se, nekoč Richelieuova palača.

— Čija? Čija? upita otac, Richelieu-a? Je l' onoga ministra, koji je bio kardinalom, eh, htio sam reći, onoga kardinala, koji je bio ministrom?

— Dà, dà!

— Gle, gle! Pa odakle ti to znadeš?

— Ta svi to znadu — odvrati iztiha Alfred, a obrazi mu se zapališe, jer se je otac udilj na taj način htio njime izkazati pred gosti i stranimi.

— Moj sin, nadoda brzo otac, čuo je gospoju C a t i l i n u.

— I mi smo ju čuli, odvrati Lucija, grizkajuć si ustne.

— A gdje?

— U Vilni.

— Zar je bila u Vilni? upita Faska.

— Dakako.

— Čudnovato! Kad bi tako putovali gradovi i palače, to bi mogli sve kod kuće vidjet pa nebi trebalo polazit na putovanja, koja mnogo stoje. Tako na primjer, milostiva gospojo, nastavi stari, zar je malo novaca stajao put moga sina? Dašto, valja da mladić vidi sviet — a i vidio ga je. Ej, on vam nije gospojo ni pripovjedio gdje je sve bio; ali on vam je sav sviet obašao; bio vam je u Grčkoj, gdje se s Turci tuku; bio je u Stambulu, gdjeno prigotavljaju glasovite one lule. Donesao mi je jednu. Bio je, milostiva gospojo, — gdje jošte? Aha — u Italiji gdje je onaj posve sazidani Rim. Bio je u Francezkoj, to jest u Parizu; bio je u Inglezkoj, gdje ugljevljem lože! Ala je to smiešno: u nas ne loži nitko više ugljevljem a oni tamo lože udilj ugljevljem! Ah, ima vam svačesa na svietu! Bio je u Americi, to jest, milostiva gospojo, upravo pod nami, pod zemljom, na drugoj strani, pa mi je rekao, da je ondje upravo tako, ko što i kod nas, samo što je toplije i što je mnogo zmija, a ljudi da pocrne od sunca kao ugljen — upravo onako, kao što je lakaj gospodina Maršala, koji ga je dao zato ogariti, da mu plaši židove po krčmah. Tako vam je, tako gospojo, pod nami!

Dok je trajao mudri taj monolog, Alfred bio sav na iglah, Gustav hodaše po sobi te se potajice smijao, a Lucija grizkala okrajak rubca. Najzad se svrši posjet, a svaki dohvati svoj šešir.

— Ne poznam tuj nikoga, reče na posljedku Alfred, a nebi se htio nikomu nametati, pa s toga ćete mi oprostit, milostiva gospodjo i gospodine, ako vas, cieneć u velike ovo poznanstvo, umolim, da biste mi dozvolili, da upotrebim to poznanstvo —

— Bit će nam osobito drago! prihvati Gustav.

— Molimo, pa bilo i svaki dan — tako mila gosta neće nam nikad biti dosta.

— A mene ne zovu, da ih posjetim, reče sam sebi gospodin Perelka i uzdahnu, da im čitam bajke. Ta taj nije ni bajke napisao! Bože moj! Taj sviet ne razumije i ne štuje velikih muževa! Bože moj! Ni jedan put da bih kod njih bio na objedu!

XIX.

Svašta.

Alfred je odista i upotriebio to poznanstvo, jer počam od onog prvog ceremonijalnog posjeta, bio je malo ne svaki dan u Vasilkovu. Otac Alfredov, poslavši za razbiti porcelan mnogo ljepše posudje, došao bi takodjer gdjekad u Vasilkovo, da se pohvali svojim sinkom, ali ponajviše dojašio bi Alfred sam na konju.

Lucija, živa, dohitna, dosjetljiva, kao što i on, pogadjala je njegove misli: ona mu se svikla, a i on se je svikao njoj. Tako obično biva. A Gustav je češće razmišljao kraj potočića ili boravio uz knjige, nego l' u dvorani; on im nije vezao rukû. Izprvice se je tuj pripoviedalo o putu, a zatim zapreli manje zanimive razgovore o koječem, što je moći isto tako kod kuće kao i u tudjini vidjeti. Izprva nije Lucija nipošto zlo mislila; ona se je htjela priljubiti Alfredu, kao svakomu inomu; ona je htjela da ju hvali, da joj se divi, da ga zamami a sve to u najvećem poštenju. Ta tisuće ženâ radi to isto a bez ikakove svrhe. Ali Alfred, koga je Francezka pokvarila, shvati to posve drugojačije, te se stade pričinjati zaljubljenim i zaprede formalni roman: od pogleda došlo do stiskivanja rukû, od stiskivanja rukû do uzdahâ, od uzdahâ do dvoličnih rieči, zatim i do jasnih rieči a najzad i do listova — a sve u poštenju! Lucija je u

tom nazrievala tek časovitu zabavu, koje je bila željna; u listovih tražila putopisnih crtica, a kad je našla štogodj nuzgredna, na primjer kakovu sentimentalnu episodu, kakav mistični uzklik, ili kakovo apokaliptično pitanje, to je ona u svojoj priprostoti držala, da je nasljedovao Sterna ili kojeg drugog nepoznatog joj pisca. Ali ne potraja dugo a iz listova nesta opisâ, a njihovo mjesto zapremiše običajni ljubovni uzklici, zakletve et caetera. I to joj se nije pričinilo osobito strašnim. — On se zabavlja, mišljaše Lucija, a i ja se zabavljam — ta imademo barem nešta zanimiva u životu. I gle! Da bude još zanimiviji život, uze ona odgovarati na listove i to veoma domišljato, veoma veselo. A Gustav o tom dašto nije ništa znao, — ta zar je moći takovimi tričarijami obterećivat i onako obterećenu glavu biednoga muža — a napokon, šta je njemu do toga?? — Potrajalo to neprekidno nekoliko mjeseci a oboje bijaše zadovoljno. Ne! Ja se varam — jedan je samo bio zadovoljan, jer je Alfred htio od listova doći do cjelova itd.; bijaše bo Alfred čovjek na mjestu, koji je htio svaku stvarcu dotjerati do kraja. Ali Luciji se činilo, da valja listovi sve dokončati pa tako je ona bila zadovoljna, čiste sviesti i mirna, kao angjeo u raju! Što se Gustava tiče i one bračne zakletve — to je nije, mišljaše Lucija, u ničem povriedila i bila je nevina — jer tko prisiže kod žrtvenika, da neće nikada pisati i čitati listova? Očevidno je dakle, da to ništa ne škodi! Što se tiče srca, to ono nije podvrgnuto prisegam i volji, a napokon je Lucija, akoprem joj je putnik zavrtio glavom, akoprem je s njim potajno dopisivala, osjećala, da je sasvim čista i nevina. Muž joj niti je mislio niti je znao o tom; poput onog slavnog matematika u Sitnicah našeg Kochanowskog, čitao je on, pisao, mislio, razgovarao pa ih ostavljao same samcate u dvorani, na šetnji, u polju, u šumi a uza to je ipak

bio posvema miran te je živio i srcem i mišlju na drugom svietu. Često bi se Alfred drznuo te mu se je u oči narugao; takove porugljive šale završio bi tiem, da se je razkalašeno nasmješio i pogledao na njegovu ženu; jošter krupnije bi se narugao njegovoj hladnoći, kad je bio na samu s Lucijom.

— Recite mi, gospojo, kako možete živjeti sa čovjekom, koji ne misli i ne mari za vas, koji žive na drugom svietu, koji žive za se, te se ne brine ni za koga, ni za svoju drugaricu, već ju ostavlja samu samcatu na ovome svietu? Da sam ja, gospojo, na vašem mjestu to bih se ja, njemu za volju, odrekao svake dužnosti; ako jedna stranka prekrši zadanu rieč, to je ne može ni druga držati a da se ne izvrgne ruglu i sramoti.

Lucija kao da ne razumije; Alfred nastavi: — Vam, gospojo, mora strahovito dosadno biti u kući, u kojoj nikoga nema!

— Imadem knjigu.

— Ali te ne dostaju svaki put.

— A napokom dolazite Vi, gospodine, tako često, da mi ne može, sve ako bih i htjela, biti dosadno.

— Hvala vam liepa, odvrati putnik kroz onaj svoj vječiti smieh — ali molim vas, ne biste l' mi izvoljeli protumačiti posljednje rieči? Možda redje da dolazim?

— Pače češće — samo ako vam nije težko činiti takove žrtve prostoj seoskoj ženi za volju.

— Seoskoj? Arkadijskoj! doda Alfred te se navlaš nasmješi, jer u istinu nije ćutio u duši svojoj nikakove naklonosti spram Lucije — bile su to njegove prolazne mušice. Parižliji je bilo dosadno na selu te se scienio dužnim, da se odazove prijatnom susretauju Lucijinom, kojom ga je ona — tako je on mislio — izazivala. Taj čovjek, kao što svaki onaj, koji je obletio sviet te se vratio snuždeu i nezadovoljan sam sa sobom na domaće si ognjište, ostavio je komad po komad od svoga srca

u Rimu, Napulju, Firenci, Mletcih, Parizu, Londonu kod kojekakvih plesačica, starih kneginja i kneginjica a i kod gorih stvorova! Čovjek od svieta, uljudan, ugladjen, nadaren osobitim pametovanjem i ukusom modnim u literaturi i umjetnosti, bijaše on jedan od onih, koji su po vanjštini neobični umovi a u istinu niesu niti daroviti niti sposobni; bijaše on jedan od onih, koje je narav nadarila darom oponašanja, koji si, nagledav se i naslušav svega i svačesa, prisvojiše misli, ton, govor onih ljudi, koji dalje vide, koji su umovi. Za takov je ljude značajno, da nemaju ništa svoga a žive o tudjem, da si shrpaju stanovitu hrpu tudjih misli, te da onda varaju ljude tobožnjom svojom visosti; al kad se to izcrpe, to se vraćaju onamo, odakle su počeli a varka dodje pred Marka. Alfred bijaše posvema običan čovjek, ali Lucija, kojoj se je vješto ulagivao, vjerovaše njegovim dosjetkam i njegovom skrparenom znanju više nego l' Gustavu, koji je više šutio, koji nije tako blištio, koji je prije dobro izpekao pa onda istom izrekao — samo da se ne bi prevario. Alfred pako imao je gotovih odgovora za svako pitanje, gotovih mnienja o svačem; nije l' štogodj dobro znao, to je nemilice šibao, prihvatio što čudnovatije mnienje, nije popuštao ni za dlaku — te je tako zamazivao oči neuputnijim. Nije u pusto rečeno, da će jedan ludjak više prigovorit, nego što će sto mudraca dokazati; isto je tako sa pohvalami i prekori. Lucija nije opazila te varancije i ciganije, ali Gustav pogledav sokolovim svojim okom na nj, prepozna ga još prve one večeri, ali se mu nije vidjelo zgodnim, da izjavi svoje nazore pred ženom a tiem više, što ga je ona svedjer hvalila: čemu novih neprilika, kad ih je i onako bilo već i suviše.

Bijaše dakle tako, ko što pripovjedih. Lucija je čitala Alfredove listove i odgovarala na nje, a Gustav nije ništa o tom znao. Lucija i Alfred

nipošto zaljubljeni — s raznih uzroka priliepiše se jedno uz drugoga; Lucija iz nenasitne ženske izpraznosti, pa i s toga da joj bude život na selu što ugodnijim; Alfred iz onog osobitog častohljeplja, koje mnogoj njegovoj braći ne da mira, dok niesu pokušali sreće kod svake žene, koju sretnu. Tiem putem mogli bi dalje zaći, nego što su htjeli, jer su išli sliepo te su čvrsto mislili, da je jošt uviek dosta vremena, da se razkrste, razstave i oproste. Sve je uprlo oči na njih dvoje. Na selu i u malenom mjestancu svi znadu, što tko radi, kuće su prozirne a rieči odjekuju na četiri milje na okolo; čitavo susjedstvo gukaše — kad nije bilo djevojaka u sobi — da je gospoja Lucija začarala Alfreda te da se je tako osvetila svim onim gospojicam, koje su po staležu svom imale ponajprije pravo na Alfreda. Mužkarci šaptahu da je Alfred postao prijateljem kuće Gustavove. Smijalo se potiho i stavljalo kojekakve čudnovate primjetbe.

— On će ih sjegurno razdvojiti, govorahu žene.

— Jučer se je oko pol noći vratio odanle, doda ujedljivo stari susjed, brbljavica, koji se je takodjer često a ne jedan put vratio oko pol noći iz tudjeg dvorišta.

— Prekjuče, gukahu u zakutku djevojke te se podsmiehavahu onim angjeoskim podsmiehom, kojim one sve, dà i klevetu popraćuju — prekjuče bijahu vam sami na šetnji!

— Horrendum! zavrišti gospodin Perelka, koji se je udilj osvećivao Gustavu za svoje basne — imadem ja u svom džepu gotovu kritiku!

— Ma kakovu kritiku! Satiru! odazva se Kriptoped. Kritike se pišu o knjigah, a satire na ljude.

— To je sve jedno!

— Ama nije!

I opet se uzeše prepirat o kritici i satiri, a pre- [illegible] Lindeov rječnik — al na nesreću imali ognjište, [illegible]

samo jedan svezak a u tom svezku nije bilo obadvaju izraza.

Na posljedku poče se i otac Alfredov mrgoditi, što mu sin prečesto zalazi Gustavu.

— Vele, uze ga opominjat, da se ti ulaguješ gospoji Luciji — to je sramota! Ta valjda ih ne kaniš razstaviti? Ta će te ludorija skupo stajati! Kani se toga!

— A šta oče! Šta sve ne će ljudi izbrbljati! odvrati Alfred kroz smieh. Ja idem Gustavu a ne Luciji. Pa tko je izmislio tu ludoriju?

— Dao bog te bilo tako. Dobro, dobro; — nadoda otac — a tim bi svemu konac.

XX.

Perelka.

Jednoga jutra doveze se u dvopresžnih kolicah gospodin Perelka, prilično riedak gost u Vasilkovu — pisac basna i mjestni literat, koji je svedjer nosao u džepu neumrle plodove svoga veleumlja.

U dvorani nadje gospoju, koja je bila prilično zlovoljna i mučaljiva; obično je voljela šalit se s njim, a sad mu ponudi samo da sjede.

— A milostivi gospodin? upita ju Perelka kroz smieh te se onako nakloni, kao što običaju svi oni, koji još uviek govore: milostivi gospodine!

— Biti će u svojoj sobici.

— Bi li mogao biti s njime?

— Mislim da možete! odvrati Lucija, te se poveselila, što će mu kojom stotinom basna otrovati ono nekoliko sati prije objeda.

— Dobro daklem, idem.

— Izvolite, prihvati gospodinja. Ona sjede čitat, a gost podje gore u sobu. Pred vratima otre si noge,

pogladi si vlasi i usta, zakašlja — da se najavi — i pokuca.

— Je li slobodno?

— Tko je to? zapita Gustav iznutra.

— Najpokorniji sluga, odvrati Perelka otvarajuć vrata. Možda vas bunim?

— Molim! prihvati Gustav, odloži knjigu, koju je kod peći čitao i primakne stolac. Literat se obazre po sobi: soba puna knjiga, folijanti i sitne knjižice ležale razbacane po podu. Perelka se obliznu, uzdahnu i progovori:

— Sretna mi čovjeka, koji imade toliko knjiga! Tako obično počimaju oni ljudi, koji hoće posuditi knjigu. Gustav obori glavu i ne odgovori ni riečce.

— A kako vaše gospodsko zdravlje?

— Ja sam zdrav.

— To me osobito veseli.

— Ako mi kanite čitati svoje basne, nastavi Gustav za koji čas, to bih vas umolio, da izvolite počet, jer sam u istinu malko umoren.

— Oprostite — danas ih niesam ponio, odgovori Perelka, te pretražujuć džepove izvadi nekakav svežčić — to su same čestitke — čestitke. Da li vam je gospodine, ova poznata? N a t v o j i m e n d a n. —

— Čuo sam ju već nekoliko puti.

— A ovu:

O p r e s r e t n i d a n e, k o j i —

— I tu sam čuo.

— A n a n o v u g o d i n u?

— Takodjer. Perelka stavi sve to u džep, ogleda se po sobi i primakne stolac.

— Ali ja niesam zato došao k Vama, milostivi gospodine.

— Zašto ste dakle došli?

— Odista, uze literat, mučno mi je o tom govoriti — stvar je veoma delikatna — ali —

— Možda biste novaca?

— Ako biste izvolio — ja bih uzeo, prihvati brzo literat te se nakloni, ali to jošter nije — —

— A šta dakle?

— U istinu — povjeriše mi tako težak posao, pouzdav se dašto u moje sile, da odista — —

— Ma recite mi, šta je?

— Ako se ne budete, gospodine, ljutio . . . .

— Ja se nikad ne ljutim.

— Nikad!! Molim vas — nikad! Hm! ali, to vidite, milostivi gospodine, da — —

— Molim vas, govorite! Čemu te ceremonije! Ded, govorite, molim vas.

— To je stvar, koja se tiče vas, milostivi gospodine, više nego l' svih nas, jer ono, što ću vam imati čast kazati, kazat ću vam u ime cieloga susjedstva, koje me je odabralo, da budem posrednikom kod vašega gospodstva — jer oni znadu moje plemenito srce — ja sam bio uviek gotov svakoga poslužiti. —

— Čestitkami — pomisli Gustav u duhu.

— Eto milostivi gospodine! Susjedstvo u ime moje, to jest: ja u ime susjedstva usmjeljujem se vaše gospodstvo upozoriti, da su se počeli raznašati glasovi, štetni po vaš dobar glas —

— Na primjer? viknu Gustav kroz smieh te ponosito uzdiže glavu — ded kažite! — To jest, to jest, jošte ništa — odvrati Perelka, ponešto zabunjen, ali da ne dadete zla primjera mladjim — kao što veli gospoja Kastelanova — i da izbjegnete svim klevetam, koje bi mogle odatle nastati — —

— Što? Govorite!

— Dopustite, milostivi gospodine, da vas upozorim!

Gospodin Alfred dolazi prečesto k vam i to još u sumnjivo doba —

Gustav skoči na noge, planu gnjevom, kao da mu je sad istom sinula u glavi strašna pomisao.

— Pa koje je to sumnjivo doba? viknu Gustav, pa što je stalo komu do toga, što mi zajedno čitamo, što se mi dugo u noć zabavljamo, što gospodin Alfred, moj prijatelj, zalazi k meni?

— Ali — kada nema vašeg gospodstva kod kuće — tako se opazilo —

– Ja sam uviek kod kuće, odvrati Gustav, lupajuć nogom o pod. Znajte gospodine, da bi takova opomena zavriedila dobru nauku — sve iz zahvalnosti? Morao bih vam odkinuti komad nosa, da se sjećate, da vam se nije treba miešati u tudje poslove. Kažite to svim onim benam, koje su vas amo poslale. — Perelka je bio pri vratih i nije htio čekati, da ga baci na polje: pobježe sažimajuć ramenima i govoreć sam sebi:

— Računao sam na objed! Fi! Bješe mi to po objedu kazat. Kamo ću sada na objed — možda kastelanici?

Na hodniku sretne ga Lucija.

— Zar ne ćete ostati kod nas na objedu? zapita ga Lucija.

— Ne! klanjam se. Moram brže — biti mi se! Klanjam se! odvrati Perelka i poleti, što je brže mogao do svojih kola.

— A što je to? pomisli Lucija. Morat ću Gustavu, da ga popitam. I namjeri, smijuć se, gore u sobu. Otvori vrata. — Gustav hodaše po sobi: lice mu problicdilo, vlasi mu se naježile, a oči sievale.

— A što ti je? upita ga Lucija, jesi l' bolestan? Ti si po svoj prilici nešto gruba rekao kukavnomu Perelki, jer je pobjegao odavle, kao da je pobiesnio. Gustav se porugljivo nasmješi i ne odgovori ni riečce; Lucija po-

pravljaše drva na ognjištu te gledaše sa strane na Gustava. Ne potraja dugo i duboki uzdah završi misli Gustavove; lupi knjigom u zid i pade na kanape.

— A što ti je?

— Ništa, odvrati Gustav, otiruć si rukom čelo, oblito hladnim potom. — Oboje njih mučaše.

— Da sam ja tvoja žena, a ti da si moj muž, Lucijo — Lucija uprla oči na nj — pa da bi ti došao tkogodj u ime susjedstva, ćudorednosti itd., te bi te umolio, da bi pripazila na ponašanje svoje žene, da bi pazila na noćne posjete nekakova golobrada momčeta — šta bi mu ti odgovorila? Lucija se omramori.

— To je potvora!

— Tako se i meni čini a htio bih i vjerovati — ali ipak čitavo te susjedstvo osudilo — i to je razlog, zašto nitko k nam ne dolazi. Alfred — hulja ili luda — osramotio je i mene i tebe. Kaži mi, zašto je on u veče dolazio amo, zašto si ga ti na samu primala?

— Ta dosadno mi je samoj samcatoj — pa ćeš barem dozvoliti, da smijem razgovarat s ljudmi. Ili si me možda naumio u samostan zatvoriti?

Gustav se podsloni na ruku.

— Razumijem, — progovori za čas hladno i polagano — razumijem. Odvrati se od nje, uze nekakovu knjižicu sa poda, popravi drva na ognjištu, sjede i uze tobože čitati. Lucija, opaziv, da nije voljan razgovarati, izadje iz sobe; to ju zapeče i uzruja; sad joj je istom puklo medju očima, da je nevinom misli otrovala život Gustavu, da je izgubila za uvieke dobar glas.

Dolje u hodniku srete ju Alfred, koji je po svom običaju došao, da s njom probavi jutro.

— Bien bon jour! comment ça va-t' il? Luciju zastidi ta pouzdatnost, koja ju je sada prvi put uvriedila; izmače rukom, koju je htio stisnuti, i pobježe šuteć u dvoranu.

— Što je to? Odakle ta promjena?

— Trice, odvrati Lucija te se nasmjehnu. Ukorio me muž sbog vas — nemam u kući mira! Susjedi se moji tako za me brinu, da su zlobno moga muža obaviestili o vaših čestih posjetih. Alfred se prepade i razvali oči.

— A tko?

— Perelka.

Dohvati šešir. — Ala će mu grohotati kosti — ja ću ga smrvit!

— Nemojte — ta još će nas više ogovarati. Molim vas, nemojte se u to miešat. Lucija zabrinuta uze hodati po sobi, lamajuć ruke i naričuć, a Alfred stajaše grizkajuć si ustne i gnječeć šešir.

— Mogu l' biti s gospodinom Gustavom?

— A tko vam brani? odvrati hladno.

— Idem dakle — prihvati Alfred, udilj stojeć na istom mjestu.

— Izvolite gospodine. I on ode.

Gustav sjedjaše i plakaše kao malo diete; oči mu se bijahu zacrvenile od suza; ne znajuć da je Alfred jur o svem obaviešten, poče se tužit na hunjavicu.

— Meni je sve poznato, reče Alfred, hoteć doći na čisto. — Gustav ga prezirno pogleda.

— Sve vam je poznato? Dakle s Bogom!

— Kako to?

— Nadam se, da ne ćete više amo.

— Zar ćete me iztjerat?

— Sam biste se morao iztjerati, jer znadete, koliko nas stoji vaše poznanstvo.

— Al ima i tomu lieka.

— To vam ništa ne vriedi. Ako mi ne učinite, kao što vam rekoh, bit će mi težko, — ako ću vas morat iztjerati kroz vrata ili bacit kroz prozor.

— Vi se grozite.

— Bit će tako.

— Dakle na dvoboj!

— Ja se ne pačam u takve ludorije; to bi još pogoršalo stvar.

— Što? Vi mi dakle nieste voljan dati zadovoljštine?

— Ne! Ja ću vam dati zadovoljštinu ali onakovu kakovu ja mogu dati — prihvati Gustav ravnodušno, uhvati ga za šiju pa ga izturi na polje. Alfred se branio i vikao. — Gustav sjede uz peć, dohvati knjigu i uze nad njom roniti suze.

Alfred, vičuć i grdeć poleti niz skaline, uzjaši konja i okrene kući. Sutra dan govoraše otac, da se je spremio na put u Švicu.

XVI.

Odlazak.

Svatko će pojmit, kakova je bila iza toga dogodjaja sloga u kući, kakova iskrenost; izčezoše i oni sladki časovi, koji su — akoprem riedko — razsvietljivali tamno gdjekad obzorje bračnog života.

Lucija bijaše ohola, jer se scienila nevinom; Gustav bijaše ohol, jer je bio uvriedjen; riedko su se salazili, a još se redje razgovarali; izprvice ohladniše — najzad se omrazi jedno drugomu: Luciji bijaše dosadno kao nikad prije; iskaše zabava a na posljedku očitova mužu, da bi u kupke.

— Dakako — a kamo?

— U Baden. Zimovat ću u Beču.

— Jako dobro!

— U proljeće poći ću u Saksonsku.

— Izvrstno!

— Ljetovat ću u Porenju.

— Krasno!

— Na jesen ću u Švicu.
— Zašto nebi?
— A druge zime u Pariz.
— A ja ću u proljeće u Italiju, zatim u Grčku, Egipat a dovršio bih u Americi; bit će najbolje da nas antipodi diele. — Sretan put!

Lucija ode i ne vrati se nikad više.

XXII.
Sretnici.

Prodjoše ljeta — jesen se približi. I opet je bio Gustav sam samcat na ovom svietu, bio je bez roditelja, bez prijatelja, bez ikoga. Jedini mu bijaše posao i zabava mislit i čitat, ali srcu pjesnikovu to ne dostaje: usred bure gine za tišinom, a usred tišine čezne za burom. U vieku zbiljnosti bijaše Gustav onaj isti, koji bijaše u vieku mladosti — pun samih nada, nada, koje se niesu mogle izpuniti; bijaše poput stabla, koje u jesen procvate. U ćelavoj njegovoj glavi vrvjele su udilj sanje, kojih niesu godine protjerale, gorjele su misli, plamtjeli su neugasivi ognjevi i akoprem nije buktio onaj vulkan, kao što je buktio u mladosti, to je ipak iznutar udilj gorio.

— Da sam ja shvatio život, kao što su ga oni shvatili, govoraše si Gustav, bio bih sretan s Marijom, u tihom kutiću, na malenom komadiću zemlje; sve sam žrtvovao duši, koje niesam zasitio, slavi, koje niesam postigao — a život sam izgubio. Šta su mi privriedile sanje i poezija? Ruglo i gorke uspomene! Htjedoh biti orlom te se vinut u visine, ali noge mi bijahu pune blata zemaljskoga, krila mi bijahu zaprljana kalom — digoh se i padoh. Zar je istina, da je svakomu čovjeku vatrene duše i zanositih misli biti nesretnim? Zar je istina, da su sanje pogubne, da valja sebe upriličiti ži-

votu, a ne život sebi? Zar je istina, da je nezasitnost duše, koja gleda pred sobom nebo, dokazom viših joj ciljeva i drugoga života?

I gorućimi dlani pritiskaše čelo, u kojem se je taj vir misli neprestance vijao; nujan, zapušten od ljudi, sam samcat, izcrpao hranu iz knjiga, kojih nije mogao čitati — (sve što je bilo u knjigah, bijaše njemu puko opetovanje) — bludjaše s misli neznajuć, šta da počme. Nesretni Gustave! A oko njega bijaše toliko sretnika!

I taj kukavni plemenitašić, koji na svom jednom slogu sprovadja mirno život, koji ne osjeća velikih potreba, koji nema vremena, da uzdiše i plače, kojemu dostaje njegova Magda, njegova djeca, kaša i siva kabanica.

I taj gospodičić u zgrbljenoj kućici, koji lovi čitavi svoj život, komu je svaki zec donio sreću, koji uz vrč vina mudruje i ujedno zaboravlja na sviet i njegove patnje, komu je svaka Kata božicom, svaki školnik višim bićem, župnik mudracem nad mudraci, koledar knjiga nad knjigami a dvocievka le Paga najuzvišenijom sanjom, najsvetijom željom, najidealnijim idealom, mezimcem duše i srca, jedinom zviezdom na nebu nadâ!

I taj gospodin, koji je zlatan grb namjestio na pročelje svoje kuće, koji je ogradio dvorište stupovljem, koji je pieskom nasipao puteve u vrtu, koji se je okružio čitavim rojem prilizica duboko mu se klanjajućih i govorećih: Velemožni gospodine! koji se ponosi šarenom livrejom, srebrninom, pod kojom se uvijaju stolovi, vinom dobavljenim iz Ugarske, koji si mogao sreću — barunstvo — kupiti za koju tisuću forinti.

I taj veseli pijanica, koji se od jutra pa do mraka duši u vrču i pjeva pjesme svoje mladosti, komu je želja nad sve želje: ne imati razuma, a udilj piti piti i — pijan umrieti.

I taj debeli, rumeni trgovac, koji je sretan kad vidi, da mu ima kćerka glasovir a sin novi frak, koji je sretan, kad poskupi robu i kad najzad postane plemićem.

I to mlado momče, taj leptirić, koji lieće od žene do žene, od ljubakanja do ljubakanja, iz razkoši u razkoš; kojemu je sva sreća u cjelovu, raj u zagrljaju, nebo na krilu ma kojegodjer žene.

I taj posivjeli i ćelavi starko, koji je sretan, kad kod peći pripovieda unučadi zgode svog života, koji se zauhvano moli, koji umire spokojno, koji se je tako naužio svieta, da ne gine više za njim, da ne plače više za njim.

I taj pozemni plazavac, sa kapljom vitriola u glavi a sa grudom leda u srcu, sa perom u ruci i sa papirom na kojem je ostavio svoje ludorije; taj plazavac, koji je izsisao svoju slavu iz mozga pokojnih marnika, koji je hvalio sama sebe, koji je sanjao o lovor-viencih, koji je umro slavljen od veće polovice svojih suvremenika (buduć da im se ulagivao), koji je drugu polovicu prezreo, pogrdio i zakaljao; riedki su ga razumjeli — izsmijali, — pogrdili, zaboravili; sretan je taj plazavac, jer je glup i nadut; on je slavan, kao što onaj jednooki kralj sliepaca.

I taj, koji je u zabitnom kutku sproveo sa ženom, koju je ljubio, život vedar, miran, koji je sproveo svoj život u radu, odpočinku, molitvi, koji je vjerovao u nebo a živio mišlju na zemlji, koji je ljubio zemlju i sreću; koji je dobio od zemlje nagradu: nadu na drugi život.

I taj koji se je u samotnom samostanu, zaboraviv sviet, posvetio Bogu, obukao grubo ruho; koji se je odrekao tiela i svih svjetovnih misli, te žive u mirnom i sjegurnom nebu, štono mu je predsanjom drugoga vječnoga neba.

Svi ti i mnogi ini bijahu sretni — samo on bijaše nepokojan; trapila ga vrućica, u oku mu udilj bila suza, koje niesu ni patnje čitavog mu vieka mogle osušiti, koju je sa djetinjimi sanci ponio iz mladenačkih ljeta, koja mu je bila simbolom njegova udesa; jedino je on patio: nije razumio cilja svog života, sve mu je bilo crno, tegotno, gnjusno; okruživali ga ljudi, koji ga niesu razumjeli, žene, koje su ga držale vragom i to stoga, što su ga odbjegle dvie žene, okruživao ga sviet, koji ga je scienio ludjakom — jer ga nije usrećilo zlato.

— Daj mi zlato, što ga imaš, govorahu u sebi zavidnici, daj mi zlato, pa ću biti sretan, ni za čim neću više težiti, kupit ću si kuću, zaselak, ženu, bocu itd. pa ću biti sretan!

Tako se je godilo Gustavu, takav mu je bio život. Biste li možda htjeli znati posljednji prizor te tragikomedije života pjesnikova, prizor žalostan, prizor poništujući čovjeka? Evo ga!

XXIII.

. . . .

Jošter bocu! Jošter bocu! Jošter bačvu! Jošter bačvu! Dajte mi lagav, dajte mi more, da ga izpijem! vikaše Gustav. Vino je sreća! u vinu je ini sviet, u vinu se zrcali sviet pjesnikov, a u vodi se zrcali vaš sviet, vi kukavice! Vina! Vina!!

I uze piti, piti — i usnu! A oko njeg sjedili crveni ljudi: na pola otvorili oči, oborili glave pa uzeli hrkati. Gustav, kao što svaki pravi pijanica, nije mogao sam piti, pozivao dakle vinsku braću, nebi l' ga oni dotukli, ako ga vino nebi moglo dotući. U kasno doba, kad bi se napjevali nesramnih pjesama, kad bi se nasitili neslanih šala i nerazložitog pustog smieha, zaokupio bi ih punč i vino težkim snom; da ti je bilo zaviriti u

te pušeće se glave — a bilo ih je sedam — opazio bi, kako im se vrte u snu čudnovate misli, takove misli, kakovih triezan sviet nije nikad danju vidio.

U prvoj glavi pleše na lagvu rulja ženâ sa čašami u rukû: grudi su im nabujale i razgaljene, oči krvave, posmieh djavolski — tako se nasmješkuje prazna čašica punoj boci.

Po drugoj glavi hodaju vrećice zlata: noge su im od mjedi a glave kao u sfingâ; žagore, zveckajuć svojim zlatom, sjaju se i šire poput paunâ svoje velike repove, satkane od samih dukata.

U trećoj je gostba na stablu medju granjem: stablo je na vodi, voda je na ognju a oganj na zemlji.

U četvrtoj je veseo sprovod i žalostno veselje; psi drže u šapah zapaljene svieće, vol ruči, svjetina plače, a u liesu nose praznu poličnu bocu: ruke su joj prekrštene a oči zatvorene. Za koli idu plačući vrčevi i trgovci sa robom i vadičepi pa nariču — dočim ostali skaču, vrte se i valjaju po zemlji, po zraku, u vodi . . . . i sve pobjegne u pivnicu.

U petoj sjede dva psa pa se igraju karata; karte su im od vestfalske šunke, sitniji novac od rezane salame a umjesto bankâ imadu perje od salate i kupusa. Za njimi i oko njih sjede veoma odlična lica: lovorovo lišće, orašci, bliedi i suhi cimet, zgrbljeni klinčac, kopar, salitra, štono se nasmješkuje ognju, i zbiljni, sjajni, hladni antimonij.

Šesti imade gosti: oženio kćerku velikoga Mogula, koji ima zlatnu palaču, crvene brkove, kokošje noge a umjesto nosa sjedi mu kljun. Vjenčao ih veliki Mogul sam glavom: vjenčao ih viencem od salitre, posipao ih crnikom, obliepio ih francezkim tiestom, te im namazao nos i usta raztopljenim maslom. Sve dvoranke imale kokošje noge a mužkarci žute ostruge na golih petah. Bračnu im postelju nastrlo na visokom plotu, koji je

*

dielio ognjenu kuhinju velikoga Mogula od njegovih ribnjaka.

U sedmoj je glavi — a ta je Gustavova — zviezdami osuto mirno nebo, nebeski sklad, tisuće angjela, sila ljudi — tuj vam sjedi pjesnik a uza nj Marija u redovničkom ruhu, zatim njegova majka, njegov otac i svi, koje je ljubio . . . . . A na dnu dolje pakao a pjesnik opet u njem . . . oko njeg Lucija, Verner, Fran, Perelka i vragovi, koji mu čitaju pjesme i basne, tragedije i satire, heroide i ulomke starih romana . . . .

Sve se okrenulo: iznovice bje vidjet silu ljudi i lovor-vienac. Gustav pošao po vienac i uzeo pjevat; svjetina, ganuta pjesmom, slušala ga mirno, zbiljno, slušala ga i — spavala! Probudiv se, ovjenča ga lovor-viencem i udari pljeskat i vikat — Prekrasno! Divno si pjevao, al kaži nam, što si pjevao? — mi smo spavali, niesmo te čuli — jer smo te slušali a niesmo te razumjeli.

A Gustav baci prezirice njihov vienac i podje daleko, daleko; tuj ga je razumio jedan čovjek — narugao mu se; ruzumio ga drugi — pošao dalje kimajuć glavom; razumio ga treći — žalio ga. I opet posta tamno, vruće, dimno i zagušljivo; po glavi mu hodale zmije, zmajevi, i ognjeviti salamandri; te su mu zvjerine gazile po mozgu, sisale misli, i pile krv a na srcu njegovu sjedio pauk, hvatao ih u svoje mreže i gušio . . . . . Nesta svega a Gustav se probudi i uze iz nova piti.

XXIV.

Tuga za bielim ruhom.

U toj mahnitosti i nesvjestici pale su gdjekad Gustavu na um — u jutro kad je otvorio oči i u veče kad je izlazio mjesec — uspomene iz nevine njegove mladosti. U takovih je časovih briznuo plakat, te si krio izgorjele

usne i lice, na kojem se je nacrtalo mnogo onih puteva, što ih je jadnik prevalio; plakao je i žalio, što se je, poput želve, htio vinut nebu pod oblake pa je sa visoka jošte niže i dublje pao u blato.

O bielo ruho mladosti moje! vikaše sam sebi, kamo si se vrglo? Sviet te je blatom poprskao, krvlju i suzami pokvasio, on te je zamrljao i razderao! Tielo je moje tlačilo dušu, ono ju je nekoliko puti upokorilo, ono ju je poživinčilo — zar ću tako okaljan u nebo? A ipak niesam počinio zla; ne grize me krivda i nepravda, život sam sproveo mirno i spokojno, ali zemlja i ljudi — to su vam sadja: dotakni se ih samo, pa si se zamrljao. Tko je pregazio more svojih godina te iz njeg izašao onako čist, kako je unj unišao? Pokažite mi ma jednoga! Pokazat ćete mi možda tisuće onakovih, koje ne možeš ničim okriviti — al imade takovih griehova, takovih mrlja, koje se kriju medju bogom samo i čovjekom, kojih čovječje oko ne vidi, koje sjede u srcu, kao crv u voću, te grizu.

Često su to samo misli, koje su okaljale dušu, češće rieči, gjekad želja, gdjekad čin; čine i rieči kazni pravda svjetska te ih tim iztire i polagano izpire, ali volja i misao ostaju u dubini duše te kaljaju cielu dušu; takovih misli i želja imade svatko i najčistiji čovjek, imadu ih pustinjaci u pustinji ma i molili, imadu ih žene, čiste poput angjela ma i najnevinije živjele, imadu ih djeca, koja ne znadu zla. Sretan je, koji ih zaboravlja; jao onim, koji ih pametuju; što si dječakom mislio, proganjat će te starcem na smrtnoj postelji.

Tko će mi sada dati mladenačku svježost misli i čuvstva, tu baštinu duše, koju jednom samo imadeš i jednom samo izgubiš? U mladosti su čista usta, srce, misli neokaljane, udilj jošte vriedne svega onoga, što je na zemlji najčistije, najmanje zemaljsko; u mladosti nam se pričinja da bismo, poletiv k nebu, mogli živjeti

od hrane angjeoske, od spieva, molitve, svjetla, miomirisa i ljubavi — al zatim, ah zatim, griesi nas naši svojim ogromnim tegom vuku za noge k zemlji pa kad nam misao pobjegne u nebo k angjelom, zamietimo u sebi, da niesmo zavriedili biti kod te gostbe: nam, koji smo se naužili žarkih zemaljskih raskoši, bila bi ta gostba dosadna.

Vi ni toga ne razumijete, dvonožna živinčadi, vi ljudi Platonovi, koji biste bili, da se zaogrnete perjem, prave živine, ljudi, koji ste ravni onomu Diogenovomu pietlu, vi nemate ni mladosti ni biela ruha, ni djevičanstva ni čistoće, vi se rodiste poput životinja, koje s mjesta, kako se rode, umiju plivati po vašoj kaluži, umiju tražiti vaše gnjusne hrane. I tiem se razlikujete od pravih ljudi: živine i vi nemate djetinstva; čovjek od iskre postane plamenom, pravi se čovjek sveudilj usavršuje, živinu je moći samo donekle uvieštiti; putevi su čovječji neokončljivi; čovjek počima ondje, gdje mu je predšastnik prestao, te gleda, kako bi gromadu zamišljajâ, mislî, svoje duševno blago pomaknuo koji korak dalje, kako bi postao stepenicom ljestvi, kojom se penje na vršak svega, na vršak, koga nema na ovome svietu, jer mudrost vam je gora: uzalud se veru po njoj ljudi — ona stoji na zemlji ali vrh joj je u nebu.

XXV.

Nekrolog.

(Iz novina.)

Na Lipskom sajmu pala je ciena vuni i to za deset postotaka na dvadeset funti — niža je dakle od one, što smo ju oglasili u posljednjem broju. Vele, da je to stoga, što se je u Njemačkoj stalo sve jače i jače širiti ovčarstvo, i što nije Englezka na čistu s Amerikom i Kinom Gospodin Petri, glasoviti poznavalac i gojitelj

ovaca, vratio se iz Španije, te je — kako se čuje — doveo veliko krdo španjolskih ovaca — Estantes — leonske pasmine. To bi osobito dobro došlo onim, koji se trude, da oplemene ovčju pasminu.

Ne daleko odavle, u Vasilkovu, umro je gospodin Gustav N. N., imućan posjednik; dne 14. o. mj. kod stola medju prijatelji i gosti pade od kapi. Umro je ne ostaviv poroda; oplakuju ga svi znanci i prijatelji. Darovi, kojih mu nitko nije mogao poreći, utrnuše na svu nesreću i ne donesoše ploda. Sav svoj viek trudio se u raznih strukah nauke, ostavio je priličnu knjižnicu i nebrojeno rukopisâ. Pjesme njegove izašle su jošte za života mu u dva svezka (in 12., cienu im snizilo na 50 kop.. — Dobit ih je kod uredničtva.); imade u njih čuvstva — ali ne prenapeta — energije, i života (? ? ?).

Mnogobrojna lica dodjoše na sprovod u župnu crkvu; sahranjen je na župnom groblju. G. Hydrocephalus Perelka, literat i pjesnik, bivši zemaljski sudac i vitez, inače dobro poznat iz mnogobrojnih članaka oglašenih u periodičnih listovih, čitao mu je na grobu ganutljivu elegiju, a tamošnji župnik rekao je nadgrobno slovo. Čuje se, da će nadgrobni spomenik doći iz inozemstva, za to da se je pobrinula neutješiva, oplakujuća ga žena.

Tko bi htio kupiti dobro sačuvanu bečku putnu kočiju sa torbami i hamovi, zatim par liepih konja i glasovir, neka se najavi u velikoj ulici k. br. 385 k Margrofu.

XXVI.

Zaglavak.

Znate l' sada, šta je pjesnik? Jeste l' odgonetnuli zagonetku njegova karaktera? Pjesnik je Protej; on je

zapaljivo i šarovito stvorenje, u njega su svi karakteri i nijedan, on se umije svakomu prilagoditi, a ne održi nijednoga, on je sa svakim svačiji; tjeran nagonom da uči i promatra narav, on je sve redomice, on se prilagodjuje svakomu životu, kuša svaku strast, posljeduje svemu — ali ta radinost duše krije se u njegovoj nutrinji, nije je vidjeti na vanjštini; na vanjštini je vidjet tek grozničave trzaje, kojih ljudi ne pojme. Ako je milostivan, to se umije svakomu umilit, svakomu prilagoditi; ako je surov i mizantrop, to jadi ljude, prikazajuć im njihove karaktere izvrnute na opako. Strastven u svem i svačem, padne često iz ascetičnih razmatranja u mutnu kaližinu svjetovnu, okusuje razkoši, kalja se i žali za svojim bielim ruhom, za svojimi svježimi misli mladenačkog vieka, za sanjami, koje su mu prikazivale nešta neponjatna, nešta nadzemna u stvarih prostih i mrljavih.

Svaki pjesnik ne piše — neki ne umiju ni čitat; pjesnik je pjesnikom po svom karakteru, nadahnuću, žaru; a to, ako se pokazuje bilo u pjesmi, bilo u plastici, bilo u životu, to je ono, po čem je pjesnik ono, što jest a ne po formi, u kojoj se njegov karakter, žar i misli kristalizuju. Stihovi ne stvaraju pjesnika: možeš biti (a takovih je sila božja) stihotvorcem a da nemaš ni iskrice poezije; možeš biti pjesnikom a da ništa ne pišeš.

Poezije imade u glasbi, u slikarstvu, u kiparstvu, u knjigah, u mislih, u govoru, u životu, u naziranju, u najneznatnijih sitnica i mnogo je više imade tako razpršene, mnogo je više potroši čovjek u svojih svagdanjih poslovih, mnogo više, nego što je imade pohranjene i posušene u knjigah.

Nitko ne će dovoljno protumačiti života pravoga pjèsnika, koji je svedjer napola mahnit; njegovih osjećaja, zanosâ, njegovih jada neće pojmit van onaj, koji je isto osjećao, koji se je isto tako zanosio, koji je iste

jade ćutio; pjesnik bo je stvor ekscentričan, koji se samo tiem razlikuje od ludjakâ, zatvorenih u ludnici, što se gdjekad na mahove vraća iz svog vidovitog života na zemlju te tuj samo kako tako prispaja prekinuti niz svjetovnih misli. Ne misli, da ćeš ga upotrebiti za obične svagdanje poslove, za hladne, puste njemu one ne poznate poslove, koje on cieni, pojmi — ali se ne može do njih sniziti. Ono, što je Erazmo napisao o filozofih na vlas pristoji braći njihovoj — pjesnikom. „To bi se dalo podnieti, piše on, kad bi se ti ljudi, nesposobni za javni posao, dali na što ino; ali oni su svemu ne sposobni. Od njih ništa pa ništa. Pozovi kojega njih na gostbu — to će neprestance šutiti ili će dosadjivati gostom pitanji kojim neće biti ni kraja ni konca. Umoli ga, da pleše — a on će ti se držat kao medved. U javnih će zabavah njegovo lice mutiti sveobće veselje a zbiljni će se Kato, ne mogav ni za časak odložiti svoje zbilje, morati na posljedku udaljiti. Dodje li u družtvo, gdje se uzelo veselo razgovarat — svi će umuknuti, kao da su opazili vuka. Treba l' štogodj prodat, kupit, uredit ili u obće učinit štogod za život, to će se ponieti kao ciepac, koji ne će ni sebi, ni rodu, ni svojim koristiti. Nevješt poprimljenim običajem, često protivan sveobćim nazorom i mnienjem, ne može a da ne izazove velikom tom razlikom osjećajâ i života sve protiva sebi. Sve što čovjek učini, sve mora da je nezgrapno i ludo. Hoćeš li jednom glavom sastaviti tu bujicu, — u pusto ga radiš; bilo bi bolje da poput Timona podješ u pustinju, pa tuj da živeš sa svojom mudrosti."

To su rieči Erazmove, rieči pune istine. Erazmo, sam pun mislî, znadijaše dobro, koja je razlika medju onim, koji žive tek u sebi, i medju onim, koji hvatajuć se svieta, žive tak u svietu. Onaj, je samotno stablo, ovaj je bršljan na stieni, ovaj se nikad neće oteti svo-

jimi silami svagdanjemu životu, svagdanjim brigam dogadjajem.

Nije to prvi opazio Erazmo, da niesu za ovaj materijalni sviet ljudi, koji udilj misle; znali su to i prije oni, koji su poglédali filozofe i pjesnike. Antistenes, zaogrnut dronjci, iz kojih je virila njegova oholost, siromah a lienčina, odieljen od ljudi, koji su ga izbacili iz svog kola, stvorenje anormalno, pa zatim Diogenes, koji se je u svom lagvu sunčao, kojise je tvrdoglavo protivio svim poprimljenim svjetovnim običajem — bijahu primjerom tomu i dokazom. Mnogi takovi, ne trebajuć najzad posve tudjih si ljudî, zakopaše se u pustinji, u kojoj su isto tako samotovali, kao što i u svietu, koji ih nije razumio, koji nije s njimi drugovao. Gdjekad štovani, kao vrači i proroci (jer ih niesu razumjeli) ili izbjegavani, kao gubavci, ne nadjoše oni nikad smilovanja, već nedostatno poštivanje ili pako ne zasluženu pogrdu.

Ti su ljudi tiem većma zavriedili, da ih sažaljujemo, što su i medju sobom u zavadi, što i medju sobom nemogu složno živjeti. Svaki njih imade posebno nebo, posebne krugove, poseban tiek misli.

Povadimo iz groba tih ljudi kosti i pepeo — pa ćemo vidjet, što je pjesnikov život.

Benvenuto Cellini podat će nam sve crte karaktera pjesnikova: srčanost, ljubav slobode, prezir bogatstva, putene omame (kad nije boljih), karakter nepostojan, vatren, fantastičan. Sve ćete to naći u njegovih znamenitih i punih čudotvorî „Uspomenah“, u kojih se često prikazuje suhoparnim radnikom, a još češće nadahnutim pjesnikom. Nije ih uzalud Goethe preveo. Gledajte Benvenuta, kako brani kasteo Sant Angela, kako je namjerio top na kneza Oranskoga, kako je nevin dopao tamnice, kako zahtieva u Pavla III. nagradu za svoje zasluge, kako se je do tri puta čudnovato oteo tamnici i to s najvećom pogibelju, koju je

prezro; gledajte ga, kako udilj misli na čudnovata salamandra i na više svoje opredieljenje. Eto ga kašnje na gizdavom dvoru Frana I. usred gostbâ, dvobojâ, ljubakanja; on je strastveni igrač, prosjak, bogataš, on je sve to redomice; stanuje u palači, gradi Fontainebleau takmi se sa Primatikom i knjeginjom d' Etampes. Pa kako on zanosito tvori, njeguje i ljubi svoja djela! Kako on spašava svoga Jupitra od sjegurne propasti, kako posluje oko svog Perseja, na kojem počivaju nade njegove poetične duše! Kad lieva tu umotvorninu, smije mu se zavidna svjetinja; Cellini baca u forme svoje srebro, zlato, blago, sve, što ima, samo da salije Perseja: on bi ga poput Pigmalijona oživio svojom dušom. U taj odlučni čas, pada na koljena, moli se Bogu, prosi ga, zaklinje ga — da bi mu sretno pošlo za rukom saliti kip. Već to ga čini pjesnikom; hladni radnik ne bi bio žrtvovao svojeg bogatstva pukoj nadi, da će ostvariti, svoje misli, ne bi bio umio moliti — bio bi očajao! Cellini žrtvuje sve, Cellini se moli — jerbo je umjetnik i pjesnik! Sav život i slava i bogatstvo i štovanje nije moglo udovoljiti njegovomu srcu — eto vam drugog dokaza, da je pjesnik! Sav svoj život traži nove hrane svojoj duši, nova zanimanja, nove nade; a kad je posiedio i ostario, kad mu je bilo sedamdeset gedina, obuče samostanski habit pa se preda Bogu. Udilj još pjesnik! Umjetnik, vojnik, razkalašenik, obrati se i moli, jer osjeća da je i sviet i ljudi i slava i zlato, sve to, da je premalo za veliku dušu i srce pjesnikovo.

Pa takav čovjek da zavriedi tek priprostu, plemenitašku, malenu srećicu? Pa takovu čovjeku da zapovjediš da se zadovolji jednim jedincatim mjestancem, u kojem će živjeti, jednom jedincatom ženom, koju će ljubiti, jednim jedincatim predmetom, o kojem će misliti? Zar mu je moći bilo zabraniti poetičnu onu tvornost i onu vatru, u kojoj je živio poput salamandra, koji mu je bio

simbolom? Zar mu je moći bilo zabraniti onu vječitu mienu osjećaja, ono kolebanje, onu nasladu u nadi, očekivanju, nepokojnosti, onu nasladu u patnjah za kojimi je ginula njegova duša, zar mu je moći zabraniti sve to, pa ga zatvoriti i prikovati mirnoj, domaćoj tišini? Bi li se on uzdržao, bi li se on zadovoljio onom mirnom, plemenitaškom, zakutnom srećicom, što no ju uživaju mnoga poštovana, mlaka, debela gospoda poglaviti sudci, koji se žapaju onoga, za čim je on ginuo, koji bi se izpržili u onoj vatri, u kojoj je on tako dobro živio? Možda ste pojmili, zašto je pjesnik, pravi umjetnik, tako čudan u običnom životu, zašto je tako slabo stvoren za mir i pokoj, za vašu slabu hranu i za tišinu našega svieta; zašto njemu — mà mu sviet i piramide digao — nikad neće dosta biti, njemu, koji je nezasitljiv, koji je udilj gladan hrane novosti, novoga života, novih misli, nove slave, u kojeg je bezdno Danaidsko? Njegova duša ćuti neokončljivost i teži za njom — s toga se i udaljuje od vas!

Šta je ljubav u srcu pjesnikovu? Pogledajte Petrarku i Lauru. Francesco de Petrarca spajaše u sebi dvije najčudnovatije sprotnosti: žestinu i vatru pjesnika pa radinost komentatora. Možda se je većoj slavi nadao od svojih nauka, nego l' od pjesama svoga srca — ali se je prevario. Ono, što je učiteljem, tumačem, učenjakom pisao, davno je jur zaboravljeno; ono, što je iz srca izlio, ostati će dugo, možda za uvieke. Izvor Vaucluse i Laura dadoše mu neumrlost, koje mu jamačno nebi bilo dalo ni Ciceronovo De Republica, pa sve da je to djelo sačuvao od propasti.

Ljubav njegova bijaše odista poetična; Lauri ženi Huga de Sades, Avignonca, bijaše dvadeset godina, kad je prvi put vidjela Petrarku u crkvi svete Klare u Avignonu. Petrarka bijaše mladić od dvadeset i četiri godine. Zagledaše se prvi put pred žrtvenikom a ljubav

njihova, posvećena u svom vrutku, osta čista, sjetna sve do smrti, osta neokaljana usprkos svim onim, koji ne će da vjeruju u ljubav, koja je daleka, u kojoj nije nade; i upravo zato potraja ona tako dugo, jer je bila tek u sanjah, jer se njih dvoje nije ni dotaklo, jer su se ljubili dušami. Da su se približili, bili bi ohladnjeli, — iz daleka su se ljubili.

Pa kakova je to bila ljubav! Sva u poeziji, sva u sebi bijaše ona tako silna, da je nije mogao ni viek ni smrt premoći. Krasna Laura pjesnikova poruši se i ostari svomu mužu, ugasiše joj oči, koje su svietlile nad kolievkom djece, na tmastom domaćem obzorju — ali Petrarki bijaše udilj mlada i liepa. — Divili se mlakonje, videć, da joj lice probliedilo, divili se toj ljubavi jošte jače, kad je zemlja pokrila Lauru — Petrarka je udilj ljubio.

Ali smjestimo Petrarku s Laurom u jednu kuću, posadimo ih k jednom stolu, okružimo ih brigami i sitnicami svagdanjeg života, neka se staraju i misle na djecu, na kuću, na jelo i pilo; recimo im, da promišljaju o hladnom i suhom mekanizmu života, približimo ih tako, da će se udilj moći gledati — nestat će čara, utrnut će ljubav.

Pa kakova je to bila ljubav! Petrarka je ljubio, akoprem ta Laura, koja je umjela probuditi ljubav, nije bila vriedna njegove ljubavi. Pjesnik joj žrtvovao svoj život a ona njemu — ništa; sljubovni njezin muž, čudak, dosadnik, bijaše joj vriednijim od neumrlog Petrarke, koji joj je žrtvovao srce, dušu, život i neumrlost svoju. Šestnaest ga je godina bježala, šestnaest godina, koje su bile kušnjom njegove slave; bježala ga je, dok ga niesu ovjenčali na Kapitolu. Istom onda, kad je polovica toga vienca mogla pasti i na njenu glavu, istom onda prestala ga bježat, te ga nadarila možda, prvi put, osmiehom za tolike patnje. Pusti osmieh za suze ne-

umrle privrženosti! O prokleta ženo! Htjela se je prodat, samo je čekala, dok ju je uzmogao platit!!

Čitav život Petrarkin, boravak njegov na dvoru Roberta, kralja Napuljskoga, njegova izaslanstva, putovanja, kojimi je hranio nespokojnu i nezasitnu dušu pjesničku, sve, što je činio, sve je prelievalo mišlju na Lauru. Šta više, ni mrzlo bogoslovje, oko kojeg je radio, ni politika, taj kostur, o kojem visi sviet, ništa ga nije moglo izmamiti iz onih bajnih krajeva, u kojih je snivao o ljubavi i o Lauri. On joj osta vieran do kraja; kad je umrla, obuče ruho redovničko i dovrši život u samostanu. Eto njegovih vlastitih rieči, koje je jadnik napisao o Lauri, koje je napisao, ne pjesnikom već povjestnikom svoje ljubavi:

„Laura, koja je sjajila tolikimi kriepostmi, koju sam često opjevao u svojih pjesmah, prvi put se ukaza mojim očima dne 6. travnja u crkvi svete Klare u Avignonu. Za onda bio sam jošter mlad. U istom gradu, taj isti dan, taj isti sat, godine 1348. utrnu na nebu zviezda Laurina. Bio sam u Veroni, niesam ništa znao o svojoj nesreći. Ta žena, toli krasna, toli nevina, bje sahranjena isti dan, po večernji u crkvi Karmelićanâ u Avignonu. Vratila se u nebo, koje ju je samo posudilo ovoj zemlji. Na žalostnu uspomenu toga toli težkog gubitka, upisah ju u ovu knjigu — veseo i čemeran. Smrt mi je Laurina opomenom, da i ja neću dugo živjeti; sada, gdje mi se uzao mog života razvezao, nadam se u Boga, da ću se lahko odreć ovoga svieta, u kojem sam se toliko puti prevario, koji podaje puste i prazne nade.“

Takova valja da je ljubav pjesnikova, hoće li da mu bude stalna! Njegova sanja da je daleka, čista, angjeoska, u njoj da nije van djetinji zagrljaj, jedan nevini poljubac, mnogo uzdaha, suza, vatre, sprotnostî i bolî: jer patnje dižu ljubav u nebo a kad se ona zasiti, sruši se na zemlju, razbije se o nju.

Od pjesnikâ-slikarâ, ne znam da li je koji u svom životu razvio energičniji i življi karakter od Salvatora Rose. Uzalud je otac odlučio, da bude pravnikom; žestoko naklon umjetnostim a najpače slikarstvu, ubog i dugo neznan, bijaše u svih tih neprilikah zanesen za svoju umjetnost, za koju je bio rodjen; a osim nezahvalnog kista, koji mu dugo nije htio privriediti slave ni novca, imadjaše toliko obilje života i vatre u svojoj duši, da ga je izlievao u glasbu, u pjesme, kojimi je izmjenice tumačio svoje bujne, vatrene, čudne misli. — Ali nepoznanu bijaše težko mjeriti se sa slavnimi slikari, težko mu bijaše proslaviti se i dati se ocienit; sviet nije mario za nj — s toga odluči godine 1639. izkazat se na karnevalu u Rimu. Tu izidje na pozorište, kao ujedljivi nasliednik Paskvina i Marforija pod krinkom Formika i Koviela satirom i pecavimi šalami.

Treba znati, što je karneval u Rimu, — a onda ćete istom pojmit na kakovom se je pozorištu Salvator prvi put pokazao. Ništa ludjeg ne možete pomisliti; zbiljnost staroga Rima, oprečita toj djetinjoj ludoriji, podaje karnevalu osebiti karakter. Taj posljednji tjedan pokladâ, oglašen zvonom sa kapitola i topom sa kastela San Angelo, imade takova pučka svečanost, kakove nije indje vidjet. Sva svjetina grne u veliku ulicu, zvanu Corso; s obje strane ulice stoje velike i bogate palače, djela Palladiâ, Michael Angelâ, Berninâ; ulica počima kod vratâ del Popolo a dočima na trgu zvanom Piaza Venezia! Kočije pune čuvidâ, nebrojene hrpe čuvida! Policinelle, Pantaloni, vragovi, angjeli, samostanci, gospoje, djeca — sve to vrišti, bježi, pozdravlja se, nabacuje se sladkiši, sve, kao da se pozna. I tako prolazi dan za danom sve do posljednjeg utorka, sve u največem veselju, koje dostaje stanovnikom rimskim za čitavu godinu. Tom zgodom stupi Salvator godine 1639. prvi put pred sviet i tu ubra prve lovorike za svoje

dosjetke u kojih nije štedio nijednoga staleža, nijedne strasti, nijedne ludorije. — Nu čim je skinuo krinku — nestade mu te časovite slave; ona je trajala tako dugo, dok se je luda svjetina zabavljala na razvalinah koliseja i kapitola. Iza toga uredi Salvator kazalište: sam je bio i dramatikom i glasbenikom i dekoratorom; tako ga je opet upoznao sviet. Izkazav se i proslaviv u Rimu, ode u Napulj, gdje je dio svoje energije potratio u buni, kojom htjelo promieniti vladu. Budući članom družtva nazvanoga družtvom smrti, pobježe nazad u Rim, gdje je radio sve do smrti, osvećujuć se udilj oštrom satirom svojoj domovini, iz koje je morao pobjeći. Pjesnički mu se karakter vidi toli u njegovom pustolovnom i nemirnom životu, koli u djelih, koje nam pokazuju žestinu njegova kista i vatru njegovih misli.

U pjesnika je sve pjesničko; on je udilj žestok, ma i zapeo srcem za zemlju, za nezahvalnu zemlju, koja ga ne može cienit, koja često zahtieva od njegovih krila, da ponesu ono, što bi mogla poniet grba dromedara; u ono, o što se zadjene pjesnik, ulije svu energiju svoje duše, svu svoju pjesničku silu. Česa se nije prihvatio Rembrandt van Rhin, slavni slikar i bakrorezac, pribiv se strastno srcem uz zlato, samo da strpa što više zlata! Kako je strastno preziruć sav rod ljudski, volio zlato, nego ljude, jer je znao, da je moći ljudi dobiti za zlato. Mnogoj se je on domislio prevari, samo da što skuplje proda svoje mjedoreze, da proda mjedoreze pod risarije, stare pod nove. Sinu si naloži, da mu kriomice tobož prodaje tvorine; žena mu se imala zaodjeti u crno, samo da pukne glas, da je umro — da tim laglje poskupi svoja djela. O kako je taj potišteni pjesnik morao proklinjati na samrtnom času sviet, koji ga je prisilio, da u zlatu traži blago!

Te strasti, koju evo navedoh, da nam bude primjerom, kako daleko mogu zaći strasti pjesnikove, ako

skrenu sa svoje staze, te strasti naći je najredje u pjesnika. **Racine**, jedan najprozajičnijih pjesnika, tako je slabo mario za novac, da je **Despereaux**, hladni kritik i anatom, poviknuo sav u čudu: kako bih mogao biti tako hladan spram tisuće luidora!

Akoprem su Racinove pjesme mlake i jednostavne, to je ipak kraj svega toga imao pjesničku narav. Oposljedovanje urtnu u njem žar i nadahnuće. Njegove deklamacije, što ih deklamovao u vrtovih Tuilleria, okružen množtvom radnika, koji su ga držali za mahnita, a kojih on nije vidio, jer ga je posve zanio Mitridate, — njegove deklamacije mogle bi vriedit za pjesnički zanos, da u njih hladni Racine ne pokazuje, da misli više na budući triumf, nego li na pjesnički uzhit.

Blistavi a u istinu hladni karakter Francezâ, kojim se strasti tek površjem srca oklizuju, opazit je i u njihovih pjesnicih i pjesmah, u kojih je težko naći žestinu duboka čuvstva i pravoga pjesnićkoga naudahnuća. Poštovani **La Fontaine**, koji je samo basne pisao — basne i nipošto poetične, buduć veoma dosjetljive pričice, jer znamo, da su dosjetka i poezija najveće protivnice — La Fontaine bijaše ipak pjesnik. On bijaše udilj raztresene pameti, življaše udilj u sebi, ne znadijaše za sviet, što ga je okruživao, pjevaše poput ptice, koja ne zna zašto pjeva, koja pjeva po nagonu — a to nam pokazuje, da je bio pjesnikom u duši. Zavirimo li dublje u njegov karakter, osvjedočit ćemo se o tom jošter jače. La Fontaine bijaše čitavi svoj život djetetom pjesnikom, trebaše udilj dadilje, ne znadijaše ama o ničem, što se je oko njeg zbivalo. Oženili ga proti njegovoj volji; nije znao, da imade ženu; kad ga nagovoriše, da podje iz Pariza pa da si posjeti ženu, koja mu bila na ladanju, učini to, vrati se natrag i odgovori onim, koji su ga o tom pitali: Niesam bio sa ženom — bila je na misi. Sina si nije ni poznavao; po-

kazali mu ga u nekom družtvu te mu rekli, da je to njegov sin. — Osobito me veseli, odgovori La Fontaine.

Nije moći navesti svih dokaza njegove raztresenosti, njegovog samotnog misaonog života. Niesu mu mogli razumjeti života, pa su ga držali za glupost. Znamenito je, kako je posjetio nekoga svoga znanca, komu je bio na sprovodu. Vratar ga sjeti, da je gospodar prije osam dana umro. — Zbilja? upita ga odlazeć. Meni se je činilo, da nije tomu tako davno! Gospoja Sablière, njegova prijateljica, nazva ga veoma zgodno un fablier; od prilike isto tako, kao što se voćke zovu šljive, jabuke, kruške; jer kao što voćka rodi voćem, tako je i on pisao basne; on si toga nije bio svjestan, on je sliedio prirodjeni si nagon. Ne ću da reknem koju o Corneillu, koji je, kraj svog francezkog karaktera imao priličan dielak prometejske vatre, iz koje se stvaraju pjesmice — ne ću govoriti o mahnitom Scarronu — njegova mahnitost nije ni pošto poetična. Scarro nam je čovjek, na kog ne ćete pogledat a da se ne sgrozite; njegova bolest, njegova žena, njegova veselost okružiše ga nekim paklenim zrakom. Ubožtvo i kraljica, ulozi i dosjetke — to vam je život Scarronov, život odista veoma čudnovat al nipošto poetičan.

Hoćete l' vidjet Franceza i pjesnika, a vi glednite na Verneta, koji se dao privezat uz jarbô, da promatra uzburkano more, kojega je zaniela bura na nebu i na zemlji, koji je vidio samo ruku božju i veličajnost prirode ondje, gdjeno ini vide bliedu stravu i sebičnu pogibio. Taj vam je imao dušu pravog pjesnika, taj vam je duboko osjećao svoje zvanje, to vam je bio revnik, koji je tražio hrane svojim maštam u onih zgodah, koje željeznom svojom rukom pritištu duše običnih, svagdanjih ljudi, koji nemaju višega cilja u svom životu, koji ne vide u buri ni poezije ni prirode, već strah samo i smrt. Život Camoensa, pjesnika, koji nije oslabio i otančio, napisav

epopeju — podaje nam novo pravilo za život pravog pjesnika, pravilo, koje se ponekle razlikuje od ostalih. Prognanik domovine, vojnik na brodovlju Gibraltarskom, tražaše on sreću, koja se neda naći, u vojnah, u bitkah, u tudjem svietu pače i pod istim žarkim Indijskim suncem. Njegova Luisiada dodje na sviet u Goi a s njom se rodi čitav roj satiričnih pjesama, kojimi je Camoens obasuo svoje neprijatelje — a i podkralja dopade nešto. Protjeran iz Goe, dospje na Kinezku granicu u Makao. Tu dovrši Luisiadu.

Od tog vremena življaše jedino u svojoj pjesmi i u svojoj budućnosti. Razbio se brod, njemu i njegovoj neumrlosti bijaše poginuti — a on uze svoje blago, baci se s njim u more i spasi ga. Krasan je to primjer, kako se žrtvuje pjesnik za svoje djelo, koje krije u sebi najbolju čest njegova života i duše.

Prodje šestnaest godina i Camoens se vrati u domovinu. Pjesmotvor njegov ugleda sviet, primiše ga pohvalami ali samo pohvalami — Camoens dovrši od gladi u bolnici! Nije l' to udes svilene bube: njezine niti rabe kraljevom za odjeće a ona, koja ju izprede, pogine zavita u te niti, — pogine ne znana?

Po smrti, po smrti u bolnici, u nevolji, po smrti od gladi i očajanja, po smrti pjesnika, kojega nije sviet razumio, kojega je sviet zapustio, po smrti digoše se spomenici a na grobu niče lovorika.

Prikriše nevoljnika mramorjem; obasuše slavom i veličanjem domovinu onoga, koji je tako daleko morao tražiti šačicu zlata, koje su više cienili nego njegov veleum.

Imade sila božja primjera poetičnoga života i misli medju slikari; tko ih ne vidi u čudnovotoj oporuci slikara Heimskeka, koji je utemeljio glavnicu, iz koje bi se imala svake godine po jedna djevojka opremiti, uz tu pogodbu, da mu mladenci plešu na grobu. Odista

poetično dobročinstvo! Isto je tako poetičan život Tintoreta slavnoga takmaca Tizianova; ne htjede primiti reda svetog Mihovila, poklanjaše slike, koje bi mu mogle namaknuti liepa novca, učaše flamanske slikare, slikaše vatreno ili pako nehajno ženijalno — to sve odkriva dušu poetičnu, koja živi jedino u sebi i u svojih djelih.

Minuti ćemo škrtoga Rembrandta, koji je svu energiju svoje duše posvetio skupljanju zlata, minut ćemo ponositog Rubensa, kralja svih koloristâ, čudnovatog Salvatora, koji se je svojim kistom i svojimi misli veoma često svraćao prizorom iz razbojničkog života — pa ćemo na posljedku pripovjedit koju o pjesniku-slikaru, koji je u istinu slabo poznat, ali koji je uza sve to u koječem izbilja velik.

Adrian Broor, siromašan dječak, od malenih nogu slikaše na komadičkih platna cvieće i ptice; majka, koja je to prodavala, življaše od toga. Prirodjeni mu darovi ne umakoše svietu. Hals, prilično vješt slikar uze ga k sebi, tobože da će ga izučit a u istinu, kako je bio lakom i škrt, htjede se okoristiti njim. Davao mu raditi, pazio ga, bio mu uviek za ledji, morio ga gladom a biedni Broor u prnjah, gladan, ozebao, morao dan i noć izradjivati slike, koje je Hals potajno prodavao za veoma veliku cienu. Domišljati taj učitelj dotjera tako daleko, da ga je zatvarao u osamljenu komoricu, da ga ne bi ništa bunilo u poslu.

Ali Broor imadjaše znanaca, prijatelja i drugova još iz djetinjih godina, kad su se igrali u pjesku, u vodi; ovi zabrinuv se za nj, domisliše se, dodjoše, popeše se i začudiše se, opaziv kroz prozorčić da je Broor slikar.

Pozdraviše ga i naručiše si u njeg sličice, koje bi imale prikazivati dvanaest mjeseca i pet sjetila, pogodiv

se, da će mu nekoliko groši dati za komad; a Broor se poveseli, što si je mogao kriomice nešto privrediti.

Nu do mala poskoči ciena njegovim sličicam, a učitelj i njegova žena navališe na nj poslovi tako, da mu najzad nije dostajalo vremena, da si štogod zasluži. Biedni dječak, osamljen, zatvoren, ogladnio, pobježe na posljedku pomoćju svojih drugova iz te uze; ali šta će? Gol, gladan, nepoznat, nije ni sam znao, što da počme sa svojom slobodom. On si pomože — na pjesničku i djetinju: kupi si za nekoliko groši, što ih je imao, paprenjaka i kolača i podje s tim te se nastani na crkvenoj pjevnici.

Tu ga prepoznalo i odvelo k učitelju, koji, sav prestravljen, što je izgubio kokoš, koja mu zlatna jaja nesla, obeća, da će mu u buduće biti bolje.

I održa rieč! S mjesta mu pokloni bogati otrcani prnjak svojega odiela pa ga nahrani ostanci, štono preostali od čitavog tjedna. Veseo, da neće trpjeti gladi, da se neće tresti od zime, prihvati se Broor jošte gorljivije posla. Hals je skupo prodavao njegove slikarije a njemu nije ništa davao, izgovarajuć se, da mu mora biti zahvalan, što mu daje jelo i staro otrcano odielo!

Dugo to potrajalo — a Adrian doznav na posljedku, koja je ciena njegovim slikam, izmače po drugi put iz uze i pobježe u Amsterdam, sam samcat, bez probite pare, sa jednim odielom na tielu, pa sa glavom i rukom.

Slučimice se namjeri na prodavaoca slika i taj ga uze k sebi. Tu opazi na svoje čudo, da i u Amsterdamu poznaju njegove slike, i da su prilično cienjene. Da je samo čuo o tom, bio bi možda dvojio ali kad mu je neki ljubitelj slikâ dao za jednu novu sliku 100 žutih dukata — uze novce, rasu ih po krevetu pa se zače kao lud valjati po zlatu, radujuć se kao ozebao suncu. Nesretni dječače!

Za tim podje sa kesom novaca, pokupi po ulicah prijatelje i ode, okružen odrpanci, uličnjaci, izmetom ljudskim, iz kojeg je on nikao poput cvieta iz crne zemlje — ode, zatvori se u krčmu i zapi, rasu svoje blago — sve do posljednje pare, a zatim se vrati natrag trgovcu.

— A gdje su ti novci?

— Riešio sam ih se, odvrati. Čemu da mi dosadjuju!

Čudna li odgovora! U njem je ona nemirna pohlepa za užitkom, koja mu je dozvolila radit istom onda, kad već nije mogao biti bez rada; u njem je ona nespokojnost čovjeka, kojemu je dosele bio život trpkom zagonetkom rada i patnje, a kojemu je sada šaka zlata promienila život u rieku razkošnih omama. A takav bijaše sav njegov život: dok je bio ubog, radio je; kad se je pomogao, trošio je i rasipao; često je iz krčme slao, da mu prodadu slike — samo da plati, što je za nekoliko dana popio.

Ma nemojte misliti, da je on radio bez nadahnuća! Broor se je neizmjerno gorljivo laćao posla. Čuli su ga, kako razgovara sa onimi lici, koja je stvarao nj[illegible] kist. Ta djeca njegove duše bijahu njemu živa; ka[illegible] je stvarao, razgovarao se s njimi, slušao njihove odgovo[illegible] — a možda ga je jedino taj sviet razumio. Tuj je bila duša tog vatrenika, oduševljenika, pjesnika — ostalomu svietu smijao se Broor kao i sviet njemu.

A kakova raznolikost, kakov nemir bijaše u njegovom jednostavnom životu: tučnje, svadje, pijanke, vinska prijateljstva, ulične ljubavi, plesovi, ludorije maskarade a nasred tog tamnog tla — kao sjajne zviezde na nebu — oni časovi rada, kojemu se je prisilice podao, u kojem je jedino živio. Preostatak života bijaše njemu neponjatna sanja, nije znao što bi od njeg učinio, bacao ga po krčmah, ulicah, utapao ga u vrčevih, spavanju i ludorijah.

Vidite ga, kako ide u kazalište u toj bogatoj odori, koja je bila prije nekoliko časova prljava. Naslikao ju cviećem, nakitio ju i načičkao! — Udje u kazalište — a sve se začudi njegovoj odjeći, sve se zapanji.

— Ala su bujne masti!

— Kako je sve to svježe!

— Krasne mi odore!

A Broor se otajice smije a sve se ogleda za njim, sve se ogleda, hvali, zavidi Adrianu Brooru. — Igra se dovrši — Broor stupi na pozorište.

— Oda šta je moja odora? viče gledaocem.

— Ah prekrasna odora! Krasno cvieće! Bit će od svile! viču žene.

— Persijska tkanina.

— Skupociena odora! nadovezuju trgovci. Takove nema u nijednom dućanu u Amsterdamu.

— Po što si ju kupio?

— Gdje si ju našao?

— Tko ti ju je dao? pita ga mladež, a oči joj sievaju.

Svi hvale, svi se dive. Broor stoji i šuti; nasmija gorko i poteže namočenom spužvom po odori, izbrisa cvieće i jednim mahom ruke promieni ju u traljavi komad platna! Tako će velji talenat uresit sve, česa se dotakne i samo talenat će znati, što je učinio i samo talenat će moći pokvariti, potrieti i uništiti — gorko se smijuć — svoje djelo.

U Antverpi, za vojne — sjedi Broor u tamnici; držali ga za uhodu. Posjeti ga Rubens, prepozna ga po djelu, izvadi ga iz nevolje, nastani ga kod sebe, ponudi mu svoje prijateljstvo i drugovanje. Ali šta će diete ulicâ i krčama stanovat s Rubensom, s ljubimcem kraljeva, sa čistim, urednim, bogatim, mlakim čovjekom, koji štuje sviet i novac kao i ostali! Broor ne može podnašati tiesne, svjetle, čiste sobe i tiesne a hladne

uljudnosti tih ljudi — njemu treba onog zraka, što je u krčmah, njemu treba dima lulâ, zveketa boca, brbljanja, kletava i omama; Broor se sjeti prvoga svoga skrbnika — i pobježe od Rubensa.

Bijaše svedjer poderan, zamazan, izdrapan, s toga ga stali prezirat rodjaci pače i najbliži rodjaci.

Ej! pomisli on, približit će se oni meni, čim si ja kupim liepu odoru: oni hoće odoru a ne čovjeka!

Ode i kupi krasno baršunasto odielo, obuče se i izleti, smijuć se, na ulicu. A na ulici okružili ga prijatelji i uzeli hvalit njegovu odjeću. I rodjaci došli, rukovali se s njim, promatrali njegovo baršunasto odielo, a jedan od njih pozvao ga u gosti. Pa Broor tako čisto odjeven! Čudnovato!

Adrijan se zlobivo potajice smijao pa pošao u gosti; kad je bilo usred objeda, a on dohvati zdjelu i polije umakom svoju novu baršunastu odjeću.

— A šta radiš? zavikaše.

— Šta radiš? šta radiš?

— Ta hranim svoju odjeću, odvrati im porugljivo Broor, ta vriedna je da se užije gosti, u koje ste ju pozvali.

I udari u smieh, baci odjeću u oganj i podje opet u krčmu. A rodjaci su veoma žalili .... njegovu baršunastu odjeću.

Najzad mu dotuža taj pustinjački život medju ljudmi, od kojih se nijedan nije s njime svezao svezom prijateljstva, svezom srca. Broor zače tražiti srce, težko mu je bilo bez njega; najzad ga nadje. Stanovao je u nekoga pekara: njega je naučio slikati a ženu mu ljubiti. I bijaše svoj trojici dobro — al na jednom Broor se nešto posvadio i morao pobjeći. I opet lutajuć i prosjačeć ode u Antverpu, gdje je drugi dan umro u bolnici.

Rubens mu priredi sprovod a grad nadgrobnu ploču. Pokoj vječni nespokojnoj duši Adrijana Broora!

Občuvao vas bog od svakoga zla i od poetične duše! Privriedili biste mnogo slave po smrti i mnogo suza u životu! Majke bi morale moliti nad koljevkom djeteta:

Gospodine! Učini ga čim hoćeš, samo ne pjesnikom! Bolje je biti biednikom, bolje je biti glupakom, bolje je biti niemim, gluhim, sliepim nego l' pjesnikom! Bolje biti grbavim, ćoravim, čukljavim, šepavim, bolje je biti policistom, židovom nego l' pjesnikom. Pjesnik na ovome svietu jest biljka presadjena iz Afrike na ledeni stožer. Ona se podigne i usahne pod mrzlim dahom svieta, pod hladnom rukom Eskimovaca, koji će ju hvalit ali je neće ogrijat, neće je razumjeti. Uzalud će izglédati svoje sunce i svoje nebo; mrazi, mašina, medjedi i tuljnevi okružit će ju, oni će ju njuškat, kušat, — dok je ne unište. Pjesnik je vampir: on je na svietu ali nije od ovoga svieta; on ustaje, da trpi i pati, on straši ljude, govori gluhim, prosjači smilovanje nepoznatim im jezikom, a šta će mu bučni Requiem i oni vienci po smrti, koje bacaju hladne ruke kao milostinju, koje nebi rado udielile!

Pokoj njihovim dušam u grobu,
jer ga niesu imale na ovome svietu!

Izvadak iz pravilâ „Matice hrvatske".

Smjer i sredstva.

§. 1. Dosadanje družtvo „Matica ilirska" zvat će se „Matica tska", na koju prelaze sva imovinska prava i obveze „Matice ιe", te kojoj je poglaviti smjer:

) širiti koristne nauke, na koliko ne spadaju na strogo znanstvenu i pučku knjigu;
) unapredjivati hrvatsku liepu knjigu (beletristiku); a uza to prema dosegu sredstva:
) unapredjivati glasbenu i likovnu umjetnost (slikarstvo i kiparstvo);
) podpomagati domaće zaslužne pisce i umjetnike, a ponajprije članove ovoga družtva na književnom radu i na nevolji;
) namicati pomoć njihovim udovicam i sirotam.

§. 2. Sredstva su „matici hrvatskoj":

a) kamati od glavnice; *b*) godišnji prinosi članova radnika nosnika; *c*) prihodi od razprodaje izdanih knjiga, od čitaćih ıgih zabava; te napokon *d*) darovi.

Članovi, njihova prava i dužnosti.

§. 3. Članovi su „Matice hrvatske":

) Zakladnici (utemeljitelji), koji na jedanput ili na deset rokova za pet godina platiše ili plate u družtvenu blagajnu 50 for. a. vr. ili ako su juristične osobe, 100 for. a. vr.
) Radnici, koji ako nisu zakladnici, plaćaju svake godine 3 stot. prinosa, te koji se osim toga obvežu unapredjivati smjer družtva svojom književnom ili umjetničkom radnjom, čitanjem na zabavah, zajedničkim radom u strukovnih odborih ili inim načinom prama ustanovam §. 1.
Prinosnici, koji plaćaju svake godine 3 stot. prinosa, a nikakve se druge dužnosti ne podhvaćaju.
Počastni članovi, koji nisu ni zakladnici ni plaćujući radnici, ni prinosnici „Matice hrvatske", ali se ipak odlikuju književnim ili umjetničkim radom, ili kojim drugim načinom u pomoć pritječu ovomu družtvu, te koji se na predlog književno-umjetničkoga odbora u glavnih skupštinah imenuju.

§. 6. Zakladnici koji nisu voljni svoga prinosa na jedan put ıtiti, a i radnici obvezuju se pismeno, da će se ustanovam . odužiti.

§. 10. Zakladnici, radnici i prinosnici dobivaju dok živu, a stične osobe dok kao takove obstoje, sve knjige, koje družtvo im troškom izdaje, bezplatice; samo ako bi troškovi izdaa bili veliki, platiti će matičari dielomičnu kupninu, koju za u knjigu ustanovi zajednički odbor. Trošak odpreme namirivat ni matičari, koji tim putem dobivaju knjige.

Opazka. Da se olakša pristup u družtvo, imade Matica ih većih mjestih svoje povjerenike, kojim se prijaviti ι, te u opredieljeno vrieme prinos uplatiti.

Članovi dobivaju svekolike, Maticom izdane knjige preko povjerenikâ, kojim treba razmjerno da nadoknade poštarinu, ıčanu s pošiljkom.